

PEGONYAKIŠIŠO YA KGOPOLO YA BALADE YA SEPEDI

ka

S.M. NKADIMENG

2019

PEGONYAKIŠIŠO YA KGOPOLO YA BALADE YA SEPEDI

Ka

STEPHEN MANANGANE NKADIMENG

E neelwa bjalo ka karolo go ya ka dinyakwa tša dikrii ya

BONGAKA

ka

Kgorong ya Maleme a Babaso

mo

LEFAPHENG LA THUTABOTHO

MOHLAHLI: PROFESA M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

PHEREKGONG 2019

MALEBO

Malebo go Modimo wa Legodimo le Lefase, Motsebatšohle yoo a mphilego maatla le mafolofolo a go ya fase le godimo ge ke be ke katana le nyakišišo ye. Ke re Modimo, o bile Jehofa Sebauti, O sa le Yena, le ka moso o tlile go ba Yena.

Ke itia bonyatši bja tlhomphelele le ka tolwane pele ga rabadia, ratšhatšha, mohlahlhi wa ka wa nyakišišo ye e lego

Mogale 'a Ngoaketse;

Mogale, mogale wa thaba tša Leolo;

Ke ra Thaba Mosego.

Ke tloga ke e ra wene Tau Sekokoto,

Motubatse wa go tšwa Tubatse,

Ga Mahlwakwena ba rego kwena

E boneng ka mahlo a yona nokeng ya Tubatse molepelepe.

Ke mang mogale yo ge se Moprofesara Mawatle Jeremiah 'Mogale' Mojalefa.

Ba bam o tsebago ba re:

Ke phamphamadiba meetse a mawatle a mpoa kgole.

Ke tlo ga ke e ra wene tšhipa yeo e tagago mohlabrng wa gayo.

Mogale o laeditše, bogale, bokgwari, bonatla, bokwankwetla, botšitširipa le botšhethekgwa ge o be o ntlahla mo nyakišišong ye. O nthutile, o ntaeditše le gona go ntlahla gore nyakišišo ke eng. Ge nkabe e se be ka wena le lehono le nkabe ke sa sepela leswiswing la kgotlombo.

Mogale 'a Ngoaketse ke leboga kgotlelelo, bopelonolo le bopelotlhomogi bjoo o ntaeditšego bjona. Ge ke wele o be o ntshwara ka letsogo la botswadi o ntsoša. Ge ke phumpane o be o re tsoga o nthinthe lerole mošito o tšwele pele. Mogale 'a thaba Mosego, maabane o alošitše bodika, ge e le lehono gona o alošitše bogwera. Mogale, o moditi wa ka wa mmakgonthe a kgodi a kgokgo a kgodu ya lerotse. O ntšhitše bogageng.

Mogale, go wena le lapa la gago ke hloka mantšu a go leboga. A Modimo wa Legodimo le Lefase a go šegofatše le gona go go okeletša matšatši a bophelo. Mogale! Prof.

Go ngaka R.J. Rammala mafahloši ka Yunibesithing ya Limpopo yoo a nthušitšego ka phetolelo ke a go reta. Ke leboga kgotlelo le boithapo bja gago. A e se ke ya ba nna wa mafelelo Hle! Malebo.

Go Mohumagadi Sebongile Mabena-Mmako, mofahloši wa Isindebele ka Kgorong ya Maleme a Babaso, Yunibesithing ya Afrika-Borwa, ke re o taugadi yeo e laeditšego bogale. Kgadi ya ba Mabena thušo le thekgo ya gago di nnošitše a mokgako. Ge ke be ke le tlalelong o be o sa dikadike go nthuša. Le ka moso.

Go ba bokgobapuku bja Yunibesithi ya Pretori, a ke re tsebo le boitemogelo bja lena di nkgontšhitše mafelelong. Nka se lebale Mohumagadi Fundiswa Buthelezi, ngwetši ya ba ga Buthelezi. O e hlabane! Lena ba '*interlending*' ke le leboga ka kudu. Le be le sa mphhelele pelo ge ke kgopela gore le nnyakele dipuku. Tše dingwe tša tšona di be di etšwa mošola wa mawatle. Ka kudu ke leboga Fana Mgidi, monna wa go se fele pelo. Fana ga ke tsebe gore ke go rete le gona go go leboga bjang. O thušitše ka kudu monna wa gešo.

Go mogwera wa ka wa puku, Ngaka Thupana Kekana, Tlou-Letebele, monna wa ga Mokopane. Ke thupana ntswitswiki. O be o sa tšwafe go nteletša mogala o mpotšiša gore ke tla kae. Maele le tlhohleletšo tša gago di dirile gore ke wetše tema lehono. Tlou!

Go moithutikanna, e lego Mohumagadi Matji. Go wene ke re thekgo le tlhohletšo tša gago di dirile gore mošomo o tšhabe diatla. Ge ke feletšwe ke maatla o be o fela o re: 'Tau ka tšatši le lengwe tema e tla wela'. Ka nnete lehono e wetše.

Go mogwera wa ka, Ngaka Raphehli Thobakgale, mofahloši Yunibesithing ya Mpumalanga ke tia bonyatši. *Mmata*, meswaso, dikwero le dikayo tša gago di tswetše se lehono! Go šetše ge o reka ya lesaipoko go tla go phetha wago modiro. A ke se be wa mafelelo, eupša wa mathomo go wena. Thakadipholo! Amala!!

Go bana bešo Mamagole (Tumedi) le Mampubane, ke ra Magatlo le Mahlako le nthekgile ka mešegofela. Le ka moso bana ba Nape le Mogošadi.

Go mmagobanake Mafoše Joyce yoo a ithobaletšego, ke ra ngwana' Matšie Thutlela, o e hlabane Monarekgomo. Le magolong o ilego tseba gore ke šadile ke wetša moratwana wola. Robala ka khutšo Modipadi 'a Phogole le Pebetse.

Go bana ba ka Mamotlou Nape Modiegi, yo a retwago ka la Pheladi; ke Nape 'a Mokolo, ke Lefuthusa' Taolane. Nka se lebane le Ben Molaodi (ke monna wa ga Matlala, yena o retwa ka la Nape) le Malema (ke ratswale; yena o retwa ka la Phogole) ke re thekgo le ditutuetšo tša lena di nthušetše go kgereša thaba ye. Ke re le ka moso!

Go batswadi ba ka bao ba ithobaletšego, e lego Tate Taolane Ben Molaodi (ke Nape 'a Mmolo le Pheladi) le mme wa ka Mamorope Enicah (ke Mogošadi 'a Phogole le Mahlako), ke leboga kgodišo le thuto yeo le mphilego tšona. Sekolofisi sa lena ga sa wela ka nokeng.

TŠUPANE**MATLAKALA**

KGAOLO YA 1	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKEMIŠETŠO	2
1.3 TEKOLO YA DINGWALO	3
1.3.1 Groenewald, P. S.: 'Noord -Sotho: 'n Genre – indeling' (1987)	4
1.3.2 Groenewald, P.S.: Thuadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3 (1993)	4
1.3.3 Serudu, S.M.: Thagaletswalo 3 (1992/3)	5
1.3.4 Mojalefa, M.J.: Tshekatsheko ya <i>Sebilwane</i> bjalo ka thetokanegelo (1993)	7
1.3.5 Kruger, E.: <i>Sebilwane</i> by N, Matome Fela: A critical analysis (1989)	7
1.3.6 Lentsoane, L.H.M.: Moganedi, A.B. <i>Maletsoge</i>	8
1.4 MOKGWANYAKIŠIŠO	9
1.4.1 Go hlaloša	10
1.4.2 Go hlatholla	11
1.4.3 Go bapetša	12
1.5 BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO	13
1.6 TSHEPEDIŠO YA DITABA	14
KGAOLO YA 2	16
2 NARATHOLOTŠI THETONG YA SEPEDI	16
2.1 MATSENYAGAE	16
2.2 MATSENO	16
2.3 SEBOPEGO SA SENGWALO	17
2.3.1 Letlalo la diteng	23
2.3.1.1 Sererwa	28
2.3.1.2 Bohlokwa bja sererwa	29
2.3.2 Letlalo la thulaganyo	30
2.3.2.1 Moko wa ditaba/Morero/Tebanyo	32
2.3.3 Letlalo la mongwalelo	33
2.3.3.1 Khuduego	35
2.4 THUMO	37

KGAOLO YA 3	39
3.1 THETOTUMIŠO YA BOGOLOGOLO LE YA SEBJALEBJALE	39
3.1.1 Matseno	39
3.1.1.1 Seretotumišo sa setšo	39
3.1.1.2 Seretotumišo sa segologolo	40
3.1.1.2 Seretotumišo sa sebjalebjaale	53
3.1.1.3 Phapano ya thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjaale	55
3.1.1.4 Kakaretšo	59
KGAOLO YA 4	61
4.1 THETOKANEGELO	61
4.2 MATSENO	61
4.2.1 Thetokanegelo ke eng?	61
4.2.2 Diponagalo tša thetokanegelo	67
4.2.3 Polelo ya thetokanegelo	71
4.2.4 Baanegwa ba thetokanegelo	72
4.2.5 Ditiragalo tša thetokanegelo	74
4.2.6 Tikologo (nako le lefelo) ya thetokanegelo	77
4.2.6.1 Nako ya thetokanegelo	78
4.2.6.2 Lefelo la thetokanegelo	81
4.3 KAKARETŠO	82
KGAOLO YA 5	84
5.1 PALATE	84
5.2 MATSENO	84
5.2.1. SETLOGO SA PALATE	84
5.2.2. DIPONAGALO TŠA PALATE	85
5.2.2.1 Tiragatšo	86
5.2.2.2 Poledišano	87
5.2.2.3 Poeletšo	88
5.2.2.4. Poeletšokoketšo	90
5.2.2.5 Tlhabeletšo	91
5.2.2.6 Makgethapolelo (Potšišoretoriki)	94
5.2.2.7 Kwatreine	95

5.2.28. Polelo ya palate	97
5.2.3. DITIRAGALO TŠA PALATE	98
5.2.4 BAANEGWA BA PALATE	100
5.2.5. TIKOLOGO YA PALATE	101
5.2.5.1 Lefelo	101
5.2.5.2 Nako	102
5.3 MEHUTA YA PALATE	103
5.3.1 Palate ya bogologolo/setšhaba (' <i>Folk/Traditional ballad</i> ')	104
5.3.2 Palate ya sebjalebjae	109
5.3.3 Palate ya mokgotheng (' <i>Broadsheet ballad/Street ballad</i> ')	109
5.4 THUMO	113
KGAOLO YA 6	115
6.1 TSHEKATSHEKO YA MALETSOGE (1985) BJALO KA PALATE YA SEPEDI	115
6.2 MATSENO	115
6.3 TSHEKATSHEKO YA MALETSOGE KA GO NEPIŠA THULAGANYO	115
6.3.1 Matsenyagae	115
6.3.1.1 Tihalošokakaretšo ya thulaganyo	115
6.3.1.2 Moko wa ditaba	117
6.3.1.3 Kalotaba	132
6.4 KAKARETŠO	150
KGAOLO YA 7	153
7.1 MONGWALELO WA PALATE: SEBILWANE (1961)	153
7.2 MATSENO	153
7.2.1 Letlalo la mongwalelo wa palate ya <i>Sebilwane</i>	153
7.2.2 Khuduego	155
7.2.3 Polelo	157
7.2.4 Morero le mongwalelo wa sereto	160
7.2.5 Pharologantšho ya mongwalelo	162
7.2.6 Dithekniki le dipharologantšho	162
7.2.7 Dipharologantšho tša mongwalelo	164

7.2.8	Go godiša maatlakgogedi	166
7.3	KAKARETŠO	190
KGAOLO YA 8		195
8.1	MATSENO	195
8.1.1	Kgaolo ya pele	195
8.1.2	Kgaolo ya bobedi	196
8.1.3	Kgaolo ya boraro	199
8.1.4	Kgaolo ya bone	200
8.1.5	Kgaolo ya bohlanano	202
8.1.6	Kgaolo ya boselela	204
8.1.7	Kgaolo ya bošupa	206
9	ENGLISH SUMMARY	208
10	METHOPO	211

KGAOLO YA 1

1.1 MATSENO

Ge a hlaloša mehutatheto ya Sepedi, Serudu (1992:60) o fo hlophela palate (goba balade go ya ka Mongwalo wa Sepedi wa 1988; ka gona mareo ao a ka no dirišwa ka go fetolana nyakišišong ye), thetogale le thetotumišo legorong le tee. O tšwela pele ka go re:

Tše dingwe tša tšona šedi:

P. Mamogobo, *Leduleputswa* (Leina la puku) (Afrikaanse Pers, Johannesburg, 1953).

Matome Fela, *Sebilwane* (J.L van Schaik, Pretoria, 1961).

H.M.L. Lentsoane, *Ga se ya lešaka le* (J.L. van Schaik, Pretoria, 1973).

A.B. Moganedi, *Maletsoge* (Educum, Johannesburg, 1985).

Ge taba yeo ya Serudu e lekodišišwa ka tshwanelo go lemogwa gore o šupa gore mehutangwalo yeo e na le dipharologantšho tša go kwana/swana, le ge, yena ka nama, a gatelela gape gore, le ge go le bjalo, go na le diphapantšho tše bohlokwa gare ga mehutatheto ye meraro yeo.

Ka lehlakoreng le lengwe, Groenewald (1993b:60) yena o no hlopha palate bjalo ka mohutatheto wa kanegelo (e sego wa thetogale goba thetotumišo), ka gobane o re:

Dithetokanegelo tša Sesotho sa Leboa šedi:

Mamogobo, P. *Leduleputswa* (Go Leduleputswa, 1953)

Fela, N.M. *Sebilwane* (1961)

Lentsoane, H.M.L. *Ga se ya lešaka le* (1973)

Tseke, B.N. *Maremegokgo seatleng se* (1986)

Tlooke, A.M. *Phiriphiswane* (1986)

Mogamedi, A.B. *Maletsoge* (1985) Motlokoa 'a Matšhakane le Nkobonkobo wa Maifudi (go *Dimakatšo*, 1991)

Ka fao ge go lekodišišwa mehutatheto yeo e tsopotšwego bjalo ka mehlala ke basekaseki ba ba ka godimo, go tiiša dingangišano tša bona, go hlokomelwa gore ba hlaloša kgopolo ya palate ka maleme a maphakga; ke go re Serudu, o re palate ga se thetokanegelo, mola Groenewald yena a re palate ke thetokanegelo. Taba yeo e hlola kgakanego ya tlhalošo ya mohutangwalo wo. Ke ka fao go lego boima go lemoga tlhopho ya palate mo dingwalong tša Sepedi.

Bothata bjo bongwe bja tlhalošo ya palate bo tšweletšwa ke ge Groenewald a re:

Palade ke mohutatheto wo re se nago nawo dingwalong tša
Sesotho sa Leboa.

Mola ka lehlakoreng le lengwe a hlopha mohutatheto wo wa palate, e lego *Maletsoge*, bjalo ka wa go anega ditiragalo tša sereto, e sego wa go tumiša bogale bja moretwa. Ke ka tsela yeo lengwalonyakišišo le le lemogilego bohlokwa bja go nyakišiša ka ga tlhalošo ya maleba ya palate, le go bona ge e ba go na le dingwalo (direto) tša mohuta wo mo polelong ya Sepedi.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Ka godimo go lemogilwe polelo ya Groenewald (*ibid*) ge a re ga go na direto tše go ka thwego ke tša mohuta wa palate mo polelong ya Sepedi. Kgopolo yeo e thulana le tlhalošo ya Serudu (1989:61) ge a tiiša ka ga palate (ya setšhaba) gore ke mohutatheto wo o rilego woo o šetšego o le gona diretong tša Sepedi bjalo ka *Maletsoge*, ka ge sereto seo se na le dipharologantšho tša palate; gomme o tiiša taba yeo ka go re:

... re ka re *Maletsoge* e swana le dipalade tša setšhaba.

Bothata ke gore Serudu ga a kgonthiše tlhalošo ya taba yeo ya gagwe ka tshwanelo le kgonthe ye e tseneletšego.

Ka gona go ka thwe basekaseki ba ba ka godimo (gagolo Serudu), ga ba ešo ba lemoga se Kayser (1948:354) a šetšego a se boletše ka ga tlhalošo ya palate ge a re mo go palate go swanetše go hlokomelwe gore go nepišwa tiragalo (e lego karolwana ye kgolo ya kanegelo). Ka mokgwa woo go ka thwe phapano ye kgolo gare ga, mohlala, seretotumišo le palate, ke nepišo. Ke go re seretotumišo se bolela ka ga moanegwa, mola palate yona e gatelela tiragalo. Ka go realo dikokwane tše pedi tšeo tša thulaganyo: moanegwa le tiragalo di bohlokwahlokwa ge go fapantšhwa palate le mehutatheto ye mengwe yeo, bjalo ka thetokanegelo, thetotumišo, bjalobjalo. Mo go palate tiragalo e anegwa ge ditaba di fihlile seremong. Gona moo seremong go hlalošwa kopano ya baanegwa. Kopano yeo ke ya tlalelo le kotsi (Groenewald, 1993b:62).

Ditaba tša go kgonthiša tlhalošo ya kgopolo ye, e lego tsinkelo ka tsela ya diponagalo tša sebopego sa palate (le go e fapanya go mehuta yeo ye mengwe) di tlo lebanywa le direto tša Moganedi tša go bitšwa *Maletsoge*, 'Motlokoa 'a Matšhakane' le 'Nkobonkobo wa Maifudi' tša go tšwa go kgobeketšo ya direto ya go bitšwa *Dimakatšo* (1991), le *Sebilwane* ya Fela, gammogo le tša bareti ba bangwe ba mohutatheto wo ge go tsomega. Eupša nepišo ye kgolo e yo lebana le *Maletsoge* le *Sebilwane*.

1.3 TEKOLO YA DINGWALO

Go tla thongwa pele ka go nyakišiša ge e ba go šetše go na le banyakišiši bao ba šetšego ba kgathile tema malebana le dinyakišišo tša go tšeelana mollo le lengwalonyakišišo le. Phatišišo e utolotše gore go na le bafatišiši bao ba šetšego ba tsinketše (ka tsela ya ditshwayatshwayo) palate ya Sepedi, e lego Groenewald,

Serudu, Mojalefa, Kruger le Lentsoane. Bjale ge go tsinkelwa ditshwayatshwayo tšeo tša bona go tlo hlokomelwa ka fao di nyalelanego ka gona le sererwa ('*topic*') sa nyakišišo ye.

1.3.1 Groenewald, P. S.: 'Noord -Sotho: 'n Genre – indeling' (1987)

Monyakišiši yo ge a be a ngwala taodišwana ya gagwe ya mabapi le *Maletsoge* o dirišitše diteori tša palate go kgonthišiša lebaka leo le hlalošago gore *Maletsoge* e tšewe bjalo ka sengwalo sa mohuta wa palate ka ge go na le diponagalo tše di itšego tša palate seretong se. Le ge go le bjalo, go ya pele o hlaloša gore mo polelong ya Sepedi ga go na le dipalate tša mmakgonthe tšeo di šetšego di ngwadilwe. O file mabaka ka go lekola diphapatšho tša palate gomme a fahlela ka mehlala ya maleba yeo e hwetšwago go *Maletsoge*. O gateletše gore le ge go le bjalo *Maletsoge* e theilwe godimo ga diponagalo tše di latelago, e lego:

- (a) Kanegelo ya ditiragalo ka botelele.
- (b) Ditiragalo di direga ka potlako.
- (c) Tirišo ya moanegwathwadi, e lego *Maletsoge*.
- (d) Ditiragalo di hlaloša bophelo le lehu.
- (e) Ditiragalo ke tša semaka le masetlapelo.
- (f) Poledišano ya baanegwa.

O ruma ka go re ka go realo *Maletsoge* e ka bonwa bjalo ka sereto sa go lebana le palate gagolo ge go lebeletšwe thulaganyo ya sereto se. Le ge go le bjalo ga a fe tshekatsheko ye e tseneletšego ya mohutatheto wo ka gobane e se maikemišetšo a gagwe go dira bjalo mo nyakišišong yeo ya gagwe.

1.3.2 Groenewald, P.S.: Thuadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3 (1993)

Magareng ga direrwa tše a ngwadilego ka tšona mo go nyakišišotshwaelo ('*monograph*') go na le tshwayatshwayo ya go lebana le *Maletsoge*. O hlophela

Maletsoge kgorong ya mohutatheto wa thetokanegelo ka gobane sereto seo se na le dikarolwana/dielemente tše nne tša kanegelo; magareng ga tšona o gatelela:

- (a) Tebanyo ya moreti (Mogamedi) le
- (b) Nepišo bjalo ka theknikigolo ya mohutangwalo wo.

Mo go dikarolwana tše nne (tša thulaganyo) tše, o gatelela gape le elemente ya moanegwa go feta dielemente tše tše dingwe. Ka lehlakoreng le lengwe o hlaloša tiragalo ge e fetoga bokgoni bja sererwa. Ge sererwa se nepišwa, moreti o tšweletša moanegwa (gantši) o tee fela.

O iša pele go bolela gore lehono go na le dipalate tša setšhaba le tša sebjalebja. Tša sebjalebja di anega ka mathata a batho ba lehono. O tsopola Kayser (1948) ge a re mo go palate go nepišwa gape le tiragalo, e lego elementekgolo ya mohutangwalo wo. Mo go palate tiragalo e anegwa ge ditaba di fihlile seremong. Gona moo go hlalošwa kopano ya baanegwa.

Mo le gona mosekaseki yo o nepiša tebelelo ya tshwayatshwayo go feta ya tshekatsheko ka gobane maikemišetšo a gagwe e se go sekaseka eupša go fa ditshwayatshwayo malebana le mohutatheto wo.

1.3.3 Serudu, S.M.: Thagaletswalo 3 (1992/3)

Ge a lekola mehutatheto ya Sepedi, Serudu o swayaswaya sereto sa Mogamedi, *Maletsoge*, bjalo ka mohuta wa sereto seo se nago le dipharologantšho tša thetogale. O tšwela pele go bapetša mehutatheto yeo: thetogale, palade le thetotumišo gomme a hlophela *Maletsoge* sehlopheng sa direto tša go bitšwa mohuta wa thetogale. O kgonthiša gape gore sereto seo, ka tlhalošo, se nyalelane le palate, ka gobane ke se setelele kudu, le gore ga se sa arolwa ka ditemanatheto.

Go tšwela pele o re sereto se sa Moganedi se na le diponagalo tša palate ka gore go balwa dilo tše di makatšago, masetlapelo, dikhupamarama le ge e le mehlolo le madimabe go sona. Ditaba tše motho ga a kgone go di hlaloša le go di kwešiša. O fo ruma ka go tšweletša diponagalo tša mohutangwalo wo ka go re mo go balate:

- (a) Go na le taba yeo e anegwago, empa moreti ga a leke go fa mmadi tlhologo goba mothopo woo ditiragalo di ithekgilego ka wona. Godimo ga moo moreti ga a tsebiše mmadi baanegwa ba gagwe: o ba tseba ge a le gare a bala sereto;
- (b) Gantši go hlaga dipharologano tše di lego molaleng. Ke ka moo ge mmadi a bala a tlogo hwetša go na le lehloyo, lerato, mona le tefeletšo;
- (c) Ditiragalo tša sereto di hlatlamana ka potlako;
- (d) Moreti o laodiša ka ga dimakatšo le dikgakantšhane; ke ka moo go lemogwago mehlolwana le sephiri seretong se;
- (e) Ka dinako tše dingwe moreti o diriša dipoledišano go phagamiša bobapadi;
- (f) Seretong se go dirišwa papalego le molodintšu ka mokgwa wa dipoeletšo tša medumo, mantšu, mafoko, ditemanatheto, ditlhabeletšo, bjalobjalo;
- (g) Moreti o na le go botšiša dipotšišo tše ntši, bjalo ka ge nke o nyaka gore mmadi a di fetole.

Mo mafelelong Serudu o gatelela gore dipharologantšho tše di tšeelana mollo le mohuta wa palate ya setšhaba. A re le ge go le bjalo go sa na le dipalate tša sebjalebja.

Go ka fo akaretšwa ka go re bothata bja tlhalošo ka tsela ya tshwayatshwayo yeo ya Serudu, bo hlola kgakanego ka gobane ga go fapantšhwe palate le thetogale – go Serudu mehutatheto yeo ke selo se tee. Godimo ga fao, go lemogwa gape gore Serudu o file fela tshwayatshwayo ya palate ka tsela ya papetšo le mehutangwalo

ya go swana le yona: thetogale le thetotumišo, gomme a se sekaseke mohutatheto wo wa palate ka botlalo.

1.3.4 Mojalefa, M.J.: Tshekatsheko ya *Sebilwane* bjalo ka thetokanegelo (1993)

Ge a be a dira lengwalo la thesesa ya Mastase ka *Sebilwane*, o sekasekile sereto se sa Matome Fela bjalo ka thetokanegelo. Mojalefa o bapetša dikgopolo tša thetokanegelo, thetotumišo, palate, thetogale le epiki ka go hlaloša dipharologantšho tša mehutangwalo ye. Papetšo ye bjalo e mo thušitše go farologantšha mehutatheto yeo ka go hlaloša dipharologantšho tša yona. Godimo ga moo papišo ye bjalo e mo thušitše gape go hlopha mehutangwalo ye go ya ka thulaganyo ya direto tšeo. Ke ka fao a rumago ka go re sereto sa *Sebilwane* se ka se hlophelwe sehlopheng sa mehutangwalo yeo ye mengwe ka gobane bontši bja diponagalo tša sona bo lebane le seretokanegelo go feta mehuta yeo ye mengwe ya direto.

Mojalefa ga se a tsinkela mohutangwalo wa palate ka botlalo, ka ntle ga go no bapetša diponagalo tša sereto sa mehuta wo le tša mehuta ye mengwe ya direto, go swana le epiki le thetokanegelo. Ka go realo tshekatsheko yeo ya gagwe e be e nepiša thetokanegelo, e sego balate.

1.3.5 Kruger, E.: *Sebilwane* by N, Matome Fela: A critical analysis (1989)

Kruger ge a be a ngwala lengwalo la thesesa ya mastase la go bitšwa *Sebilwane* by N, Matome Fela: A critical analysis, o be a nyakišiša ka ga sebopego sa sengwalo sa epiki gomme a šeditše dielemente tše: baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo, gammogo gape le go no bapetša ka go tsopola diponagalo tša mehutatheto ya go swana le epiki le palate ka boripana fela.

Ge a be a lebeletše baanegwa, o gateletše fela bolwantšha le bolwantšhi mainakgopolo, e sego bakgathatema, e lego moanegwathwadi: molwantšhwa, molwantšhi goba mohlohleletši.

Ge a lekola ditiragalo gona, o no di beakanya go ya ka bogolo bja tšona le ka tatelano. Gomme ge a etla go tikologo o etše hloko dikarolo tše pedi tše bohlokwa, e lego nako le lefelo a lebeletše lebaka le pheletšo. O hlatholotše lefelo leo ditiragalo di diragalago go lona, e lego la magaeng.

Gomme ge, ge a hlaloša thulaganyo o filo e itia mabala a nkwe fela, ka ge a se a fa dielemente tše bohlokwa tša thulaganyo, e lego tšweletšo ya ditaba, phekgogo, thulano, kgakgano, sehloa le magomo a kgakgano. Mohlomongwe lebaka ke gore ga nke e bo ntšha ka moka.

Ka lehlakoreng la mongwalelo gona o no okola tša ka godimo fela. O bolela ka diphapantšho tša go swana le khutšo le kholofelo le khutšo le khomotšo. O tlogetše dintla tše bohlokwa tša mongwalelo tša go swana le tirišo le kgetho ya polelo, peakanyo ya ditemanatheto, bjalobjalo.

O rumile ka go laetša gore *Sebilwane* ke thetokanegelo ya kopelo ka ge e na le mošito. Bothata ke gore ga se a hlatholla ka botlalo dielemente tša mongwalelo, tša go swana le morumokwano, kelelothalo le tše dingwe tšeo nkabego di tiišitše mošito wo a boelago ka wona; gomme godimo ga moo ga se a hlaloša selo ka ga kgopolo ya palate ge e lebane le mongwalelo, ka ntle le go no e bapetša le dikgopolo tše dingwe tša mohutantheto wo. Ka gona maikemišetšo ao a Kruger a fapana le a nyakišišo ye ka gobane, a ona a lebane le go kgonthiša tlhalošo ya palate le go e fapanya go mehuta yeo ye mengwe go swana le epiki ka go e nepiša le sereto sa Moganedi sa go bitšwa *Maletsoge* gammogo le sa Fela sa go bitšwa *Sebilwane*.

1.3.6 Lentsoane, H.M.L: Moganedi, A.B. *Maletsoge* (1989).

Lentsoane o tsinketše *Maletsoge* bjalo ka pukutheto. Mo tsinkelong ya gagwe o nepišitše dintlha tše di latelago: tlhopho, kakaretšo, mongwalelo, mohola goba tshwanelo ya dithekniki le tshwantšho ya baanegwa.

Mabapi le tlhopho o re bagatiši ba hlophetše *Maletsoge* ka legorong la epiki/thetogale, mola go ya ka yena e le palate. Ge a thekga kgoplo ya go re *Malotsoge* ke palate o no re ditiragolo seretong se di gorošwa ka mokgwa wa kanegelo, polelo ye e sego bothata, ebile e sa laodiše ditiragalo ka botlalo, mola morero e le wa mahlomola le masetlapelo. Gape gona mo seretong se go na le maatla a go se tlwaelege (bomodimo). Baanegwa ba tšweletša ditiragalo ka go bolela. Taba ya go amana le go phela le go hwa le yona e a tšweletšwa.

Lentsoane o bolela gore tše dingwe tša diepik/dithetogale mo Sepeding ke *Leduleputswa* (1951) ya go ngwalwa ke P. Mamagobo, *Sebilwane* (1961) ya go thalwa ke M. Fela, *Ga se ya lešaka le* (1973) ya go kgwatšakgwatšwa ke H.M.L. Lentsoane gammogo le *Maremegokgo seatleng se* (1986) ya go tšwa peneng ya B.N. Tseke. Kgakanego ye Lentsoane a e hlolago mabapi le tlhopho ya *Maletsoge*, ke ya go re (mo matsenong a tsinkelo ya gagwe) bagatiši ba hlophetše *Maletsoge* ka legorong la eipiki/thetogale, ebile o re seo ke phošo, gomme e swanetše go hlophelwa ka legorong la palate. E sa le yena gape, o boa, mmoetšana a re mehlala ya epiki/thetogale ke yeo a e filego ka mo godimo. Bothata bo hlolwa ke go re ga a phurolle ditaba ka botlalo malebana le ntlhakemo yeo ya gagwe.

Bjale nyakišišo e yo leka go rarolla bothata bjoo bja boLentsoane le bao ba bangwe: Serudu le Groenewald.

1.4 MOKGWANYAKIŠIŠO

Lengwalothuto le le tlo diriša mekgwa ye meraro ya go nyakišiša, e lego:

- Mokgwa wa go hlaloša ('describe')
- Mokgwa wa go hlatholla ('interpret')
- Mokgwa wa go bapetša ('compare')

Mareo ao a filwego ka mo godimo a tla hlalošwa gore a se tliše kgakanego go mmadi.

1.4.1 Go hlaloša

Webster's New World Dictionary (1976:259) e hlaloša lereo le 'go hlaloša' ka tsela ye e latelago. A re ke '*...to tell or write about; give a detailed account of...*'. Mantšu a a laetša gore 'go hlaloša' ke go laodiša selo ka mokgwa wo o tseneletšego ka botlalo. Kgatla (2000:17) yena o fo tiišetša kgopolo ye le go e tšwetša pele ka go re:

Go hlaloša ke go fa polelo ye e tseneletšego ya selo, gwa utollwa diphapantšho tša sona gore sebopego sa sona se šale se ikanegile molaleng.

Ntlhakgopolo ye ya go tšweletša diphapantšho tša sebopego molaleng e šitlelwa ke Serudu (1992:25) ge a re:

Go hlaloša go tšweletša ka mantšu sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe.

Ge selo se hlalošwa gona go bohlokwa go lemoga gore diphapantšho tša sona di nyakurelwe gore go tle go bonale phapano mo gareng ga sona le dilo tše dingwe.

Lengwalothuto le le tlo hlaloša gape mareo ao a amanago le theto ge e le sengwalo go hlokometšwe sebopego (diteng) thulaganyo le mongwalelo. Tlhalošo

ye e tla dirwa go tšwetša pele kgopolo ya go bapetša theto ya Sepedi ge e lebane le palate.

1.4.2 Go hlatholla

Lereo le 'go hlatholla' le hlalošwa ka go *Webster's New World Dictionary* (1976:501) gore ke '*To explain the meaning of; to make clear...*'. Tlhalošišo ye e utolla taba ya go re, gore motho a kgone go hlatholla selo, o swanetše go laetša gore yena ka boyena o se kwešiša bjang. Serudu (1989:25) o kiba ka mošito o tee le tlhalošo ye ya ka godimo ya *Webster's New World Dictionary* ka go re, go hlatholla ke go hlaloša sengwalo go laetša ge e le gore o a se kwešiša.

Ka go realo go hlatholla go nyalelana le kwešišo ya ditaba ka botlalo.

Peck le Coyle (1987:134) bona ba re go hlatholla '*... is concerned with clarifying the meaning of the work by analysing its language and commenting on it*'. Kgopolo ya Peck le Coyle e laetša gore ponelopele ya mmadi le yona e bohlokwahlokwa mo go sekasekweng ga sengwalo gomme ponelopele goba tebelelo yeo ya ditaba e swanetše go šitlelwa ka mabaka ao a kwalago. Bobedi bangwadi ba, ga ba hlaloše fela kwešišo ya sengwalo, ka gobane ba tšwetša pele kgopolo ya go hlatholla ka go laetša bohlokwa bja boikgopolelo bja mmadi godimo ga sengwalo le maikutlo a gagwe ao a thekgwago ka go fahlelwa. Mojalefa yena (1995b:30) o no thekga kgopolo ya basekaseki ba, ka go re, 'ke gore, ditaba di re go hlalošwa, gwa šitlelwa ka mabaka'.

Gona go šitlelwa ka mabaka fao, go swanetše go nyankurelwe le diphapantšho tša selo seo se hlalošwago ka gobane ge sengwalo se balwa leano ke go hlatholla seo se bolelwago ke sengwalo.

Mo lengwalongnyakišišo le go tla tsitsinkelwa diphapantšho tša palate mabapi le thulaganyo le mongwalelo fela.

1.4.3 Go bapetša

Webster's New World Dictionary (1976:193) e hlološa 'go bapetša' gore ke, '*... to regard as similar, liken, to examine in order to observe similarities or differences*'. Ge go bapetšwa go swanetše go be le dilo tše pedi goba go feta tšeo di bapetšwago gore go utollwe ka fao di swanago gona, goba ka fao di fapanago gona.

Heese le Lawton (1979:75) ba laetša ka fao papetšo e swanetšego go dirwa ka gona ka go re:

The critical activity has three aspects: a personal response, an examination of the elements in the writing, and a value judgement.

Dikgopolo tša ka godimo di kgonthiša taba ya go re ge motho a bapetša dingwalo, o lebelela ditshwano le diphapano tšeo di tšwelelago sengwalong, gammogo le ka fao mmadi a bonago ditaba di le ka gona, gomme a kgone go neela sephetho mabapi le dikutollo tša gagwe. Ga go kgonege go bapetša dilo tša go swana tšeo di se nago mo di fapanago gona. Go ya pele, mabapi le go bapetša, Cohen (1973:136) yena o no re:

... after you have clearly defined your central generalization, is to organize the material in categories of similarities and differences.

Papetšo ya palate le direto tše dingwe, e tla tšweletša kgakala diphapantšho tša mehuta ya direto tšeo di tla bago le mohola go tlhalošo ya palate ka botlalo. Ka gona papetšo ye bjalo e tla laolwa ke matlalo (mo nyakišišong ye) a mabedi a sengwalo, e lego thulaganyo le mongwalelo.

Go ka rungwa ka go re mo nyakišišong ye, mekgwa yeo ya go hlaloša, go hlatholla le go bapetša (palate, thetotumišo, epiki, thetogale le thetokanegelo), e tla dirišwa malebana le thulaganyo le mogwalelo wa tshekatsheko ya palate, gore go tle go kgonthiše dika tša pharologanyo ya palate ka go dingwalwa tša thetotumišo ya Sepedi.

1.5 BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO

Serudu (1992/3) le Groenewald (1993) ke ba babedi ba batsinkedi bao ba lekilego go laetša sebopego sa palate ya Sepedi (ka botlalo ge go bapetšwa le Lentsoane). Le ge go le bjalo, ge go nyakišišwa dipolelo tša Serudu gabotse, go tla lemogwa gore ga a farologanye dika tša phapantšho tša epiki, thetogale, thetokanegelo le palate. Go yena, direto tša mohuta wo di a swana, fela le ge go le bjalo, mo tlhalošong ya gagwe ya dikgopolo tše (ka boyena/ ka nama) o re go na le dipharologano tše kgolo magareng ga mehutatheto ye. Tlhalošo ye bjalo e hlola kgakanego kwešišong ya dingwalo. Le ge nyakišišo ye e sa nape e nepiša papetšo ya dikgopolo tše, fela e tla no bapetša mareo ao go lekola phapano le tshwano ya ona.

Ka lehlakoreng le lengwe Groenewald o hlophela palate ka legorong la thetokanegelo, e sego epiki, gomme o tšwela pele ka go bolela gore tšona (epiki le thetokanegelo) di no ba di tswalane eupša ga di kwane ka gobane thetokanegelo e nepiša bophelo goba lefase ka bophara, go akaretšwa le mongwalelo wo o phagamego, mola palate e lebelela batho fela; ke go re bophelo le mathata a bjona a tlwaelo tikologong yeo e itšego fao baanegwa, ditiragalo le tikologo di kgathago lehwi le legolo. Ka lebaka leo, dingangišano tše bjalo tša dipapano tše bjalo, di ka tsoša tlhakahlakano ye kgolo ge mareo ao a ka hlalošwa ka tsela yeo ya go amana le tlhalošo, papetšo go šeditšwe diphapantšho tša mehutatheto ye. Ka fao mo go lengwalonyakišišo le go akaretšwa le maikemišetšo a lona, e lego go ahlaahla mohutatheto wo ka go hlatholla, go hlaloša le go bapetša, le go thuša

go tloša kgakanego ya tlhalošo ya dikgopolo tšeo di hlotšwego ke borateori ba ba ka mo godimo.

Ka lebaka leo, lengwalonyakišišo le, le tla nepiša dika tša mekgwapharologantšho ya palate ya Sepedi bjalo ka ge e hlathollwa ke borateori ba go swana le Kayser (1948), Pretorius (1989), Seidler (1959) le Groenewald (1993) gore go tle go lemogwe phapano ya mohutangwalo wo (le yeo ye mengwe) ka botlalo.

1.6 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Mo kgaolong ya pele go hlalošitšwe kgakanego ye e hlolwago ke Serudu le Groenewald malebana le tlhalošo ya kgopolo ya balate (ya Sepedi). Ke ka fao maikemišetšo a lengwalonyakišišo le a nepišitšego go go rarolla bothata bjoo. Godimo ga moo go kgethilwe mekgwanyakišišo ye meraro, e lego go hlaloša, go hlatholla le go bapetša go rarolla bothata bja tlhalošo ya kgopolo ya palate.

Kgaolong ya bobedi go yo ahlaahlwa teori ya naratholotši yeo e lego mabapi le sebopego sa sengwalo. Dikgopolo tša borateori ba naratholotši di tlo tšweletšwa gore e be tšona tšeo di tla dirišwago ge go sekasekwa sebopego sa palate ya Sepedi. Ka teori ye, yeo e tšweletšago matlalo a mararo a sengwalwa go tla kgona go bonwa sebopego sa palate ya Sepedi.

Kgaolo ya boraro e yo hlaloša seo dikgopolo tša thetotumišo le thetogale di lego ka gona ka ge di amana le sereto sa palate. Mo go thetotumišo go tla lebelewa mehuta ye mebedi, e lego thetotumišo ya segologolo le thetotumišo ya sebjalebjae. Godimo ga moo go tla bapetšwa mehutatheto ye go lebeletšwe dipharologantšho tša tshwano le phapano. Ge go bapetšwa mehutatheto ye, go tla lebeletšwa ka moo dipharologantšho tša yona e swanago goba e fapanago ka gona.

Mo kgaolong ya bone gona go yo lebelelwa bohlokwa bja go hlaloša thetokanegelo mo nyakišišong ye, ka ge bo lebane le nyalelano ya boanegitheto; ke go re bobedi thetokanegelo le palate di na le lefetla le le rilego la kanegelo ka tsela ya go reta.

Kgaolo ya bohloano e yo ithekga godimo ga tlhalošo ya palate ge e nepiša (a) setlogo sa palate le (b) mehuta ya palate. Ditlhalošo tšeo di tlo thuša kudu tshekatshekong ya sebopego sa palate ya Sepedi.

Kgaolong ya boselela go tla ahlaahlwa sebopego sa sengwalo go nepišitšwe thulaganyo ya palate ya *Maletsoge*.

Mo kagaolong ya bošupa go tla nyankurelwa dipharologantšho tša mongwalelo wa palate go nepišitšwe *Sebilwane*.

Kgaolong ya seswai go tla rungwa ka kakaretšo ya dikgaolo ka moka tša nyakišišo ye.

KGAOLO YA 2

2. NARATHOLOŤŠI THETONG YA SEPEDI

2.1 MATSENYAGAE

Bohlokwa bja tlhalošo ya kgopolo ya naratholotši ge go hlathollwa kgopolo ya palate, bo lebane le kgopolo ya go re palate bjalo ka ye nngwe ya diretokanegelo, e na le lefetla la kanegelo. Taba yeo e tlo bolelwa kutšwana mo kgaolong ya bohllano ge go hlalošwa kgopolo ya palate ya Sepedi.

2.2 MATSENO

Ka gona nyakišišo ye e tla ithekga godimo ga taetšonyakišišo goba naratholotši ye e hlalošago matlalo (ditlhakore) a mararo a sebopego sa sengwalo, ge go nyankurelwa mohutatheto wa palate ya Sepedi. Teori ye e bohlokwa ka kudu le go tshekatsheko ya theto e sego fela go mehutangwalo ya padi, kanegelokopana le terama ka gobane ka go theto go na le diteng; go na le thulaganyo ebile go na le mongwalelo. Ka go hlaloša matlalo (ditlhakore) a go tla nepišwa go sebopego sa palate ya Sepedi.

Ge go tsongwa dikokwane tše di tlogo laetša kgopolo ya palate ya Sepedi, go swanetše go hlokomelwe sebopego sa yona bjalo ka sengwalo, ka ge le sona e le sengwalo bjalo ka mehutakanegelo ya go swana le padi, kanegelokopana, bjalobjalo, bjalo ka ge go ukamilwe ka godimo.

Le ge go le bjalo sereto (sa palate) se fapana le padi goba mehutakanegelo yeo ye mengwe, ka gobane se na le metara, mola padi yona e theilwe godimo ga prosa (kanegelo), eupša bobedi di a anega, gagolo ge go šeditšwe direto tša go swana le palate, seretokanegelo, seretotlhalošo, epiki, bjalobjalo, tše di anegago ka tsela ya metara.

Go kgonthiša taba yeo, *Concise Oxford Dictionary* (1982:790) e re sereto ke 'metrical composition'. Taba yeo e bohlokwa ka gobane ke yona e gatelelago gore mohutangwalo wo o na le sebopego se se rilego ge go bapetšwa le mehutakanegelo ye mengwe. Ka tsela yeo mo kgaolong ye go tlo hlalošwa sebopego sa sengwalo sa mohuta wa palate, go ya ka fao go ukamilwego ka godimo.

2.3 SEBOPEGO SA SENGWALO

Lengwalonyakišišo le, le ya go latela teori ya naratholotši mabapi le tshekatsheko ya sebopego sa theto ya palate ge e le sengwalo (taba yeo e šetše e boletšwe ka godimo, eupša mo e bolelwa fela go gatelela bohlokwa bja yona).

Naratholotši e bolela ka ga sebopego sa sengwalo. Borateori ba ba bjalo ka boHarris (1992:256) ba šetše ba hlalošitše kgopolo ye gore e lebane le mokgwa wo go tsinkelwago sebopego sa sengwalo ka wona. Marggraff (1996:1) ge a tšwetša taba ye pele o re ka ngwagakgololesomesenyane, basekaseki ba thomile tsela ye mpsha ye bohlokwa ya go fetleka sengwalo. Bohlokwa bja yona bo godišwa ke gore ge ba nyakišiša sengwalo, ba be ba nepiša tshekatsheko ya bona le bophelo bja mongwadi. Ke ka mo Ryan le ba bangwe (1982:16) ba rego:

The formalists insisted that how a work is constructed - that is, what literary techniques and conventions it employed - was of far greater significance than what is said, and accordingly should be the central if not exclusive concern of literary studies.

Polelo ye e gatelela gore mongwadi ga a bohlokwa ge sengwalo se sekasekwa. Gape polelo e laetša bohlokwa bja sengwalo gore bo tšweletšwa ka dithekniki/dikokwane tša go fapana tša polelo tšeo di ka sekasekwago, e sego mongwadi. Mojalefa (1995a:82) o thekga ntlha ye ka go re go swanetše go tsinkelwa sengwalo e sego mongwadi ka lebaka la gore go sekasekwa seo se lego

ka sengwalong fela, gomme godimo ga fao ditaba tša mongwadi di ka se thuše mosekaseki ka selo. Ke ka fao a fogo re:

Go bona ('*Russian formalists*') tšeo di ngwadilwego di a kwešišega; ka fao mongwadi ga a bohlokwa.

Ka gona, borateori ba '*Russian Formalism*' gammogo le balatedi ba bona ba Matšheše le Mapoleše ba namile ba hlokomedišiša taba ye ya sebopego sa sengwalo. Ke ka fao Van Gorp (Swanepoel, 1990:10) a rego bafatišiši ba Marašia ba bea šedi ya bona go sengwalo gore ke modiro wa bokgabo, e sego bophelo le boitshwaro bja mongwadi. Go realo go ra gore ge go nyakišišwa sengwalo, go swanetše gore go hlokomelwe fela seo se lego ka gare ga sengwalo. Lebaka ke gore ditaba tšeo di ngwadilwego sengwalong di a kwešišega. Go swanetše go tlogelwe bophelo bja mongwadi ka gobane bjona ga bo na mohola go mosekaseki.

Ka fao go tlo lemogwa gore, go ya ka *Wikipedia, the free encyclopedia* (en.wikipedia.org/wiki/Russian-formalism) *Russian Formalists*, ke bopulamadibogo mabapi le tshekatsheko ya sengwalo ka mokgwa wa go fapana le wa kgale. Phetogo ye ya tsinkelo ya sengwalo ke *Russian Formalists* e bonagetše gabotse mathomong a ngwagakgolo wa 20, go thoma ka ngwaga wa 1910 go fihla ka ngwaga wa 1930.

Russian Formalists ba ipopile ka dihlopha tše pedi. Sehlopha sa mathomo ke sa kua Moscow seo se bego se etilwe pele ke Roman Jakobson gomme se bitšwa *The Moscow linguistic Circle*. Sona se theilwe ka ngwaga wa 1914. Sehlopha sa bobedi ke sa kua St Petersburg seo se bego se etilwe pele ke Viktor Shklovsky, Boris Eichenbaun le Yury Tynyanov. Sona se bitšwa *OPOJAZ* ye e emelago *Obshchestvo Izucheniia Poeticheskogo Yazyka* ka Serašia. Phetolelo ya leina le ka Seisimane ke '*Society for the Study of Poetic Language*'. *OPOJAZ*, e lego Mokgatlo wa Nyakišišo ya Polelotheto ka Serašia, e thomile ka ngwaga wa 1916.

Go gatelelwa gore, go ya ka *Russian Formalists*, se se bohlokwa ge go sekasekwa sengwalo ke tsenelelo ya seo se lego ka gare ga sengwalo, e sego mongwadi. Tlhalošo ye bjalo e tlo thuša ka morago, ge go lekolwa kgopolo ya sebopego sa palate gagolo mo kgaolong ya boselela le ya bošupa.

Borateori ba *Russian Formalism* le balatedi ba bona ke bona ba thomilego go nepiša polelo ya sengwalo ge ba se sekaseka. Ba ile ba nepiša dikarolo tše pedi tša sengwalo, e lego diteng le thulaganyo. Borateori ba *Russian Formalists*, go ya ka *Wikipedia, the free encyclopedia* (en.wikipedia.org/wiki/Russian-formalism), ba bitša diteng gore ke '*fabula*' gomme thulaganyo yona ba re ke '*syuzhet*'. Diphapantšho tše ba di tšweletšago di laetša kamano mo gare ga diteng tša sengwalo le tša thulaganyo ya sona. Go ya ka Marggraff (1994:67) matlalo (ditlhakore) a mabedi a, '*fabula*' le '*syuzhet*' a sepelelana le mareo ao a filwego ke Forster (1927:116) mo a bolelago ka '*story*' le '*plot*'.

Ge a oketša taba ye, Strachan (1988:3) o bolela gore ka setšo/(*Se-Russian Formalism*) sengwalo se na le mahlakore a mabedi ao a ka farologanywago mo go dingwalo tša kanegelo, e lego ao a a bitšago '*fabel*' le '*sujet*', mola Chatman (1960:17) yena a a bitša gore ke '*story*' le '*discourse*'. Strachan (*ibid*) o re letlalo la go bitšwa '*fabel*' le ka lekanywa le letlalo la mathomo la sebopego sa sengwalo, mola ka lehlakoreng le lengwe '*sujet*' yona e ka swantšhwa, ka motheo, le letlalo la bobedi le la boraro (letlalo la boraro le tlo bolelwa ka botlalo ge go hlalošwa naratholotši ye e fetoišitšwego mo nyakišišong ye e bitšwago taetšonyakišišo ya sebopego sa sengwalo mo kgaolong ya bošupa).

Wellek le Warren (1973:141) bona ba hlaloša sebopego sa sengwalo mabapi le '*fabel*' (diteng) le '*sujet*' (thulaganyo) ka go re:

Structure is a concept including both content and form so far as they are organised for aesthetic purpose. The work of art is then

considered as a whole system of signs, or structure of signs serving a specific aesthetic purpose.

Tlhalošo ya bona e gatelela gore '*structure*' (sebopego) se bolela dilo tše pedi, e lego '*content*' (diteng/histori) le '*form*' (sebopego). Lebaka la gagwe le lebane le gore bobedi diteng le sebopego di rulagantšwe go nepiša morero/maikemišetšo o tee fela, e lego wa bokgabo; ke go re dingwalo tša mohuta wo di ngwalelwa bokgabo.

Polelong ya gagwe ya ka godimo, Strachan (*ibid*), o bolela gore '*sujet*', ka motheo, e ka swantšhwa le letlalo la bobedi le la boraro. O re:

Sujet vervat in beginsel beide die tweede en derde vlakke.

Polelo ye e hlola kgakanego ya go re '*sujet*' yeo a bolelago ka yona e fetoga bjang matlalo/ditlhakore a mabedi. Ge a leka go rarolla mathata ao, o no re:

Soos spesifiek Bal hierdie begrippe gebruik, hou die tweede vlak verband met die visie waaruit daar na die eerste vlak gekyk word, in die derde vlak hierdie visie onder woorde gebring (vertel).

Tlhalošo yeo ya gagwe ga e kgotsifatše ka ge e sa rarolle mathata a tlhathollo ya letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo leo le ikemetšego ka bolona. Tlhalošo ya '*visie*' (se e lego tebelelo ka Sepedi), yeo ya gagwe e letše godimo ga, '*... in die derde vlak hierdie visie onder woorde gebring*'.

Ke go re mo letlalong la boraro '*visie*' (tebelelo) e ka hlathollwa ge e lebane le thulaganyo ya polelo; ke go re ka go diriša polelo go tšwetšwa pele moko wa ditaba/morero. Ge e ba '*visie*' yeo e hlalošwa ka tsela yeo, gona ga se letlalo (la boraro) la sengwalo ka gobane tlhalošo yeo e lebane le thekniki ya thulaganyo (ya

ditaba ye e dirišwago go letlalo la bobedi la sebopego sa sengwalo, e lego 'sujet' (thulaganyo)). Ka go realo tebelelo ('*visie*') ga se letlalo ('*vlak*/'*stratum/layer*') la boraro la sebopego sa sengwalo, eupša thekniki ya thulaganyo ya sengwalo.

Tlhalošo ye bjalo ya letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo e ka se amogelwe mo nyakišišong ye ka gobane ga e rarolle mathata a a lebanego le sebopego sa mmakgonthe sa sengwalo. Ke ka fao go tlogo tsomega tlhalošo ye nngwe ya go tlo thuša nyakišišong ya sebopego sa palate ya Sepedi ka ge theto le yona e le bjalo ka thulaganyo ya sebopego sa sengwalo.

Borateori ba sebjalebjae bao ba tšweletšego pele ka morago ga *Russian Formalists* ke ba go swana le Genette (1980:40), Bal (1980:60) le Strachan (1988:3). Borateori ba, ba fapana le borateori ba *Russian Formalists* ka tshekatsheko ya sengwalo ka gore bona ba re sengwalo se na le matlalo a mararo. Letlalo la boraro ga le bolelwe thwi. Bal (1980:13) o bolela gore sengwalo se na le '*teks*', '*verhaal*' le '*geskiedenis*', mola Genette (1980:27) a bolela ka '*narrating*', '*narrative*' le '*story*'. Rimmon-Kenan (1983:3) yena o bitša matlalo ao go re ke, '*narration*', '*text*' le '*story*'. Strachan (1988:3) yena o bitša letlalo la boraro gore ke '*visie*' yeo Kgatla (2000:20) a e bitšago tebelelo (kgopolo ye go šetše go boletšwe ka yona ka godimo). Go bohlokwa go lemoga seo Mojalefa (1995a:83) a sebolelago mabapi le '*visie*' ya Strachan. O re:

... mongwalelo ke kgopolo ye e hlalošago '*visie*' (pono) yeo Strachan a bolelago ka ga yona.

Borateori ba ba sebjalebjae, Strachan le bao ba bangwe, ba fapana le Kgoro ya Maleme a Seafrika ya Yunibesithi ya Pretoria. Kgoro e kwana le kgopolo ya go re sengwalo se na le matlalo a mararo, eupša e fapana le borateori ba ka go re letlalo leo la boraro le lebane le thuto ya mongwalelo, ka gobane gabotse mongwalelo ke kgopolo ye e hlalošago '*visie*' (pono/tebelelo) yeo Strachan a

bolelago ka yona (Mojalefa, 1995a:83). Ka fao Kgoro e bolela ka matlalo a mararo a sengwalo. Letlalo la boraro ke lona la mongwalelo.

Go lemogwa gape gore phapano gare ga Kgoro ya Maleme a Seafrika ya Yunibesithi ya Pretoria le borateori ba, boStrachan, go ya ka Kgatla (2000:21) e bonala ka dintlha tše di latelago tše ba sa di elego hloko, e lego bohlokwa bja sererwa ge go hlalošwa letlalo la diteng le bohlokwa bja moko wa ditaba ge go ahlaahlwa thulaganyo, gammogo le bohlokwa bja khuduego ge go tsinkelwa mongwalelo. Dikgopolo tše di bolelwago ke Kgatla di tlo hlalošwa ka botlalo ka morago ge go hlathollwa matlalo ao a sebopego sa sengwalo ka le tee ka le tee.

Ka fao ge, lengwalonyakišišo le, le tla latela tsela ya naratholotši ya go bitšwa '*adapted narratological model*'; ke go re naratholotši ye e fetošitšwego yeo mo nyakišišong ye e tlogo bitšwa taetšonyakišišo bjalo ka ge e dirišwa ke Kgoro ya Maleme a Seafrika ya Yunibesithi ya Pretoria, ge go sekasekwa sebopego sa sengwalo. Kgoro, bjalo ka ge go boletšwe, e hlaloša sebopego sa sengwalo go ya ka matlalo a mararo (e sego a mabedi goba le leo la go bitšwa '*visie*'), e lego la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo.

Nyakišišo ye e tla ithekga godimo ga taetšonyakišišo ye e hlalošago matlalo a mararo a sebopego sa sengwalo, ge go nyankurelwa theto (palate) ya Sepedi. Teori ye e bohlokwa kudu le go tshekatsheko ya theto e sego fela go mehutangwalo ya padi, kanegelokopana le terama ka gobane ka go theto go na le diteng; go na le thulaganyo ebile go na le mongwalelo. Ka go hlaloša matlalo a go tla kgona go nepišwa go sebopego sa palate ya theto ya Sepedi.

Banyakišiši ba ba rotogilego ka morago ga *Russian Formalists*, ba go swana le Genette (1980:27), Bal (1980:60) le Strachan (1988:2), bona ba bolela gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo, e lego '*story/geskiedenis*, '*narrative/verhaal*' le '*narration/teks*'. Groenewald (1992:1) le Mojalefa (1993:30)

ba kwana le kgopolo ya boStrachan mabapi le sebopego sa sengwalo, gomme bona ba re matlalo ao a mararo ke diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Le ge boStrachan le boGroenewald ba swana ka tlhopho ya matlalo a sengwalo gore ke a mararo, ba fapana ka tlhalošo ya letlalo la boraro ka gobane boStrachan ga ba le hlagiše thwi. Phapano yeo e godišwa ke gore boStrachan ba re letlalo la boraro ke '*teks*', ge ba hlaloša ba re le lebane le tebelelo '*visie*' ya mongwadi. Ke go re, ge ba šomiša teori ya bona e sa wela ka lehlakoreng la letlalo la bobedi, e lego '*narrative/verhaal*'. BoGroenewald ba re letlalo leo la tebelelo ya mongwadi le nyakišišwa ka go tšweletša mongwalelo wa mongwadi. Ke ka fao Mojalefa (1995a:83) a rego letlalo leo la boraro, le nepiša thuto ya mongwalelo.

Go ya ka tlhalošo ya sebopego sa sengwalo ye e bontšhitšwego ka godimo, go ka rungwa ka go re taetšonyakišišo ye e utolotše gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo, e lego la (a) diteng, (b) thulaganyo le (c) mongwalelo.

Bjale go yo hlalošwa matlalo ao a sebopego ka botlalo. Tlhalošo ya gona e yo thewa godimo ga tlhathollo ya Groenewald (1993a:4) ka ge a gatelela gore sebopego sa sengwalo se na le matlalo a mararo ao e lego:

- letlalo la diteng goba la histori
- letlalo la thulaganyo le
- letlalo la mongwalelo goba setaele.

2.3.1 Letlalo la diteng

Strachan (1988:2) o no thoma ka go hlaloša letlalo la diteng ka go re le lebane le histori:

Hiervan is die geskiedenis die lag wat die leser uit die verhaal kan rekonstrueer deur onder meer die gebeurtenisse in chronologiese volgorde te plaas.

Strachan o gatelela gore mo go diteng ditiragalo di a latelana. Ka go realo tatelano yeo e bohlokwa mo peakanyong ye e tlogo latela ya ditiragalo tša diteng. Go kgonthiša se o tšwela pele go bolela gore ditiragalo tšeo di fapana le kanegelo ka gobane ditiragalo tša diteng ga se tša tšo rulaganywa go ya ka morero wo o rilego wa mongwadi; ke go re mongwadi ga se a tšo thoma go rulaganya ditiragalo go ya ka maikemišetšo a gagwe ge a tlo ngwala sengwalo ka nepo ya go bonagatša morero wo o rilego. Ka go realo kgopolo ya ditiragalo mo go diteng e bohlokwa. Ka gona taba yeo e tlo šalwa morago tlhalošong ya letlalo le la diteng.

Ge tshepetšo ya kanegelo ya ditiragalo e tšweletšwa moanegi o ikgethela ditiragalo tša histori tše a tlogo anega ka tšona (Jooste, 1983:1-20) le (Culler, 1981:169-172). Ka gona go ka thwe histori/diteng e bohlokwa. Ke ka mokgwa woo go thwego ditiragalo ke motheo wa kanegelo; se se ka hlalošwago gore ditiragalo ke *'basic story stuff'* (Eco, 1983:27) le (Chatman, 1980:19).

Diteng ke letlalo lela la go hlalošwa ke *Formalists* go ba molokoloko wa go hlalošwa bjalo ka modi wa ditiragalo tša go latelana ka lenaneo go tšweletša maikutlo a a rilego (Van Luxemburg, 1981:48). Ge a gatelela kwano ya molokoloko wa ditiragalo go ya ka se se bolelwago ke Van Luxemburg, Dautzenberg (1980:24) o re diteng/histori ke:

... een reeks handelingen verricht of ondergaan door personages in een bepaalde tijd en op een bepaalde plaats.

Ge a thekga Genette (1980) mabapi le peakanyo ya ditiragalo go ya ka tatelano ya diteng, Rimmon-Kenan (1983:30) o bolela gore:

'Story' designates the narrated events, abstracted from their disposition in the text and reconstructed in their chronological order, together with the participants in these events.

Go tlo gatelelwa gore diteng ke letlalo la tlhago/mathomo la sengwalokanegelwa 'verhalende teks' goba sona sebopego sa sengwalo pele ga ge ditiragalo di ngwalwa le pele ga ge di (ditiragalo) ka tsebja/balwa ke mmadi (Strachan, 1988:6). Ge a kgonthiša ditaba tše tša Strachan, Chatman (1975:295) o fo re, *'the story is the what that is depicted: discourse is the how'*.

Mo tshepetšong ya go bala, mmadi o tlo ba a swaragane le histori/diteng. Thutadingwalo e ba gona fela ge mmadi a ipopela histori/diteng ka boyena ka tsela ya go di bapetša le go di anega (Jooste, 1983:2). Yona taba ye e bohlokwahlokwa nyakišišong ye ka gobane go yo lekolwa/tsinkelwa le dingwalobomolomo (thetobomolomo) ge go yo nyakišišwa ka ga sebopego sa palate ya Sepedi.

Go ka akaretšwa ka go re ditiragalo ke ye nngwe ya dielemente/dikarolwana tša diteng ye bohlokwa. Ka fao le yona karolwana ye e nyaka tlhalošokakaretšo mo nyakišišong ye, ka ge go fetlekwa sebopego sa palate ya Sepedi go tlo šetšwa gape le tema ye e kgathwago ke ditiragalo tša sengwalo.

Grobler le ba bangwe (1989:246) ba hlaloša ditiragalo gore ke tšohle tšeo di diragalelago baanegwa le mabakeng ao ba ikhwetšago ba le go ona. Strachan (1988:7) o katološa tlhalošo ye ka go re ditiragalo di hlopšha ka tatelano ya tšona go tloga ka tiragalo ya mathomo go fihla ka ya mafelelo. Marggraff (1994:62) o no ruma kgopolo ye ka go re:

An event can be defined as a manifestation of something taking place, the length of which can differ, having a beginning and an

end, and ranging from concrete physical actions to abstract thought, feeling or speculation.

Ye nngwe elemente ye bohlokwa ya diteng ke baanegwa/ baretwa/ baretiwa. Kgopolo ye le yona e tlo hlalošwa ka go no e bea mabalankwe fela ka gobane le yona e bohlokwa nyakišišong ye. Groenewald (1993b:14) le Mojalefa (1995b:23) ba hlaloša gore baanegwa ke batho (ba sengwalo) goba dilo. Ge ba tšwela pele ba re baanegwa ba diteng ba lemogwa ka bobona. Ka go realo ge go sekasekwa kgopolo ya boanegwa go swanetše go nepišwa kgopolo yeo ya diteng; ke go re ke boanegwa bja diteng.

Ge go akaretšwa go ka thwe baanegwa ba diragatša ditiragalo tša diteng/histori le pele ga ge mongwadi a ngwala ka tšona. Ke ka fao Groenewald (1993a:8) a hlalošago go ya pele gore kgopolo ya diteng e lebane le ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a ka rata go lemoša batho ka tšona ka go di ngwala. Ditaba tše mongwadi a di ngwalago ga se gore ke therešo, fela ka tšona batho ba kgona go ipona le go beakanya maphelo a bona. Grace (1965:44) o tšwetšša kgopolo ye pele ka go re:

... one can, through a study of great literature, get a line on what is deeply and essentially human in sufficient time to apply this knowledge for the conduct and understanding of life.

Grace o gatelela bohlokwa bja sengwalo ka go laetša gore ke seipone seo ka sona babadi ba ka kgonago go beakanya le go kwešiša maphelo a bona.

Go bohlokwa go lemoga gore diteng tša sengwalo ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona gomme mongwadi o hlama sengwalo go lemoša mmadi ka ga tšona. Heese le Lawton (1979:105) ba šitlela kgopolo ye ka go re:

Whatever the novelist's apparent tone, be it ironic, light-hearted, serious or witty, he has at heart something important to communicate and a vision of life he wishes to project.

Groenewald (1993b:4) o bontšha bohlokwa bja diteng mabapi le dingwalo tša go fapana ka go re:

Ditaba tša terama, padi, padinyana le kanegelokopana di lebane le batho, ditiragalo, nako le felo, ka gobane dingwalo tše di bolela ka ga tše di diragalelago goba tše di welago batho ka nako ye e itšego felo mo go gongwe. Taodišo le sereto di lebane le kgopolo ye e itšego - e ka ba ya filosofi, selo se se itšego, setšo, bjjalobjalo.

Kgopolo ye e tlogo šetšwa kutšwana ke nyakišišo ye ke yeo e bolelwago ke Groenewald ka godimo ya go re mo go diteng 'taodišo le sereto di lebane le kgopolo ye e itšego - e ka ba ya filosofi, selo se se itšego, setšo, bj.bj.' eupša nyakišišong ye go tlo itebanywa ka kudu le kgopolo ya sereto ge e le setšo ka ge e lebane thwi le sebopego sa palate ya Sepedi.

Ge a tšwetša pele ditaba, Strachan (1988:5) o tiišetša bohlokwa bja go kgokagana ga diteng tša sengwalo ka go re mongwadi o šomiša diteng go hlaloša tiragalo goba taba ye e itšego. Marggraff (1994:61) o no tlaleletša ntlha ye ka go re:

The fact that the story level is the basic level of a narrative does not mean that it is reality - it is an abstraction of the reality (the author has dissociated from the reality).

Diteng tša sengwalo di bopša go ba kgopana e tee ya go bitšwa sererwa gomme sona sererwa seo se lebane le ditaba tša bophelo ka bophara. Ditaba tše ke tšeo di sego tša rulaganywa ke mongwadi. Ke tšeo di nogo ba gona mo bathong gomme tša lemogwa ka botšona. Di kgokagane, gomme tša bopa botee bja

ditabataba. Mo tlhalošong ya gagwe, Marggraff o hlaba ntlha ye bohlokwa, e lego sererwa. Ka go realo kgopolo ye le yona e swanetšwe ke tlhalošo ya maleba gore go tle go lemogwe bohlokwa bja yona nyakišišong ye.

2.3.1.1 Sererwa

Ge a hlaloša kgopolo ya sererwa, Marggraff (1994:61) o re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.

Marggraff o gatelela gore sererwa ke kgopolo ye bohlokwa ye mmadi a fihlilego magomong a mafelelofelelo ao a ka se sa kgonago go akaretša go iša pele ditaba tšeo a ratago go di akaretša. Se a se gatelelago ke gore sererwa se laola dielemente tša diteng.

Groenewald (1993a:8) o tšwetša pele kgopolo yeo ka go re mongwadi o ngwala ka sererwa gomme o lebantšha bohlokwa bja sona le diteng ka go re:

Mongwadi o ikgethela mo diteng di thomago gona le mo di felelago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa. Ka lebaka leo diteng ke kgopana; sererwa se amantšha se sengwe le se sengwe sa diteng.

Ditlhalošo tše tša ka godimo di laetša gore diteng tša sengwalo di kgokaganywa ke taba e tee, ye bohlokwa, yeo e lego sererwa. Ka go realo sererwa se bohlokwa ge go bolelwa ka letlalo la mathomo la sengwalo.

2.3.1.2 Bohlokwa bja sererwa

Mojalefa (1995b:3) ge a ruma bohlokwa bja sererwa mo dingwalong o hlagiša dintlha tše di latelago:

- Sererwa se kgokagantšha ditiragalo.
- Se laola ditiragalo.
- Se laola tikologo, nako le lefelo.
- Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le moo di felelago gona.
- Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

Go ka akaretšwa ka go re diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo. Ke karolo ye bohlokwa ya sebopego sa sengwalo. Godimo ga moo go lemogwa gape gore diteng/histori ke tlhalošo ya ditiragalo/ditaba pele ga ge di ka ngwalwa ke mongwadi. Ka fao ditiragalo tša diteng ga se kgopolo ya mongwadi, ka gore mongwadi o hwetša di le gona pele a ka ngwala sengwalo sa gagwe. Ditaba tše tša diteng di kgokaganywa ke sererwa seo a ikgethetšego sona. Ke go re sererwa se bohlokwa ka gobane se kgethela mongwadi ditiragalo tše a swanetšego go ngwala ka tšona.

Le ge go le bjalo kgopolo ya diteng, bjalo ka letlalo la sengwalo, e ka se šalwe morago mo nyakišišong ye ka lebaka la boahlamo bja yona. Se bohlokwahlokwa ka tlhalošo ye bjalo, ke go tšweletša le go otlolla kgokaganyo ye e lego gona ya ditlhakore/matlalo tša sebopego sa sengwalo (diteng, thulaganyo le mongwalelo) mo dingwalong tša go angwa ke teori ya naratholotši.

2.3.2 Letlalo la thulaganyo

Ka thulaganyo go ka bolelwa ka peakanyo/motheo yeo dielemente tša diteng di rulaganywago go yona. Le ge e le gore letlalo le la sebopego sa sengwalo ga la thewa thwi godimo ga tlhago ya ditlabakelo tša histori/diteng eupša le rulagantšwe ka lefsa ka tšona ditlabakelo tšeo tša diteng. Ke go re mongwadi o diriša tsela ya go rulaganya ditiragalo tša diteng, go nepiša morero wa gagwe wo a ratago go o tšweletša go mmadi wa gagwe (Strachan, 1988:10).

Go ya ka Bal (1980:57) diteng di ka bonwa bjalo ka setšweletšwa sa tshwantšho, ge di bapetšwa le thulaganyo. Ke go re ditiragalo tša diteng mo go thulaganyo di beakanywa ka lefsa go fetola sebopego seo sa tšona sa peleng ka nepo ya go tšea sebopego se sengwe se se rilego, go ya ka fao mongwadi a ratago go rulaganya ditiragalo tšeo ka gona. Ge a tiiša ditaba tšeo Jooste (1983:41-47) o bolela gore mo peakanyong ya ditiragalo tša '*fabel*' (diteng) go tšweletšwa '*verhaal*' (thulaganyo) yeo e rotošwago ka tsela ya ditshepetšo tše pedi, e lego '*seleksie*' (kgetho) le '*organisasie*' (thulaganyo). Ka ge ditiragalo tšeo di beakanywa ka wona mokgwa woo mo go thulaganyo, ga go be bonolo go moanegi go anega ditiragalo ka moka tša histori/diteng, go ya ka fao a di hweditšego di le ka gona. Ke ka fao a ikgethelago fela tšeo a bonago di tlo mo thuša go bopa kanegelo ya gagwe. Gape moanegi a ka oketša ka ditiragalo tše dingwe tšeo a bonago di nyalelana le tšeo, go hlama kanegelo ya gagwe.

Mabapi le peakanyo ya ditiragalo tša diteng, go bolelwa ka phatlalatšo ya tshedimošo ye e itšego ye e amanago le dithekniki bjalo ka poeletšo le papišo, moo mmadi a hlohlwago ka go kgatha tema ka tsela ya, mohlala, go swantšha dilo ka tsela ya papetšo le poeletšo.

Ka thulaganyo go bolelwa gape ka tlhamego (ya sengwalo). Gape thulaganyo e hlaloša tatelano yeo ditiragalo di tšweletšwago ka gona. Ka fao ge, thulaganyo ke letlalo la ka gare (la gare ga diteng le mongwalelo) la sebopego sa sengwalo. Ke

letlalo leo le ka tsebjago/hlathwago ka tebanyo goba tebelelo yeo dielemente tša diteng di ka bonwago ka yona. Go tlo lemogwa gore kanego ya kanegelo ga e tšweletšwe mo letlalong la bobedi la sebopego sa sengwalo, ka gobane e hlagišwa mo go letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo, e lego 'tekslaag' (letlalongwalwa) (Strachan, 1988:19-20).

Go tiiša ditaba tše, Groenewald (1993a:4) o re thulaganyo ya sengwalo ga se kanego ya taba fela. Mongwadi o beakanya ditaba tša go fapana go bopa tlhamego ye e itšego. O hlaloša gore letlalo la thulaganyo ke ditaba tšeo tša diteng ge mongwadi a thoma go di šomišetša tebanyong ye e itšego ya gagwe gomme tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba. Wona moko wo o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana.

Gore mongwadi a kgone go tšwetša pele moko wa ditaba o swanetše go lebantšha ditaba tše a di ngwalago le tebanyo ya gagwe, gomme ka go di lebantšha bjalo, o a di rulaganya. Mongwadi yo mongwe le yo mongwe o na le tsela yeo a e dirišago go rulaganya ditaba tša gagwe. Borateori ba go swana le Altenbernd le Lewis (1966:16), Cohen (1973:68), Forster (1975:93) le Heese le Lawton (1979:105) ke ba ntšu la lehlabula ge go etla go seo thulaganyo ye, e lego sona. Ka moka ba kwana le kgopolo ya go re thulaganyo ke kanego ya ditiragalo gomme mo go tšona tabakgolo ke gore ke eng seo se di hlolago. Ge a kgonthiša seo Forster (1975:93) o re:

Plot is a unified and purposeful sequence of events which meaningfully relates events and detail, emphasizing causality.

Go gatelelwa gore thulaganyo e lebane le peakanyo ya tatelano ya ditiragalo go tšweletša lebaka le pheletšo. Taba yeo e laetša gore mo tswakatswakanong ya baanegwa go ya ka go fapana ga bona, go fela go bontšhwa gore go na le phapano ('*conflict*'). Karolo ye ya tlhologo ('*causality*') le tswakatswakanyo ya ditiro tša baanegwa ke yona e tšweletšago thulaganyo ya sengwalo.

Groenewald (1993b:14) o tšweletša kgopolo ya go re thulaganyo ke peakanyo ya ditabataba le ditiragalo tšeo mongwadi a ikgethelago go di šomiša ge a ngwala. Peakanyo ye ya ditaba ke mokgwa wo mongwadi a šomišago ditaba tše tša diteng gore tebanyo ya gagwe yeo e lego moko wa ditaba, e tšwele pele.

2.3.2.1 Moko wa ditaba/Morero/Tebanyo

Mojalefa (1993:74) o hlatholla kgopolo ye gore ke kokwane goba motheo woo o laolago go rulaganywa ga ditaba gore e be sengwalwa. Groenewald (1991b:23) o mo thekga ka la go re:

Ge mongwadi a ngwala sengwalo o hlaloša kgopolo/tebelelo ya gagwe mabapi le taba goba tiragalo ye a e lemogago mo bophelong.

Ka lehlakoreng le lengwe Boulton (1960:64) o gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba mo thulaganyong ya ditaba ka go re:

Obviously every play has a 'source' in that the plot must have come from somewhere; plots do not happen by accident. ... The modern dramatist generally tries to take a plot from his own head or from some not very well-known episode in history; or, as an alternative, he may show his originality by taking a very old well-known plot, such as a Greek myth or a well-known historical episode and so handling it as to throw a new light upon it.

Go ka no akaretšwa ka la go re ge mongwadi a ngwala sengwalo o rato tšweletša se sengwe; se sengwe seo ke thuto yeo a ratago e ruta mmadi. Ka go realo moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo sengwalong ka gobane go ya ka Groenewald

(1993b:4) o 'tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana e tee', le go 'swaraganya/ tlemaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane'.

Groenewald (*ibid*) o ruma ka go re go bohlokwa go tseba gore go na le phapano gareng ga moko wa ditaba le sererwa. Mošomo wa sererwa ke go tlemaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana mola moko wa ditaba wona o laola go rulaganya ga ditaba tša diteng tše mongwadi a ikgethetšego tšona. Gape Groenewald o re morero o tlemaganya dithekniki gore di lebane gomme ka go dira bjalo thulaganyo e ba gona. Dithekniki tša thulaganyo ke tše ntši gomme di fapana go ya ka bangwadi. Dithekniki le lenaneo la thulaganyo ya ditaba, di tla otlollwa go lemoga bohlokwa bja tšona ge go sekasekwa sebopego sa thulaganyo ya sereto sa mohuta wa palate (e lego *Maletsoge*) mo polelong ya Sepedi.

2.3.3 Letlalo la mongwalelo

Ohman (1972:45) ge a hlaloša seo mongwalelo o lego sona ka go re:

Style is the hidden thoughts which accompany overt propositions; it is the highly general meanings which are implied by a writer's habitual methods of expressing propositions.

Mantšu a a hlaloša mongwalelo ge e le polelo yeo ka yona mongwadi a tšweletšago boteng bja dikgopolo tša gagwe.

Groenewald (1993b:5) o re mongwalelo o bonala ge go šomišwa mantšu le mafoko ao a lebanego le moko wa ditaba goba wona morero gore maikutlo a mongwadi a tšwele nyanyeng mabapi le taba yeo mongwadi a e kgethetšego go ba moko wa ditaba. Ge a tiiša taba ye o no re:

Mongwalelo o lemogwa ge polelo e šomišwa. Mmadi o lemoga mongwalelo ka medumo ya polelo (le ge e le segalo), mantšu le mafoko a polelo.

Rateori yo o gatelela gore polelo ke karolwana ya mongwalelo ye e tšweletšago mongwalelo ka dikarolwana tše di itšego tša yona. Dikarolwana tše di bohlokwa ka kudu ge go sekasekwa mongwalelo ka gore ye nngwe le ye nngwe ya tšona e na le mohola woo e o dirago ge mongwadi a ngwala. Ke ka tšona phišegelo ya mongwadi e tšwetšwago pele. Polelo ke yona e tšwetšago khuduego pele; ke ka fao Cohen (1973:49) o tlaleletšago kgopolo ya seo mongwalelo o lego sona ka go re:

Style pertains to an author's choice of words and their arrangement in patterns of syntax, imagery, and rhythm. The arrangement of words constitutes the author's imaginative rendering of whatever thoughts, emotions, situations, or characters he chooses to create and communicate.

Cohen o kgonthiša gore karolo ye kgolo ya mongwalelo ke khuduego/maikutlo. Ke go re ke ka khuduego moo mongwadi a kgonago go tswalanya mmadi le tebanyo ya gagwe yeo e lego moko wa ditaba. Lucas (1974:49) o hlatlolana le kgopolo ye ka go re:

Style is a means by which a human being gains contact with others; it is personality clothed in words, character embodied in speech.

Lucas o tliša gore ka polelo mmadi o lemoga maikutlo a mongwadi. Ka fao go ka thwe maikutlo a mongwadi a bohlokwa. Mabapi le mohola wa mongwalelo Ohman (1972:47) o re:

Style adds the force of personality to the impersonal forces of logic and evidence, and is thus deeply involved in the business of persuasion.

Taba ye ya go gokagoketša mmadi ka mongwalelo gore a tšwele pele go bala, e ama le moya 'tone' wa sengwalo. Moya wa sengwalo le wona o na le maatlakgogedi.

Ohman (*ibid:47*) o tšwela pele go laetša gore mošomo wo mogolo wo mongwadi a lebanego le wona ga se wa go beakanya dikgopolo tša gagwe fela, eupša gape go bohlokwa gore a bontšhe maemo a gagwe mabapi le taba yeo a ngwalago ka yona. Maikutlo a gagwe a swanetše gore a bonagale. Ge a kgonthiša se Groenewald (2000:68) a re:

In his definition of style Ohman argues that human speech also has an emotional function by which the speaker's worldview can be perceived. The study of style, therefore, focuses on the emotional side of speech.

Mantšu a a gatelela bohlokwa bja maikutlo go mongwalelo. Kgopolo ye ya kgokagano gare ga mongwalelo le maikutlo e tšweletšwa le ke Marggraff (1994:68), yo a bonago gore go na le dikhwalithi tšeo di bopago karolo ye e itšego ya maikutlo a mongwadi. Se se gatelelwago ke borateori ba ba ka godimo ke gore maikutlo/khuduego ke karolo ye kgolo ye bohlokwa, ye e bopago mongwalelo; ka fao e tsoma tlhalošo ye e rilego, ye e tseneletšego, gore go tle go kgone go kwešišwa se mongwalelo e lego sona.

2.3.3.1 Khuduego

Kwešišo ya mongwalelo bjalo ka ge go laeditšwe peleng e bohlokwa ka ge ka yona go kgonwa go tsebja seo khuduego e lego sona. Mongwalelo o kgatha tema

ye kgolo bongwading le bobading ka gore o gweranya mmoledi/mongwadi le motheeletši/ mmadi ka tsela ya polelo yeo e bonagatšago maikutlo a mmadi; ke go re ka go dira bjalo mongwadi o leka go rotoša maemo a khuduego gore a tšwelele ka magetla nyanyeng. Ke ka fao go thwego sengwalo se bjalo ka seipone se batho ba iponago ka go sona (Groenewald:1993a:3). Mojalefa (1993:7) o tšwetša kgopolo ye pele ka go re, ge mongwadi a thabile, le mmadi o tlo thaba, ge mongwadi a nyamile, le mmadi o tlo nyama, gomme moya woo o tšweletšwa ka tsela ya polelo. Ge a tiiša taba yeo Marggraff (1996:27) o fo lebanya khuduego le mohola polelong ka go re e tswalanya mongwadi le mmadi; ke ka fao a rego '*one of the functions of language is to convey emotion*'.

Seo se lemogilwego ke gore polelo ya sengwalo le diteng tša sona ga di laetše ge mongwadi a bolela nnete goba maaka bjalo ka ge go ka bonwa mo dikuranteng goba mo go dikgatišobaka. Sengwalo ke sa bokgabo. Mmadi a ka no kgahlwa goba a se kgahlwe ke diteng tša sengwalo; se ka mo kgotsofatša goba sa se mo kgotšofatše (Groenewald, 1993b:3).

Groenewald (*ibid*) o iša pele ka go re se se kgahlago mmadi mo sengwalong ke khuduego ('*emotion*'), ka gobane mo go sona, ga go na kgethologanyo ya therešo le maaka. Go mmadi se bohlokwa ke go dumela tše mongwadi a di ngwadilego, ka ntle le go kgonthiša ge e ba ditaba tše ke nnete goba maaka. Mongwadi, ka polelo, ke yena a dirago gore mmadi a kwele moanegwa yo a itšego bohloko.

Kokwane ye kgolo ya khuduego/maikutlo ke phapano gare ga go loka le go se loke. Sengwalo bjalo ka ge e le taodišo, se a laodiša gomme ka go dira bjalo se tšweletša khuduego yeo e nyaretšago go loka goba go se loke. Ka polelo ya mongwadi, mmadi o kwešiša sengwalo, o kwešiša tebanyo ya mongwadi yeo e lego moko wa ditaba. Polelo ya mongwadi e na le mediro ye mebedi wa go bonagatša thulaganyo le wa go laetša phišegelo ya mongwadi ge a rata gore mmadi a itswalanye le tebanyo ya gagwe (Groenewald, 1993b:3).

Mojalefa (1995a:128) ge a tšwetša pele mošomo wa polelo ya mongwadi mabapi le mongwalelo le diphapantšho tša wona ka go nepiša bohlokwa bja khuduego ka go re:

... ka go realo ge re yo nyakišiša mongwalelo re yo ahlaahla diphapantšho tša mongwalelo gammogo le dithekniki. Diphapantšho šeo di yo lebantšhwa le moko wa ditaba gore go tle go bonagale khuduego ya mongwadi.

Polelo ye ya Mojalefa e bohlokwa nyakišišong ye ka gobane (a) diphapantšho tša mongwalelo le (b) dithekniki (kgopolo ye e tlo hlalošwa ka morago) tša mongwalelo tša go ntšha khuduego ya mongwadi di tla ahlaahlwa ka botlalo mo kgaolong ya bošupa.

Ka tsela yeo go ka thwe ditlhalošo tša ka godimo tša borateori ba, malebana le lehlakore le la sebopego sa sengwalo, di laetša bohlokwa bja tlhalošo ya mongwalelo nyakišišong ye ka gobane tshekatsheko e tlo lebanywa gape le tema ye e kgathwago ke khuduego mo thulaganyong ya dipharologantšho (kgopolo ya dipharologantšho e tlo hlalošwa mo kgaolong ya bošupa) tša mongwalelo wa palate ya Sepedi.

2.4 THUMO

Kgaolo ye e ahlaahlile teori ya naratholotši yeo e lego mabapi le sebopego sa sengwalo. Dikgopolo tša borateori ba naratholotši di tšweleditšwe gore e be tšona tšeo di tla dirišwago ge go sekasekwa sebopego sa palate ya Sepedi. Ka teori ye, yeo e tšweletšago matlalo a mararo a sengwalwa go tla kgona go bonwa sebopego sa palate ya Sepedi.

Go tšwela pele go boletšwe gore diteng ke letlalo la ka ntle la sebopego sa sengwalo. Godimo ga moo go lemogilwe gore diteng ke tlhalošo ya

ditiragalo/ditaba pele ga ge di ka ngwalwa ke mongwadi. Ka fao ditiragalo tša diteng ga se kgopolo ya mongwadi. Ditaba tše tša diteng di kgokaganywa ke sererwa seo se ikgethetšego tšona. Ka fao sererwa se bohlokwa ka gobane se kgethela mongwadi ditiragalo tše a swanetšego go ngwala ka tšona.

Ka thulaganyo go hlalošitšwe gore ke ge mongwadi a ngwala sengwalo gomme a rato tšweletša thuto yeo a ratago e ruta mmadi. Ka go realo moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo sengwalong ka gobane o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore e be kgopana e tee, gammogo le gona go swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Mongwalelo o hlalošwa ka dikarolo tše pedi tše kgolo, e lego polelo le khuduego. Ka fao polelo le khuduego di laetša bohlokwa bja mongwalelo ka gore ke ka wona mongwadi a swanetšego go ala le go tšweletša dikgopolo ka bothakga le mabokgoni a magolo.

KGAOLO YA 3

3.1 THETOTUMIŠO YA BOGOLOGOLO LE YA SEBJALEBJALE

3.1.1 Matseno

Ge go kgonthišwa tlhalošo ya kgopolo ya palate go swanetše go hlokomelwe gape le go hlaloša seo dikgopolo tša thetotumišo le thetogale di lego ka gona ka ge di amana le sereto sa mohuta wa palate.

Mo go thetotumišo go tla lebelewa mehuta ye mebedi, e lego thetotumišo ya segologolo le thetotumišo ya sebjalebjaale. Godimo ga moo go tla bapetšwa mehutatheto ye go lebeletšwe dipharologantšho tša tshwano le phapano. Ge go bapetšwa mehutatheto ye, go tla lebelelwa ka moo dipharologantšho tša yona di swanago goba di fapanago ka gona.

3.1.1.1 Seretotumišo sa setšo

Go ya ka Canonici (1994:7), thetotumišo ke mohutatheto woo go wona go tumišwago motho goba selo. Groenewald (1993b:56) o thekga tlhalošo ye ka go re go tumiša ke kutu ya thetotumišo goba ya mohutatheto wo. Mampuru (1991:59) yena o tlaleletša le go šitlela tlhalošo ya thetotumišo ka go re nepokgolo ya seretotumišo ke fela go tumiša. Kuse (1973:86) o fo oketša le go no thekga tlhalošo ya borateori bao ka go bolela gore pharologantšhokgolo ya thetotumišo ke gona go tumiša. Serudu (1993:6) le Mojalefa (1993:19) ba no re thetotumišo e lebane le go tumiša gape le go godiša, ga ešita le gona go anega mediro ya motho goba yena motho ka nama, ga ešita le phoofolo goba selo sa go se phele gore maikutlo a gagwe a bonale gabotse.

Mampuru (1991:59) o iša pele ka go hlaloša thetotumišo ka go re kgopolo yeo e tlišwa ke bogale goba bokgoni bjoo bo sa tlwaelegago. Ge e le Mathiba (2015:96-

97) le Kgobe le Mokhwesana (2004:5) bona ba re tumišo mo go thetotumišo e theilwe godimo ga bonatla bja motho goba selo.

Kgobe le Mokhwesana (2004:52) ba hlaloša seretotumišo ge e le mohutatheto wo bohlokwa wa Afrika. Ke ka fao Finnegan (1970:111) a thekgago Kgobe le Mokhwesana ka go no re thetotumišo ke mohutatheto woo o hlotšwego mo Afrika. Ke ka mokgwa woo gape Mathiba (2015:96-97) a rego diretotumišo di theilwe malemeng a Bathobaso, e sego a Bodikela. Ke ka fao Mamabolo (1995:27) a fogo tlaleletša tlhalošo ya boFinnegan ka go re thetotumišo ke mohutatheto woo o nago le dipharologantšho tša Seafrika. O iša pele mo letlakaleng la masomešupaseswai ka go re thetotumišo ga se mohutatheto wa mehleng ka gobane o nepiša go tumiša morero wo o rilego. Ge ba godiša taba yeo, Finnegan (1970:119), Mutswairo (1980:186) le Mojalefa (2002:80) ba fo kwana ka wa lehlabula gore thetotumišo ke mohuta wo bohlokwahlokwa wa dingwalwa tša Afrika.

Ga e le Lestrade ka mo go Schapera (1962:285) yena, o fo akaretša ka go hlaloša go re tlhamo ya thetotumišo e lebane le tšweletšo ya bokgabo bja maemo a a rilego go Bathobaso. Ke ka fao Nyembezi (1948:110) a rumago ka go bolela gore mohutatheto wo o tumile ebile o a ratega mo Borwa bja Afrika le Afrika ka bophara.

3.1.1.2 Seretotumišo sa segologolo

Ge seretotumišo sa bogologolo se hlalošwa go tlo latela lenaneo le:

- Kgopolo ya seretotumišo sa bogologolo
- Mehutapoeletšo

Kgopolo ya bogologolo ya seretotumišo

Go ya ka Serudu (1989:63-64), Groenewald (1993b:52) le Mojalefa (1993:14) diponagalo tša seretotumišo tša bogologolo ke matseno, mmele le mafetšo. Go thwe matseno a thetotumišo ya bogologolo a na le fomula ya ona yeo e tlwaelegilego, gomme e na le khuetšo ya matseno a direto tša lebollo, e lego, 'Kgomo e a tsha/tshwa/swa!', 'E gangwa ke mang?'. Ge a katološa taba yeo, Thokoane (1995:96) o re lefokwana leo la matseno 'Kgomo e a tshwa/tsha/swa' le tšwelela ka mokgwa wa modirišopego, ka ge moreti a ipega. Go ipega moo go tla ka mokgwa wa tlhohlo, ('E gangwa ke mang?') go batheeletši.

Mampuru (1991:58), o tšweta šditaba pele ka go re batheeletši ba tla hlohleletša/hlohla sereti gore se tšwele pele ka go se botšiša potšišo yeo ya 'E gangwa ke mang?'.

Go ya ka Makgopa (2014:89), sereti ka go fetola potšišo yeo bjalo, se gatelela go ipega le gona go itsebiša gore ke yena mang. Maduane (2000:4) o re ge moreti a feditše, o tlo lemoša batheeletši ba gagwe gore bjale o feditše ka go re 'Ke tšhaba mediti/baditi'.

Kuse (1973:86) le Mathiba (2015:96-97) ba hlaloša thetotumišo ya bogologolo gape ge e theilwe godimo ga tiragalo. Ge a thekga kgopolo ye, Lestrade (1935:2) o nepiša tiragalo yeo ge e lebane le go tumiša magoši, bagale le bahlabani. Ka go le lengwe, Van Zyl (1949:9) le Hlabirwa le ba bangwe (2015:65) le bona ba molomo o tee ge ba re seretotumišo sa bogologolo ga se tumiše batho fela, eupša le dinoka, dithaba, dimela, mehlare, dipheko, balobjalo. Ge e le Maleka le Makola (2013:48) bona ba no re thetotumišo ya bogologolo e tumiša didirišwa le ditiro tša kgale/setšo.

Damane le Sanders (1974:34) ba re mogale, mohlabani le kgoši ba tumišetšwa seo ba ilego ba se dira. Hlabirwa le ba bangwe (2015:10) ba re seo se tumišwago

go seretwa/moretwa ke seo se ikgethilego le gona sa go se tlwaelege. Ge a gatela pele, Vilakazi ka mo go Kacshula (1993:58) o re tiragalo ya go se tlwaelege ka ga seretwa/moretwa e akaretša katlego goba go se atlege. Mokoena le ba bangwe (2007:134) ba re dilo tše dingwe tšeo di ikgethilego go setumišwa/motumišwa ke boleng, bogale, bonatla, bohlale, bjalobjalo.

Hudson (1940:138) ge a hlaloša boleng bja mogale o fo re:

Their themes are furnished in the deeds of heroes... and vast bodies of immemorial traditions provide the basis for their structure.

Ka lehlakoreng le lengwe, Kunene (1971:2) yena o no bolela gore go tumiša go lebane le boleng bja mogale ka go bo nepiša le diponagalo tša sebopego le mabokgoni.

Physical fitness and endurance, skill at striking and parrying, fleetness of foot and nerves of steel are qualities, which are praised

Mo Kunene o gatelela go tia le go kgwahla ga mogale. Damane le Sanders (1974:34) ba tšwetša tlhalošo yeo pele ka go re gantši seretotumišo se diragatša tiro.

Mamabolo (1995:59) ge a hlaloša ponagalo ya go tumiša ya bogale o re:

Heroism is the central theme of the traditional praise poems. Most of these poems are combatant in nature. Motifs are inspired by a war. The subjects of these poems are usually chiefs who are praised. Heroes who distinguished themselves on the battlefield are also praised.

Mamabolo o gatelela taba ya go re mogale o laetša bogale bja gagwe letlatsweng la ntwā. Ke ka fao, Damane le Sanders (1974:18) ba rego:

The hero of the piece is almost, always the author of it. On his return from the war he cleans himself in the neighbouring river and places his lances and shield in his hut. His friends surround him and beg him to relate his exploits. He recounts them in high-flow manner. He is carried out by the ardour of his feelings and his expressions become poetical. The memory of the young takes hold of the most striking points. They are repeated to the delighted another who ponders over them and connects them in his mind during his leisure hours.

Moreti o gatelela bogale le bonatla bja moretwa. Finnegan (1970:126) o tšweletša ntlha ye nngwe ye bohlokwa ya maikutlo a moretwa, ge a hlabana ntwā; go lebeletšwe batho bao a ba bolailego, mathopša (bana le basadi), dithopša (dikgomo le dihuswane) tšeo ka moka di tšwelelago ka maikutlo a maemo a godimo; gomme go šomišwa mantšu a magolo, a go iša fase a go elela. Finnegan o tšwela pele gona mo letlakaleng la lekgolomasomepeditshela ka go re ditiragalo tšeo go bolelwago ka tšona ke tša mmakgonthe, eupša seo se gatelelwago ke ditiro tšeo mogale a tšwelelago ka magetla go tšona. Gomme go fenywa le go fenywa moo ntweng go a gatelelwa.

Makopo (1996:72) o hlaloša go tumišwa ga bogale bja mogale ka go bo bapetša le dibata tše šoro. Ke ka fao, Finnegan (1970:117) le Makofane (1994:vii) ba rego bogale bja mogale bo bapetšwa le diphoofolo tše bogale tša go swana le tau, nkwe, lepogo, bjalobjalo. Ge e le Mokoena le ba bangwe (2007:133) ba re bogale bja mogale bo ka bapetšwa le dilo tša go swana le lerumo le tulamošidi. Makopo (*ibid*) o oketša kgopolo ye e hlalošwago ke boMokoena ka go re bogale bja

mohuta woo bo ka bapetšwa le dilo tša tlhago bjalo ka legadima, maru le madimo. Mashabela (1982:36) yena o fo katološa ditaba tšeo ka go re moretwa wa mogale yoo a ka tumišetšwa bogale bjo a bo laeditšego ntweng, ge a tsoma goba go lwa le phoofolo yeo e ka mmolayago.

Grobler le ba bangwe (1988:463) bona ba bolela gore ge bogale bo nepišwa go kgoši gona go tla laodišwa ka ga pušo ya gagwe, bogale bja gagwe kua dintweng le go dilo tše botse tšeo a di dirilego nakong ya pušo ya gagwe go sa lebalwe le mo a šaeditšego. Makofane (*ibid*) o thekga le go oketša kgopolo ye ka go re kgoši e ka tumišetšwa bogale bjoo e bo laeditšego nakong ya ge e bolaya sebata, go šireletša setšhaba sa gagwe kgahlanong le manaba, bolwetši bjo bošoro goba merwalela, bjalobjalo. Saunders le Derricourt (1974:34) ba akaretša ka go re seretotumišo seo se nepišago bogale bja kgoši se lebane le merero ya setšhaba.

Guma (1983:159) o hlaloša thetotumišo ya bogologolo ge e le mohutatheto woo o nepišago go theeletša (tsebe) e sego go bona (mahlo). Ke ka fao, Nokaneng le Louwrens (1997:353) ba tlaleletšago ka go re mogale o retwa ka molomo; ke ka moo go thwego sereto seo se lebane le tsebe. Motimele (2013:171-172) ge a gatela pele o re setlogong sa mohutatheto wo go be go sa ngwalwe. Ke ka tsela yeo Makwela (1977:138) a rego go se ngwalwe fao go be go hlolwa ke go re pele ga ge Baromiwa ba etla go dula magareng ga Bapedi, go be go se thuto. Go ka thwe go ngwalwa fao ga direto tša mohuta wo go tlišitše maikemišetšo a go kgoboketša direto tšeo. Ke ka mokgwa woo lehono go lemogwago mošito, segalo le kelelo ya direto tša mohuta wo (Motimele, 2013:172).

Go ya ka Serudu le ba bangwe (1986:83), mo go thetotumišo ya bogologolo ga go bosele (bonolo) go hwetša morumokwano. Mabusela (1998:24) o thekga tlhalošo ya boSerudu ka go re direto tša setšo (segologolo) ga tša thewa godimo ga morumokwano. Mamabolo (1995:91) ge a oketša taba ya tlhokego ya morumokwano mo go thetotumišo, o re:

In traditional poetry, we do not have rhyme as a poetic device, but have repetition which differs from rhyme in the sense that rhyme is formed by two different words having different meaning. In repetition the word is repeated or part of the word is repeated and meaning is the same.

Ka go thekga Guma (*ibid*) ka godimo, Makwela (*ibid*) o thekga le go šitlela taba ya go hlokega ga morumokwano mo go thetotumišo ya bogologolo ka go re e hlametšwe tsebe, e sego mahlo. Ke ka fao e se nago morumokwano goba morumokwano o sa bonalego. Ge ba hlatlegela mo tabeng ye, Ramushu le Mphahlele (1987:167) ba re taba ya morumokwano ga e direge mo diretong tša setšo, ka ge di be di sa ngwalwe, go ya ka fao Motimele (*ibid*) a hlalošitšego ka gona ka godimo. Breed (1956:39) le yena o lahlela hware legonyana mo tabeng ya go hlokega ga morumokwano mo thetosetšong ka go re:

By die tradisionele poësie van Noord-Sotho ontbreek rym en 'n rymsistees heeltemal. Angesien rym afwesig is in hulle digterlike skeppinge wil dit nie sê dat hulle digkuns minderwaardig is nie, want daar is vele skone poësie geskep waarin rym glad nie voorkom nie. Hieruit lei ons af dat rym geen noodsaaklike veriste vir goeie poësie is nie. Sonder rym poësie nog altyd klankryk wees.

Mo setsopolweng se Breed le yena o sa gatelela taba ya go hlokega ga morumokwano mo go thetotumišo ya bogologolo. Ke ka tsela yeo Mojapelo (1978:72) a rego bangwadi ba direto tša setšo ba lekago go ruma methalotheto ka go ekiša Makgowa. O re go dira seo ke go senya botse le bose bja tšona. O ruma ka go re go kaone ge di ka no leswa bjalo go ya ka fao bahlami ba di hlamilego ka gona.

Makwela (*ibid*:39) o kgatha tema le yena go ya pele ka go re mo go diretotumišo tša bogologolo tša Sepedi ga go morumokwano gomme legatong la tšona go hwetšwa medumo yeo e tlišwago ke poeletšo, poeletšo ya medumo le tshwantšhokgopolo, ka kudu tshwantšhišo. Ka ga poeletšo, Serudu le ba bangwe (2006:37) ba re poeletšo e tla ka mekgwa ya go fapafapana. Ge e le Kgatla le ba bangwe (2006:37) bona ba re poeletšo yeo e kgatha tema ye bohlokwa diretong tša Bathobaso. .

Mabapi le ditemanatheto tša diretotumišo tša setšo, Sefoka (2015:78) o re ga di gona. Maduane (2000:6) o thekga kgopolo ya Sefoka ka go re mo mmeleng wa seretotumišo ga go ditemanatheto go ya ka fao go tlwaetšwego go direto tša sebjalebjae. Phala (1992:78) o oketša le go šitlela taba ya hlokega ga ditemanatheto ka go re go hlotšwe ke go re thetotumišo ya bogologolo e hlangwa le semeetseng le ka mafolofolo a go makatša.

Go ya pele Mokoena le ba bangwe (2007:132) ba gatelela taba ya go hlokega ga ditemanatheto ka go re 'ga go ditemanatheto, eupša ditemanatheto tšeo di hlolwa ke go re temanatheto e felele moo go felelago kgopolo yeo e itšego'. Ramushu le Mphahlele (1987:3) bona ba oketša ditaba ka go re ka ge sereto sa gona se be se sa ngwalwe, ga go tsebege gore ditemanatheto tša gona di thoma kae, di fihla kae, le gore ke tše kae. Ge e le Mabusela (1998:7) le Makgopa (2014:88) ba molomo wa lehlabula wa go re ditemanatheto di bopša ke dikgopolo tše di itšego. Dikgopolo ke tšona di thušago go tšweletša ditemanatheto ka go fapana ga tšona (Makgopa, 2014:88). Phala (1992:78) o bolela go ya pele gore ditemanatheto di laolwa ke kelelo ya dikgopolo, gomme mo kgopolo ya moreti e boago gona, ke magomo a theto. Ge ba tlaleletša tlhalošo ya Phala, Ramushu le Mphahlele (1987:3) bona ba re temanatheto e felela moo kgopolo ya moreti a kubago gona.

Ka go le lengwe Dlomo (1947:7) o hlaloša go iša pele gore mošomo wa thetotumišo ya bogologolo ke go nepiša le go hlohleletša, go tswala kgotlelelo, go tliša kgahlego, gape le go thuša go tliša khomotšo go moretwa le motheeletši.

Cope (1968:64) o iša pele go hlaloša mošomo wa thetotumišo ka go re ke go tšweletša dikgopolo tša setšhaba, le gona go tliša taolo ye e tiilego ya leago, ka ge di goeletšwa gore di kwewe ke mang le mang.

Rycroft le Ngcobo (1988:25) le bona ba hlalotholla mošomo wa seretotumišo ka go o lebanya le poledišano magareng ga bao ba phelago le bao ba ithobaletšego. Phala (1992:79) o tlaleletša ka go re mošomo wa seretotumišo ke (a) go tsebiša kgoši, meloko, histori ya gagwe, (b) go hlaloša sebopego le semelo sa gagwe, (c) go bjala moya wa boikgantšho go ditšhaba tše dingwe tšeo e lego manaba a setšhaba seo, (e) go bopa moya wa botee go balatedi ba kgoši le gona go tšhoša manaba a bona le (f) go hlompha bogoši ka mešegofela. Makofane (1994:vii) o akaretša mošomo wa thetotumišo ya bogologolo ka go tutuetša mogale tlhabanong le go mo galefiša mo lesolong la go tsoma phoofolo ye.

Ge e le ka ga tshwantšhokgopolo gona, Gordon le De Villiers (1968:2) ba re mo seretong se go nepišwa mogopolo, maikutlo le dikwi ka moka tša motho. Serudu (1990:6) o thekga le go tlaleletša tlhalošo yeo ya boGordon ka go re tshwantšhokgopolo e tlemagane kudu le tirišo ya dikapolelo tšeo e sego tša mehleng go bopa diswantšho tšeo di tsikinyago dikwi tše tlhano tša mmele. Gordon le De Villiers (*ibid*) le Serudu (1990:6) ba gata ka mošito o tee ka go re dikwi tšeo tše tlhano ke tša go kwa (medumo), go bona, go nkgelela, go latswa le go kgoma (go kgwatha).

Phala (1992:79) le Makgopa (2014:89) ba hlatholla tshwantšhokgopolo go ya pele ka go re ke sebetša se segolo se bohlokwa mo go seretotumišo sa bogologolo. Sefoka (2015:79) o thekga tlhalošo yeo ka go re thetotumišo ya bogologolo e theilwe kudu mo godimo ga tirišo ya tshwantšhokgopolo. Grobler le ba bangwe(1988:455) ba tlatša le go hlatsela seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo ka go re tshwantšhokgopolo mo go seretotumišo e lebane le moko wa theto ya mohuta wo.

Sefoka (2015:79) o gatela pele ka go re tshwantšhokgopolo e tšwelela ka kudu ka tšhomišo ya dikapolelo tša mehutahuta tšeo ka tšona go tšweletšwago polelo yeo e nonnego, ya bothakga, gape yeo e tsikinyago dikwi tša motheeletši. Gomme ka ga mehuta yeo ya dikapolelo, Mokwena le bangwe (2007:134) le Makgopa (2014:89) ba re mo go tshwantšhokgopolo go dirišwa ka kudu dikapolelo tša go swana le tshwantšhišo, tshwantšhanyo, mothofatšo le sekai. Grobler le ba bangwe (1988:455) ba ruma tlhalošo ya dikapolelo ge di lebane le tshwantšhokgopolo gore gantši ke go tumiša bogale ka go bo bapetša le se sengwe.

Finnegan (1970:117) o bapetša seretotumišo sa bogologolo le maemo ao a phagamego. Van Zyl (1949:10) yena o no re polelo/tirišontšu ke yona e phagamišago thulaganyo ya thetotumišo ya bogologolo. O tiiša seo ka go re:

Compound words, elaborative adjectives and adjectival phrases, onomatopoeia, metaphor, idiom and the like are all factors which render beauty to the Sotho language.

Lestrade (1935:5) o hlaloša polelo ya thetotumišo ya bogologolo ge e le ye thata, ya go se kwešišege, moo e lego gore mantšu le dikafoko di tšweletša molaetša woo o tebilego, e le wa kgale. Msimang (1991:52) o re seo se dirago gore polelo ya thetotumišo ya bogologolo e se kwešišege, ke tšhomišo ya mantšu a segologolo, a go khuta gammogo le tshwantšhokgopolo yeo e itshamilego ka setšo le tlotlontšu yeo e lego gore gantši, ke ye thata go e fetolela. Ke ka fao, Lestrade ka mo go Schapera (1962:296) a rego polelo ya segologolo yeo e tšwelelago mo go diretotumišo, e timetša babadi. Seboni le Lekhela (1970:5) bona ba re seo se dirago gore polelo ya thetotumišo ya bogologolo e gakantšhe le gona go timetša babadi, ke go re ga se yeo e tlwaelegilego, ya ka mehla. Ke polelo yeo e hlangwago ka mantšu a go kgabiša, ao a kgethilwego ka kelohloko le go laetša lerato. Ke polelo yeo e kgahlago motheeletši, yeo e huthumetšago pelo, yeo e šomišwago go kgabiša le go makatša. Guma (1983:156) o fo tlaleletša ka go re mo makgeng a mangwe, moreti a ka šomiša kgegeo le ge e le mantšu a kodutlo

goba mantšu a go rumula. Ge e le Mogapi (nd.:13) o hlaloša polelotheto yeo ge e le yeo e fapogilego, e kgethegilego; polelo ya go nona, yeo e nago le moro wa diponto.

Mashabela (1979:33) o hlatholla seretotumišo sa bogologlo ge e le seo se tšweletšwago ka mokgwa wa mokgoši; ke ka lebaka leo se bitšwago seretomokgoši. Van Zyl (1949:11) o tšwetša tlhalošo yeo pele ka go re ge moreti a reta seretotumišo ga a be le moo a khutšago, goba a emagao magareng ga dikgopolo. Van Zyl gona mo letlakaleng la lesometee o tlaleletša ka go re moreti o bolela dilo tše dintši ka ntle le go tšea moya goba go topetša makhura mo go nyakegago. Ge tiro e ema, o ema metsotsotswana ye mehlano fela, a lebelela fase mo nkego o nwa meetse goba o metša se sengwe, ke moka a tšwela pele ka mafolofolo a magolo. Ge e le Guma (1983:158) yena o re mo makgeng a mantši moreti ga a ke a fetša sereto ka moo go swanetšego; a ka se gomela tseleng. Mojalefa (1993:20) o hlatsela le go fahlela taba ya go gomela sereto tseleng ka go re seo se ka hlolwa ke ge moreti a kgamega goba a hwetša a sa hlwe a gopola dikgopolo tšeo di latelago. Ge a kgamega goba a kgaoga batheeletši ba gagwe ba tla re 'tšhaba mediti', ke moka yena a re ke tšhaba mediti goba baditi.

Maduane (2000:6) o re moreti o hlama sereto a ntše a reta ka mafolofolo. Ke ka fao, Lord (1960:6) a rego go hlama le go diragatša di direga sammaletee mo go seretotumišo sa bogologolo. Ke ka lebaka leo, Sefoka (2015:7) a rego mokgwa wo wa go hlama le semeetseng, ke woo o sa latelego melao ya sebopego sa theto ya sehono. Mojapelo (1978:72) yena o thekga le go tiiša tlhalošo ya borateori ba ka go re taba ya go kgahliša mo lelemeng la Sepedi, ke go re motho (moreti) o kgona go bona motho goba phoofolo goba selo, gomme a mo reta/a e reta, ya ba e le ge a hlotše sereto.

Bjale go latela mehutapoeletšo gomme yona e yo hlalošwa ka boripana ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye.

Mehutapoeletšo

Go na le mehuta poeletšo ye mehlano yeo e yago go hlalošwa ka boripana mo karolwaneng ye e lego:

Poeletšatumanoši le poeletšatumammogo

Mampuru (1991:80) o bolela gore ge go lekolwa seretotumišo sa bogologolo, go lemogwa gore se theilwe gape godimo ga mehuta ye e rilego ya poeletšo yeo e tlwaelegilego, e lego poeletšatumanoši le poeletšatumammogo. Peck le Coyle (2003:23) ba hlaloša mohuta wa poeletšatumanoši gore ke poeletšo ya ditumanoši tše pedi goba go feta mo mothalotheong o tee. Ka lehlakoreng le lengwe, Mampuru (1991:74) yena o hlatholla gore poeletšatumammogo yona e bonala kudu ge tumammogo e boeletšwa mantšung ao a latelanago. Ge e le ka ga poeletšamodumo gona, Awerback le ba bangwe (2012:285) ba e amanya le poeletšo ya medumo mo mathomong a lentšu le mantšung ao a latelago.

Poeletšothomi/-gare/-mafelelo

Serudu le ba bangwe (1986:83) ba tšwela pele gore poeletšo ya lentšu e laolwa ke maemo a lona, fao lentšu le boeletšwago mo mothalotheong. Ke ka fao, Mabusela (1998:20) a rego leina la mohuta woo wa poeletšo le tla reelwa go ya ka maemo a lentšu leo le boeletšwago mothalotheong goba methalotheong. Ge ba kgonthiša le go šitlela seo boSerudu (*ibid*) le Mabusela (*ibid*) ba se boelago, Kgobe (1994:233) le Awerback le ba bangwe (*ibid*) ba re poeletšo ya lentšu e ka ba mathomong, gare goba mafelelong a mothalotheo. Mehutana ye le yona e yo bolelwa ka boripana.

Poeletšothomi

Serudu le ba bangwe (*ibid*) le Mabusela (*ibid*) ba mina ka nko e tee ge ba re poeletšo ya lentšu yeo e tšwelelago mathomong a methalotheto yeo e hlatlamanago, e bitšwa poeletšothomi. Mabapi le poeletšogare gona, Moloto (2005:2) o re ke moo lentšu le boeletšwago gare ga methalotheto yeo e hlatlamanago. Go ya pele, Mabusela (1998:20) yena o hlaloša poeletšorumo/poeletšomafelelo ge e le lentšu leo le boeletšwago mafelelong a methalotheto yeo e hlatlamanago.

Papetšo

Papetšo ke mohuta wo mongwe wa poeletšo ka ge e tšweletša poeletšo (kwano) kgopolong e tee.

Serudu (1989:38) o hlaloša papetšo ge e le setlabelo se segolo sa theto ya bogologolo. Ke ka fao, Pretorius (1989:18) a rego papetšo e bopa karolo ye bohlokwa ya thetosetšo (thetotumišo ya segologolo) le gona gore e šoma kudu mo go theto ya sebjalebjale ka go hlola bokgabo. Go ya pele go tiiša tlhalošo ya kgopolo ye, Cuddon (1998:637) o fo re papetšo ke sebetša seo se tlwaelegilego mo go theto kudu ya bomolomo go swantšha mahlakore a a swanago goba a a fapanago. Lestrade (1935:5) o oketša tlhalošo ya borateori ba ka go re papetšo ke pharologantšho ye bohlokwa yeo e tšwelelago mo go seretotumišo (sa setšo). Ge a e hlaloša o re, '*Parallelism is one meaning in the first place and rhythm in the second place.*' Lestrade o gatela gore papetšo e lebane le tlhalošo le mošito. Ke ka fao Cuddon (1998:637) a gatelelago gore papetšo e nepiša thulaganyofoko le thulaganyotlhalošo ka go re, '*[Parallelism] consists of phrases or sentences of similar construction and meaning placed side on side, balancing each other.*'

Milubi (1997:60) ge a oketša le go šitlela tlhalošo ya Cuddon o re papetšo e bopša ke mafoko goba dipego tšeo di boeletšwago ka diripa tša polelo. Ka lehlakoreng le

lengwe, Kuse (1973:88) yena o re papetšo ke poeletšo moo kgopolo e tee, ka nako ye nngwe, e boeletšwago ka mantšu a go fapana. Guma (1968:159) o fo gatela pele mo tlhalošong ya papetšo ka go fo tšweletša tshwano ka go re ke '*... a certain similarity between two parts or members of a sentence, whose words correspond to one another.*'

Kunene (1973:68) o arola papetšo ka dikarolo tše: papetšo ya kgokanyithomi le papaetšo ya kgokanyifetšo. Pretorius (1989:19) o bolela gore papetšo ya kgokanyithomi e lebana le mantšu a go kwana a mathomo a methalotheto ya temanatheto ye e rilego. Ge e le ka ga papetšofetšo/mafelelo, Pretorius (1989:20) o re ke moo mantšu a mafelelo goba karolo ya mantšu ao a hlatlamanago mo methalothetong a laetšago kwano ya popopolelo.

Kgokanyi

Lestrade (1935:5) le Mashabela (1979:36) ba kwana ka molomo wa lehlabula gore kgokanyi ke pharologantšho ye bohlokwa ya thetotumišo. Moloti le Legodi (1995:26) ba hlaloša go ya pele gore kgokanyi ke poleletšo ya lentšu, kutu ya lentšu goba sekafoko. Milubi (*ibid*) o katološa tlhalošo ya kgokanyi ka go re ke mo kopantšhontšu e tlogo mothalotheong wa mathomo go ya mothalotheong woo o latelago.

Mashabela (*ibid*) o oketša kgopolo ya kgokanyi ka go re dikgopolo di a kopanywa ka poeletšo ya mantšu, dihlophantšu goba mareo go tloga mothalotheong go ya methalothetong ye e latelago. O gatela pele ka go re lentšu leo gape le ka boeletšwa mo methalothetong ye mebedi goba ye meraro. Ka wa gagwe ge a hlaloša kgokanyi o fo re '*sometimes the linkage is oblique, i.e. a word at the end of the first line is repeated at the beginning of the successive line*'. Lestrade (1935:5) o thekga le go šitlela tlhalošo ya kgokanyi ka go fo re:

Is the repetition of a word or idea occurring in the second half of the first line and first half of the succeeding a line.

Mampuru (1991:74) o tlaleletša tlhalošo ya kgokanyi ka go re e tšwelela ka poeletšo ya dikgoplo ka go boeletša mahlalosešagotee goba maganetši. Mampuru (*ibid*) o gatelela kgopolo ya kgokanyi ge e le mohuta wa poeletšo, moo poeletšo ya gona e bonalago methalothetong ka go latelana.

Go ka rungwa ka go re thetotumišo ya bogologolo e bohlokwa mo dingwalong tša Sepedi ka gobane ke modu wa dingwalo tša polelo ye. Mohutangwalo wo go laodišwago ka wona mo, o theilwe godimo ga tshwantšhokgopolo yeo e tšweletšwago ka dikapolelo tše di rilego.

3.1.1.2 Seretotumišo sa sebjalebjae

Kgopolo ye ya seretotumišo sa sebjalebjae, ga eyo lebelelwa ka go phatlalala, eupša e yo hlalošwa ka go akaretšwa ka go nepiša, gagolo ge go hlokometšwe kgopolo ye ya palate, yeo e nyakišišwago mo. Eupša lebaka le legolo la go hlatholla kgopolo ye ka go akaretša, ke go re le ge tlhalošo ya palate e le karolo ya sereto sa sebjalebjae, ga e nape e nepiša thwi direto tšeo ka moka ka kakaretšo. Fela le ge go le bjalo lebaka le legologolo le lebane le boahlamo bja nyakišišo ye. Mabaka a mabedi ao a bohlokwahlokwa nyakišišong ye.

Ramushu le Mphahlele (1987:23) le Mabusela (1998:7) ba hlaloša seretotumišo sa sebjalebjae go ba mohutatheto wa go ngwalwa. Go ka thwe ke seretongwalwa. Ke ka fao Groenewald (1993b:12) le Kgobe (1994:196) ba rego seretotumišo sa sebjalebjae ke sa go lebane le mahlo, e lego gona go bala. Ba thekga ngangišano ya bona ka go e swantšha gagolo ge go lebeletšwe mešomo ya baruti ba kereke. Ka go realo go ka thwe seretotumišo sa sebjalebjae se hlotšwe ke go tla ga Baromiwa dinageng tša Bathobaso.

Groenewald (*ibid*:27) o tšwetša tema ye pele ka go re bareti ba diretotumišo tša sebjalebjaale ba be ngwala ka mokgwa wa Bodikela wa go tšweletša dikgopolo. Go kgonthiša taba yeo Serudu le ba bangwe (1994:15) bona ba re bareti ba diretotumišo tša sebjalebjaale ba be ba ngwala go ya ka ditlwaelo tša Bodikela. Go dira seo e be e le go ekiša Babašweu (Ramushu le Mphahlele, 1987:23). Ka ga kekišo yeo ya bona, Mashabela (1979:34) yena o no re:

The later has its origin in the conscious of writers to produce Poetry along the lines of European Poetry, which some did with measure of success, while others achieved very little or no success.

Mashabela o bontšha go hloka katlego ga bangwadi ba direto ka lebaka la go ekiša thulaganyo ya direto tša Bodikela. Ke ka lebaka leo Groenewald (1989:28) a rego:

Die skat van Noord-Sotho poësie kan op oomblik 'n twee hoofkategoriee verteel word, eerstens; is daar verse in die tradisionele metriese, idiom geskryf-verse waaronder ook die gesproke gedigte gereken kan word wat versamel en geboekstaaf is, tweedens is daar die eksperimentele verse waarby terselfdertyd 'n groot aantal minder geslaagte werke ingesluit word.

Mo Groenewald o hlaloša mathata ao bareti ba bafsa bao ba bego ba leka go ngwala ka mekgwa le ditlwaelo tša Bodikela ba ilego ba kopana le wona. O tšwela pele ka go re mokgwa wo wo mofsa thetotumišong, ka go ekiša mekgwa le ditlwaelo tša Bodikela, ga se wa tlwaelega le gatee.

Mampuru (1991:59) le Mashabela (2002:102-103) bona ba hlaloša thetotumišo ya sebjalebjaale ka go e nepiša le tlhamo yeo ba rego moreti o a ikgopolela, ke moka a

itlhamela sereto ka boyena. Ke ka fao, Pretorius (1990:123) a rego bahlami ba diretotumišo tša sebjalebjae ke bao ba tsebago, ebilego ba rulaganyago direto tša bona ka tsela ya sebjalebjae.

Ka ga direrwa, Hlabirwa le ba bangwe (2012:66) ba re mo go diretotumišo tša sebjalebjae go retwa dilo tša sebjalebjae le bohlokwa bja tšona. Ge e le Maleka le Makola (2013:48) bona ba oketša ka go re thetotumišo ya sebjalebjae e tumiša baetapele ba mehleng yeno go swana le mopresidente le ge e le mopišopo. Ge e le ka ga dilo le didirišwa, ba re go retwa selefounu, khomphutha, Gautrain, bjalobjalo. Mabapi le meago gona go retwa ya palamente, bokgobapuku, musiamo, bjalobjalo. Groenewald (1993b:34) o thekga tlhalošo ya boHlabiwa le Maleka le Maloka, ka go re mo go thetotumišo ya sebjalebjae go retwa dilo tša go swana le dikolo le tše dingwe tša go lebana le filosofi bjalo ka bophelo bja lehono. Serudu (1990:8) o tlaleletša tlhalošo yeo ka go re thetotumišong ya sebjalebjae go retwa dilo tša mehleng yeno, bjalo ka dikolo, ditimela, bahlahlobi ba dikolo, bjalobjalo. Groenewald (1993b:12) le Kgobe (1994:196) ba ruma taba ya direrwa mo go thetotumišo ya sebjalebjae ka go re ditiragalo tša seretotumišo sa sebjalebjae di lebane le ditiro tša sebjalebjae.

Mabapi le sebopego gona, Mampuru (1991:59) o re thetotumišo ya sebjalebjae e arotšwe ka ditemanatheto. Hlabirwa le ba bangwe (2012:66) ba kgatha tema go ya pele ka go re temanatheto ye nngwe le ye nngwe e na le kgoplo ya yona e tee. Le ge go le bjalo go na le diretotumišo tšeo di se nago ditemanatheto (Mampuru, 1991:59).

Nyakišišo e yo ruma dikgopolo tša thetotumišo ya bogologolo le sebhjalebjae ka go di fapantšha.

3.1.1.3 Phapano ya thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae.

Go yo hlokomelwa diponagalo tše bohlokwa fela tša phapano gare ga seretotumišo sa bogologolo le sa sebjalebjae ka nepo ya go nepiša nyakišišo.

Wainwright (1982:111) o re ka kakaretšo thetotumišo ya bogologolo ke ya bomolomo, mola ya sebjalebjae e le ya go ngwalwa. Ke ka fao a rego thetotumišo ya bogologolo e loketše tsebe, mola thetotumišo ya sebjalebjae e loketše mahlo - go balwa. Kgopolo ye e thekgwa ke Finnegan (1974:60-62) ge a re thetotumišo ya bogologolo e hlangwa e le gore batheeletši ba gona, ga se ba e bala peleng eupša ba e kwele. O tšwela pele ka go re phetišetšo ya tšona e ithekgile ka bomolomo, e sego go ngwalwa.

Finnegan (*ibid*) o tšwela pele gore direto tša go ngwalwa di tšweletša lefelo la nnete, mola tša segologolo di sa dire bjalo. Ge e le diponagalo tše di latelago ka mo tlase ga di tšweletšwe mo go thetotumišo ya sebjalebjae, e lego go šomišwa ga dika, go sepetšwa ga mmele ga moreti (modiragatši) le mokgwa woo batheeletši/babogedi ba ikarabelago go moreti. Shole (1981:112) o thekga le go tlaleletša tlhalošo ya Finnegan ya ka godimo ka go re:

Modern Poetry refers to those compositions that mostly appear in print, although all poetry is essentially oral. It is poetry that has moved away from the traditional theme of praise characteristic of our oral praise – poetry; and instead deals with a variety of themes. It has also features of rhyme and stanza forms which do not occur in the traditional poetry. These features are characteristic of Western Poetry; in fact Setswana Poetry has been influenced by Western Poetry in form, style and theme.

Shole o laetša gore thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae di fapana ka tlhamego ya bogologolo ya bomolomo, mola ya sebjalebjae e le ya go ngwalwa le gona go gatišwa. O tšwela pele ka go re thetotumišo ya bogologolo ga e na ditemanatheto, mola go ya sebjalebjae ditematheto e le dikokwane tše bohlokwa. O kgatha tema go ya pele ka go laetša gore thetotumišo ya Setswana (Seafrika) e huweditšwe ke theto ya Bodikela.

Kgopolo ye ya khuetšo ya Bodikela go thetotumišo ya bogologolo e thekgwa ke Damane le Sanders (1974:33) ge ba re:

Today as the traditional patterns of Sotho life are being steadily broken down, and as the powers and the prestige of the chieftainship are exorably whitted away, the lithokos importance for the ordinary Sotho is rapidly declining. They are neither composed nor chanted as commonly as in the past.

Damane le Sanders ba laetša ka fao moya wa Bodikela o fetotšego le gona go ba le khuetšo setšhabeng sa Bathobaso. Mamoleki (1992:11) o re thetotumišo ya sebjalebjae e na le khuetšo ya Sekgowa, moo e amilego polelo, diteng, sebopego le morero. Maswao ao a hwetšwago mo go thetosetšo go swana le mošito wo o lekanetšego le sebopego sa go aroganywa ka ditemana/ ditemanatheto. Khuetšo ya gona e amile le direto ka kakaretšo, moo e lego gore diterotumišo tša segologolo lehono di fetogetše go tša sebjalebjae.

Mashabela (1982:37) o thekga kgopolo ya go re go bile le go fetošwa goba khuetšo go thetotumišo ya segologolo, le ge sebopego e le sa bogologolo; ge e le diteng tšona di fetogile, taba yela ya bošole e tšeetšwe legato ke mehola ya leago le ekonomi. Groenewald (1993b:56), Mabusela (1998:6) le Mabule (2008:49) ba oketša ka go re ditiragalo goba diteng tša thetotumišo ya segologolo di lebane le

bogologolo, mola diteng goba ditiragalo tša sebjalebjae di lebane le dilo tša sebjalebjae.

Mo go phapano ya ditiragalo Groenewald (1993a:9) o fo re mo go seretotumišo sa bogologolo go bolelwa ka ditiragalo tša bogologolo tša go swana le tša mogale ge a le ntweng, mola mo go diretotumišo tša sebjalebjae go laodišwa ka ga ditiragalo tša sebjalebjae tša go etša tša moanegwa ge a le ka lepatlelong la kgwele ya maoto.

Mabusela (*ibid*) o fo akaretša ka go re mo go thetotumišo ya bogologolo, dikgopolo di nepiša go tša segologolo, mola mo go thetotumišo ya sebjalebjae go nepišwa dikgopolo tša selehono. Groenewald (1993b:57) o tiiša phapano yeo gore thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae e lebane le tebelelo (tebelele ke lenaneo leo mongwadi a le šomišago go beakanya goba gona go rulaganya ditaba (Serudu, 1989:40)) ya moreti. Ke go re moreti mo go thetotumišo ya bogologolo o a šupetša, a tsebiša, a be a anega, (ditiragalo) mola mo go thetotumišo ya sebjalebjae gona moreti a fo bolela thwii ka sererwa goba seretwa.

Le ge go le bjalo go na le mo mehutatheto ye e kwago/swanago gona. Bjale go yo rungwa ditaba ka kgopolo yeo ka gobane tshwano yeo le yona e bohlokwa.

Wainwright (1982:112) le Moloti le Legodi (1995:5) ba re go swana le mo go diretotumišo tša segologolo, fomula ya matseno le mafetšo e sa šomišwa le mo go diretotumišo tša sebjalebjae. Go ya ka Grobler le ba bangwe (1986:422) fomula e ka hlalošwa e le poeletšo ya sekafoko. Bowra (1952:54) o iša tlhalošo ya fomula pele ka go re ke sehlophantšu, lefoko goba sehlophafoko, seo se bušeletšwago gannyane goba ka ntle ga phetogo ge tiragalo yeo go šongwago ka yona e diragala.

Foley mo go Groenewald (1990:6) o oketša le go šitlela tlhalošo yeo ge a re fomula ke sehlophantšu seo se šomago ka fase ga molao wa *metriki* go tšweletša

kgopolo ye bohlokwa. Mojalefa (1993:22) le Mohlala (2007:6) ba ruma ka go re matseno a seretotumišo sa bogologolo a na le fomula ya direkto tša lebollo.

Go ya ka Groenewald (1993b:38) mantšu a segologolo a sa šomišwa le mo go direkto tša sebjalebjae. Boagey (1977:128) o hlaloša mantšu a segologolo ka go re ke, *'a word that is no longer commonly used in speech or writing an out-of-date word'*.

Ponagalo ye nngwe ke ya go re mantšu a segologolo a sa hwetšagala mo go direktotumišo tša sebjalebjae le tša segologolo. Mantšu ao a lebane le tirišo ya tshwantšhokgopolo. Kgobe (1994:211) o re tshwantšhokgopolo e hwetšwa go thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae yeo e bonagatšago morero.

Go ka akaretša ka go re diponagalokgolo tša tshwano/kwano tša seretotumišo sa bogologolo le sa sebjalebjae ke tše tharo, e lego fomula ya matseno le mafetšo, go bonagala ga mantšu a bogologolo mehutathetong ye mebedi ye le tirišo ya tshwantšhokgopolo.

3.1.1.4 Kakaretšo

Ge go kgonthišwa tlhalošo ya kgopolo ya palate go hlokometšwe gape le go tlhalošo ya seo dikgopolo tša thetotumišo le thetogale di lego ka gona ka ge di amana le sereto sa palate. Mo go thetotumišo go lebeletšwe mehuta ye mebedi, e lego thetotumišo ya segologolo le thetotumišo ya sebjalebjae. Godimo ga moo go bapeditšwe mehutatheto yeo go lebeletšwe dipharologantšho tša tshwano le phapano. Ge go bapetšwa mehutatheto ye, go hlokometšwe ka moo dipharologantšho tša yona e swanago goba e fapanago ka gona.

Ge seretotumišo sa bogologolo se hlalošwa go hlokometšwe kgopolo ya seretotumišo sa bogologolo le mehutapoeletšo. Kgopolo ye ya seretotumišo sa sebjalebjae e hlalošitšwe ka go akaretšwa, le ge e le gore kgopolo ye ya palate,

yeo e nyakišišwago mo, e na le kamano ya direto tša sebjalebjae go feta tšeo tša bogologolo. Lebaka le legolo ke gore le ge tlhalošo ya palate e le karolo ya sereto sa sebjalebjae ga e nape e nepiša thwi direto tšeo ka kakaretšo. Fela le ge ge go le bjalo lebaka le legolo le lebane le boahlamo bja nyakišišo ye.

Ke ka fao maikemišetšo a kgaolo ye e bilego go nepiša tlhalošo le kwano (go fapanya le go bapetša) dikgopolo tša thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae. Ge go hlalošwa go fapana ga dikgopolo tše pedi tšeo, go nepišitšwe fao dikgopolo tšeo di kwanago ebile di fapanago ka gona. Go fapana ga tšona go tšweleditšwe ka diponagalo tše bohlokwa tšeo di theilwego godimo ga kokwane ya kgopolo ya tlhalošo ya go farologanya dikgopolo tše pedi tšeo, e lego, mohlala, go tumiša motho goba selo, bogale goba bokgoni, bonatla, tlhokego ya morumokwano le ditemanatheto, tlholego/setšong ya direto tša lebollo, bjalobjalo.

Ka lehlakoreng le lengwe go kwana ga tšona gona go theilwe godimo ga fomula ya matseno le mafetšo, go bonagala ga mantšu a bogologolo mehutathetong ye mebedi ye gammogo le tirišo ya tshwantšhokgopolo.

KGAOLO YA 4

4.1 THETOKANEGELO

4.2 MATSENO

Bohlokwa bja go hlaloša thetokanegelo mo nyakišišong ye, bo lebane le nyalelano ya boanegitheto; ke go re bobedi thetokanegelo le palate di na le lefetla le le rilego la kanegelo ka tsela ya go reta. Ka go realo, ge thetokanegelo e yo hlalošwa, go yo hlokomelwa lenaneo le le latelago, e lego:

- (a) Thetokanegelo ke eng?
- (b) Diponagalo tša thetokanegelo
- (c) Polelo ya thetokanegelo
- (d) Baanegwa ba thetokanegelo
- (e) Ditiragalo tša thetokanegelo
- (f) Tikologo (nako le lefelo) ya thetokanegelo
- (h) Kakaretšo

4.2.1 Thetokanegelo ke eng?

Tihalošo ya kgopolo ye ya ka godimo e yo thewa godimo ga papetšo le dikgopolo tšeo di tswalanego nayo gore go lemogwe phapano le yona.

Go ya ka Berkley le ba bangwe (1969:415) thetokanegelo ke mohutangwalo woo e lego kgale o le gona. Ba re dipuku tša mathomo tša thetokanegelo ke tša Mangwalo a Makgethwa (Bibele), *The Illiad* le *The Odyssey* le dipuku tša kgale tša kua India di lebane le dithetokanegelo go swana le mešomo ya kgale ya dingwalo tša Seisimane.

Go ya ka Ramushu le Mphahlele (1987:3), Connolly (1960:218) le Masote (2001:5) thetokanegelo ke mohutatheto woo go wona go anegwago ditaba ka tsela ya go anega. Hendry (2013:132-133) yena o thekga borateori ba ba ka godimo ka go re thetokanegelo ke mohutatheto woo pharologantšhokgolo ya wona e lego go anega. Ka lehlakoreng le lengwe, ge e le Connolly (1960:218) yena o no gatelela tlhalošo ya borateori ba ba ka godimo ka go re maikemišetšomagolo a thetokanegelo ke fela go anega kanegelo. Ke ka tsela yeo Pretorius (1989:107) yena ge a lahlela hlware legonyana a fogo re '*a narrative poem tells a story*'.

Meyer (2005:2134) o iša pele ka go re thetokanegelo e ka ba ye kopana goba ye telele, moo e lego gore kanegelo yeo e anegwago e ka ba ye bonolo goba ye bothata. Hendry (*ibid*) o katološa tlhalošo ye go ya pele ka go re thetokanegelo e ka ba le dielemente tša koša gammogo le go hlaloša ditemana tša sereto/koša. Ke ka mokgwa woo Peck le Coyle (2002:58) ba tšwetšago pele tlhalošo ya kgopolo ya thetokanegelo ka go re mohutatheto wo o ka arogantšhwa ka dikarolo tše pedi, e lego kanegelo le koša. Ba gatela pele ka go re ka nako ye nngwe bareti ga ba nyake go rwala maikarabelo mo bophelong ge go anegwa go phala ge go opelwa.

Dikanegelo tša ka mo go thetokanegelo ga di fo anegwa, eupša go na le morero goba lebaka leo le dirago gore di anegwe. Ke ka lebaka leo Sweeney le Williams (2008:22) ba hlalošago gore thetokanegelo ke mohutangwalo woo o bulegilego, moo mmadi/motheeletši a tlogelelwago sebaka sa go swametša ditaba. Maibelo le Sepota (1996:131) ba iša pele ka go re taba ya gona e laodišwa bokakanegelo (Serudu, 1989:47) ka tsela ya go goga maikutlo a mmadi. Ka lehlakoreng le lengwe, ge e le Serudu (1993:17) le Groenewald (1993a:6) bona ba fo re ke kgopana e tee mo go tšwetšeng pele tlhalošo ya thetokanegelo. Ke ka mokgwa woo Hlabirwa le ba bangwe (2013:10) ba gatelelago gore ke sereto se setele seo se laodišago ditiragalo tšeo di itšego ka botelele.

Go tšwetša pele ngagišano ye, Evans (1957:12) o bolela gore thetokanegelo ke mohutatheto woo go wona go ketekwago ditiragalo tša bosetšhaba tše bohlokwa

ka ditemana, eupša ka mokgwa woo o kgethegilego. Ka go le lengwe Serudu le ba bangwe (1988:101) le Mohlala (2007:8) ba rego mokgwa woo wa go anega ditaba o lebane le ge moreti a anega ditiragalo go swana le mo go padi goba kanegelokopana. Connolly (1960:218) o katološa tlhalošo yeo ka go re tsela yeo ya go anega ditiragalo e goga šedi ya mmadi gabonolo ka go tliša khuduego, thulano, phego le lethabo. Liberman le Foster (1968:75) bona ba hlaloša ditiro goba ditiragalo tša thetokanegelo ge e le tša nnete le ge e le tša boikgopolelo.

Gayley le ba bangwe (1923:vii) ba akaretša kgopolo ye ka go re thetokanegelo e anega molokoloko wa ditiragalo le baanegwa gammogo le tikologo ka botlalo go swana le ka mokgwa woo motho a ka anegago padi/kanegelokopana ka gona. Ke ka fao Pretorius (1989:63) a bolelago ka ga ditiragalo tša yona ka go re:

The narrative in the poem often refers to an event in the past in which the praised one was either directly or indirectly involved. The poem is characterized by an interaction between the narrative and the descriptive.

Mojalefa (1993:15) o tšweletša phapano gare ga thetokanegelo le sereto sa mehlang ka go re sereto se theilwe godimoga metara, mola diteng tša seretokanegelo tšona di swana le tša kanego ka ge di na le dielemente tša go swana le baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo (Groenewald, 1993b:63). Mojalefa (1993:15) le Masote (2001:6) ba kwana ka wa lehlabula gore kanegelo yeo e lego ka gare ga thetokanegelo e ka ga ditiragalo le ditiro tša batho. Ke ka fao, Mampuru (1991:56) le Serudu (1989:47) ba rego ditiro le ditiragalo tšeo go laodišwago ka ga tšona ka mo go thetokanegelo di lebanego le madira le bagale ba dintwa.

Mojalefa (1993:15) o no wetša taba ye ka go re ditiro le ditiragalo tšeo di laodišwago ka gare ga thetokanegelo ga tša swanela go raragana. Ka go dira bjalo go ka kgonthišwa ka go re sereto sona se lebane le metara go feta prosa ka gobane ditiragalo tša sona di a lokologana (Serudu, 1993:17). Le ge go le bjalo

Peck le Coyle (2002:59) bona bahlaloša gore mo seretong go lemogwa *'the level of complication is not present in all narrative poetry'*.

Go tšwela pele Peck le Coyle (2002:58) le Baldick (1990:220) ba molomo wa lehlabula ka go hlaloša ge thetokanegelo e na le mehuta ye mebedi ya direto yeo e hlophelwago ka fase ga yona. Mehuta yeo ke palate le epiki. Ke ka tsela yeo Connolly (1960:218) a thekgago le go oketša ka go bolela gore *'the principal types of narrative poetry are ballad, the romance, the story, the dramatic poem, and the epic'*.

Preminger (1974:54) o fapanya mohutatheto wa palate le epiki ge di nyalanywa le thetokanegelo ka go re bobedi palate le epiki di na le tsela ye telele mo go histori ya dingwalo pele ga ge di ka ba ka mokgwa wa go lotwa. Le ge histori ya tšona e le taba ya go ngwalwa, modu wa palate le epiki ka ntle ga ngangišano, o tšwa go nako ya pele ga histori ya go lebana le go bina le maleatlala, *'the ballad would represent the joining of the narrative with the dance, whereas the epic would be the joining of the narrative with incantation'*.

Preminger (*ibid*:542-543) o tšweletša phapano ye nngwe ya epiki le palate ka go di nepiša go tiragatšo ka go re:

Epic would have been performed by an individual as a priest or a magician; ballad would have been performed by a group of devotees with a choral leader who sing the banden of the tale, while the dancing dioris came in with a refrain.

O fo gatelela gore phapano ye kgolo ya epiki le palate ke tiragatšo ka motho o tee, e lego moruti goba ramaleatlala, mola tiragatšo ya palate yona e lebane le sehlopha sa baithaopi bjalo ka khwaere ya go hlahlwa ke mootledi, mola gape ka lehlakoreng le lengwe sehlopha seo se bina.

Preminger (*ibid*) o re thetokanegelo, go swana le mehutatheto ka moka, setlogong e be e opelwa goba gona go gobelwa ka mokgwa wa go reta. Le ge go le bjalo, gantši e be e opelwa, gomme go na le ditlabakelo tša mmino, tšeo mošomo wa tšona e lego go swarelela morethetho goba mošito le mo go hlameng, le ge go thwe mmino o be o tswalanywa le mehlolo.

Ka lehlakoreng le lengwe go fapantšha dikgopolo tšeo tše pedi, Berkley le ba bangwe (1969:415) ba hlaloša thetokanegelo ge e na le bareti, diswaswi le baopedi e le batho bao ba filwego ge go etla mo tabeng ya go anega. Ka kanegelo le kopelo ya bona ya bokgwari ba be ba kgona go hlola maikutlo ka gare ga kanegelo yeo ba e anegago. Ba be ba kgona seo ka go šomiša kgethontšu ya maleba goba ya go nepiša. Ge kanegelo e le yeo e lego mabapi le ntwā, moreti, moopedi goba moswaswi o šomiša mantšu ao a lebanego le ntwā Ge kanegelo e le ka ga lerato, moreti, moopedi goba moswaswi o tla šomiša mmino woo o lego ka ga lerato gammogo le polelo ya go kgwatha maikutlo.

Peck le Coyle (*ibid*:59) ba iša pele ka diponagalo tša thetokanegelo ka go re ke mokgwa wo bonolo wa go hlaloša seo se diregago ka gare ga thetokanegelo ya maemo, ke go bolela ka phapano magreng ga kanegelo le poledišano. Ba tšwetša tlhalošo yeo pele ka go fo re:

The story is outlined is a sort of parable, an anecdote with a point, but good poets introduce all sorts of complications in their telling of story - the discourse – that undermine this simple moral significance.

Ge e le Mamabolo (2015:14) yena o no re mo go thetokanegelo go bapetšwa dilo tše pedi, e lego kanegelo le theto. Berkley le ba bangwe (*ibid*:415), ka ga mešomo ya thetokanegelo, bona ba re e be e sa šomišetšwe fela go thabiša goba go kgahliša batho, eupša e be e le tsela yeo batho ba bego ba ekwa le go bona ditaba le ditiragalo ka tsela ye e rilego. Berkley le ba bangwe (*ibid*:415-416) ba

tšwetša pele tlhalošo ya mešomo ya thetokanegelo ka go re ke go tsošološa dikoša tša setšhaba, ka maatla le maatlakgogedi ebile e goga šedi mo lefaseng go feta kgahlišo yeo e lekanetšego.

Diretokanegelo tša go opelwa di bitšwa dipalate (kgopolo ye e tla hlalošwa ka botlalo mo kgaolong ya bone) ka ge bangwadi ba tšona ba be ba sa tsebje (mo go tsebjago gore di ngwadilwe ke bomang); ke ka fao di bitšwago dipalate tša go ngwalwa. Berkley le ba bangwe (*ibid*:415-416) ba hlaloša thetokanegelo, go ya pele, ka go e fapantšha le thetokoša (lehlologelwa) ka go re thetokoša e hwetša katlego ya yona ya maikutlo ka mogopolong, mola thetokanegelo yona e hwetša katlego ya yona ka lethabo le kgahlego yeo e hwetšwago kanegelong. Scrivner (1968:170) o re kgahlego yeo ke ye bohlokwa ka ge e lebane le go anega, eupša kgahlego yeo e swanetše go swarelelwa ke dielemente tša maikutlo le tiragatšo tšeo di swanetšego go ba gona. Ka mantšu a mangwe dinyakwa tše tharo tše bohlokwa mo go thetokanegelo ke kanegelo, maikutlo le tiragatšo.

Berkley le ba bangwe (*ibid*) ba re sebopego mo go thetokanegelo se tla ka mokgwa wa tiragatšo, gomme tiragatšo ya gona e hlagišwa goba gona go neelwa ka mokgwa wa ditemana le dipoledišanothwi. Ba iša pele mo letlakaleng la makgolonnelesometshele gore mo go thetokanegelo go na le tlhabeletšo yeo gantši e tšeago molaetša go temana yeo e latelago ditemana tše dingwe.

Hudson (1940:136) o re mo thutong ya thetokanegelo, ka tlhago, go thongwa ka palate ya go tuma goba kanegelo ye kopana ya ditemana. Sebopego sa yona se laetša se ile sa tsupologa ka potlako mo go mehutangwalo ka moka, gomme se emela phetogo ya bokgabotheho. Dingwalo tša mohuta woo di humile kudu ka dipalate tša nnete tša setšo, tšeo e lego gore bongwadi bja tšona bo lebetšwe kgale, moo e lego gore ka sebopego le moya di na le bohatse bja mehlala ya nakong yela batho ba be ba se ba tšwe ba kgona go bala le go ngwala. Modung wa tšona di be di hlamelwa babogedi/batheeletši.

Scholes le ba bangwe (1991:532) ba hlatholla thetokanegelo ka go e bapetša le tiragatšo. Ba re thetokanegelo e anega kanegelo yeo e anegwago ke moanegi yoo a lego ka ntle ga tiro/tiragatšo, mola thetotiragatšo yona e tliša ditiragalo/ditiro ka dikgaokgao goba kanegelo ka lentšu, yeo go ka thwego ke tebelelo goba se go ka thwego ke moanegwa yoo a kgathago tema ye bohlokwa taodišong ya ditiragalo.

Seboledisegolo mo go thetokanegelo se bolela le batheeletši thwi, le gona go ba botša ka seemo sa ditaba, le gona go tsebiša baanegwa bao ba dirago bjalo ka dielemente tša tiragatšo mo seretong. Ramushu le Mphalele (1986:171-172) ba hlatholla go ya pele gore thetokanegelo ga e fapane kudu le thetokoša. Phapano ye nnyane ke ya go re e anega ditaba, fela e sego tša bagale goba magoši. Ditaba tša gona gantši di anegwa ka lebakaphethi, ka ge go bolelwa ka dilo tša kgale goba tšeo di fetilego goba di phethegilego.

Ka lehlakoreng le lengwe Barkley le ba bangwe (1969:416) ba hlatholla go ya pele gore thetokanegelo ya go opelwa e bitšwa palate ka kudu ge mongwadi a sa tsebje, empa ge e le ya go ngwalwa (ke motho o tee) yona e bitšwa palate ya go ngwalwa. Ka thokong ye nngwe gona Frye (1965:3), ka ga moreti mo go thetokanegelo, o mmitša gore ke moanegakanego gomme moanegakanego yoo o mo maamong a mongwalapadi wa sebjalebjae, gomme ge a tšwela pele go anega, ke gona a atlega le go feta.

Connolly (1960:218) o ruma thetokanegelo ka go e fapantšha le prosa ka go re:

It tells the story more concisely, more rhythmically, more effectively. Like the lyric the narrative poem sings and it is this singing quality that distinguishes it from prose.

O gatelela fela gore koša ke ponagalokgolo ya go fapantšha mehutangwalo yeo.

4.2.2 Diponagalo tša thetokanegelo

Bjale go yo akaretšwa ka boripana diponagalo tša thetokanegelo (le ge di boletšwe ka godimo ka go phatlalala) gore go tle go lemogwe le go nepiša bohlokwa bja tšona mohutangwalong wo.

Bontši bja dipharologantšho tša thetokanegelo bo theilwe godimo ga seo thetokanegelo e lego sona. Ka go realo mo karolwaneng ye, go yo gatelelwa tšweletšo ya diponagalo tša thetokanegelo ka go di akaretša eupša e sego ka go di boeletša go ya ka fao go šetšego go boletšwe ka godimo.

Maxwell-Mahon (1984:46) o re mo go thetokanegelo go na le nyakego yeo e tiilego godimo ga taolo ya botelele ge e lebanywa le ditiragalo. Se bohlokwa ke gore go ba le kgopolo ya go re sererwa ke seo se laolago le go gona go bea mollwane taolong ya ditiragalo tšeo di hlalošwago. Sererwa le tiro/tiragalo di swanetše go ba kgopana e tee ge go etla mo tabeng ya sebopego, moo e lego gore ga tša swanela go imetša ka go oketša ditiragalo tša go se nyakege goba tšeo di ka tlogo tša šwalalanya ditiragalo tše bohlokwa ka go di fokotša maatla le bogolo.

Brook sle ba bangwe (1975:335) ba re kgopolo yeo e tšwelelago mo go thetokanegelo e bonolo; ke ka fao e fapanago le yeo e tšwelelago mo go prosa. Connolly (1960:218) yena o tšweletša phapano magareng ga thetokanegelo le prosa ka go re thetokanegelo e anega kanegelo ka bokopana, ka morethetho, le ka phethego. Ba iša pele ka go re, go swana le thetokoša, thetokanegelo e a opelwa, gomme ke bjona boleng bjoo bja kopelo/koša bo e fapantšhago le prosa.

Brooks le ba bangwe (1975:334) ba gatela pele ka go re phapano yeo e tšwelelago ka magetla magareng ga thetokanegelo le prosa ke dibopego tša go ama metara le peakanyo ya maemo a godimo a morethetho. Ba gatela pele gona mo letlakaleng la ka godimo ka go re go na le phapano mo go molao wa

thulaganyo ya ditiragalo tša nnete yeo gantši e bago gona mo seretong. Ka fao e fapana ka kudu le yeo e hwetšwago mo go prosa.

Mojalefa (1993:29), Serudu (1989:60) le Groenewald (1993b:63) ba re ditiragalo tša thetokanegelo di na le tatelano yeo e rilego. Ge a thekga le gona go gatelela kgopolo ya borateori ba ba ka godimo Connolly (1960:218) o fo re:

Narrative poetry has a definite order or unity, a coherent movement from one incident to another, suspense, climax and resolution –in short all the devices of story telling.

Ke ka fao Mohlala (2007:9) a hlalošago seretokanegelo e le seo se se nago le matseno le mafetšo ao a tlwaelegilego. Ge e le Mampuru (1991:56) le boHlabiwa (2013:10) bona ba re tatelano ya ditiragalo mo go thetokanegelo ga e bohlokwa. Ke ka fao, Koch (1999:125) a thekgago le go šitlela tlhalošo ya borateori ba ka gore ga se gantši moo o hwetšago moreti a thoma matseno mathomong a sereto, gomme a fetša mafelelong a sona goba a ngwala ka tlhatlamano. Ka wa gagwe o fo re:

They need not to begin at the beginning .If the first page is off-putting; a non-off putting passage anywhere in the poem is a place to begin. Catching on to the style of a long poem from part of its middle ,one may go back and read, with pleasure, the beginning, which may at first have seemed unfriendly.

Mo setsoplweng se, Koch o gatelela taba ya go re ditaba tša thetokanegelo ga tša swanela go thongwa mathomong. O tšwela pele mo letlakaleng la lekgolomasomepedinne ka go gatalela taba ya go re ditiro/ditiragalo tša thetokanegelo ga di thome mathong a sereto ka go re '*Long poems are like roads that begin in the mountains and end up in the plain, they become easier as they go along*'.

Rateori yo o šomišitše seswantšho go hlaloša le go gatelela gore tiro/tiragalo ya thetokanegelo ga ya swanela go thoma mathomong a sereto. O swantšha sereto le tsela yeo e thomago thabeng gomme ya felela molaleng.

Ge e le Barber (1983:120) yena o oketša ka go re kanegelo ya thetokanegelo ga e thome ka tiragalo/tiro ya mathomo, eupša e thoma gare ga ditiragalo/ditiro; ge e le tša mathomo tšona di tla ka morago, gomme tšona di tla ka kanegelo ya moanegwa ka moanegwa. Ke ka lebaka leo Mampuru (*ibid*) a rego moreti a ka thoma mo go befilego goba moo go lego mathata goba moo go diregilego taba ye šoro, gomme a kgona go boela morago go laodiša seo se hlotšego tšeo. Altenbernd le Lewis (1960:60) ba re gantši ditiragalo tša thetokanegelo di laodišwa ka go potologwa.

BoHlabirwa (2013:10) ba tlaleletša seo se bolelwago ke Altenbernd le Lewis le Mampuru ka go re mo go thetokanegelo moreti a ka thoma ka se sengwe le se sengwe gomme a eya pele le morago gore mmadi wa sereto a se kwešiše. Ke ka mokgwa woo, Evans (1957:26) a thekgago kgopolo ya borateori ba ba ka godimo ka go re '*A narrative poetry is not always the straightforward telling of the story.*'

Seo Evans a se hlalošago mo ke gore thetokanegelo ga e anege kanegelo thwi. Koch (*ibid*) yena o gatelela seo se bolelwago ke Evans ka go re moreti ga a swanela go thoma mathomong a sereto; letlakala la mathomo (1) mo go thetokanegelo ke la go timetša mmadi, gomme letlakala la boselela (6) ke la go se timetše mmadi; e ka ba kae kapa kae mo seretong, gona fao ke matseno a sereto. Go kwešiša kanegelo go tšwa mo mpeng ya sereto, mmadi o boela morago go thoma go se bala ka lethabo, moo mathomong go bego go sa kwešišege.

Ke ka fao , Evans (1957:26) a rego thetokanegelo ga se mohutatheto woo o anegago kanegelo thwi. Mojalefa (1993:15) o re se bohlokwa seo se gatelelwago mo go thetokanegelo ke tiragalo, gomme dipotšišo tšeo di tšwelelago e ba tša gore go diregile eng le gona bjang?

Go ya ka Mojalefa (1991:49) le Maibelo le Sepota (1996:131) seretokanegelo ke mohutatheto woo gantši o se nago ditemanatheto. Beckson and Ganz (1960:132) ba hlaloša thetokanegelo ka go re ke 'A non-dramatic verse which tells a story.' Frye le ba bangwe (1983:27) ba re thetokanegelo e tšweletšwa ka mokgwa wa ditemanatheto, 'A narrative poem is a story in verse'. Ka go realo ba gatelela gore thetokanegelo ke kanego yeo e tlogo ka mokgwa wa temanatheto. Evans (1957:15) o re thetokanegelo ke sereto seo se sa tlego ka mokgwa wa ditemana tša go ba le diswantšho le dipapišo tšeo di dirilego gore sereto se bonagale ka tshwanelo.

Preminger (1974:542) ge a ruma taba ye, o fo re kanegelo mo go thetokanegelo e tla ka mokgwa wa ditemana, eupša tša go fapana le tšeo tša prosa. Taba ye e hlolwa ke go re ge kanegelo e anegwa ka mokgwa wa temana e swarega gabonolo ka hlogong go phala ge e anegwa ka mokgwa wa prosa.

Go tlo lemogwa gore tlhalošo yeo ya ka godimo e tlo thuša kwešišotsenelelo ya phapano gare ga, gagolo palate le thetokanegelo gammogo le mehutangwalo yeo.

4.2.3 Polelo ya thetokanegelo

Ka karolwana ye go yo bolelwa ka boripana ka thulaganyo ya polelo ya thetokanegelo gore go tlo lemogwa mohola wa yona nyakišišong ye. Koch (1999:124) o hlaloša gore mo go thetokanegelo go šomišwa polelo ya kgale. Yeo ke ponagalo ye kgolo ye bohlokwa ka mohutangwalong wo. Ge e le mabapi le ka ga seemo sa polelo yeo o fo re:

The poetry language of a long poem tends to stay the same throughout , and reading, one gets more and more used to it, as does for example, to the blankverse speeches of Shakespeare's plays ,which end up sounding like ordinary (if usually brilliant) conversation.

Koch o gatelela taba ya go se fetoge ga polelo mo go thetokanegelo. O re ge mmadi a ka bala polelo yeo leboelela o tla kwešiša goba gona go e tlwaela go swana le mo go dipolelo tša go tšwa ditiragatsong tša Shakespeare. Hall (1981:478) o re polelo ya mo go thetokanegelo ke yeo e sa hlwego e šomišwa – e lebetšwe. Ge e le Serudu le ba bangwe (1988:101) bona ba re polelo ya thetokanegelo ke yeo e nago le diswantšho le gona ya go phagama. Maibelo le Sepota (1996:131) ba katološa taba ya polelo yeo ka mo gare ga thetokanegelo ka go re ke ya go kgwatha mmadi/motheeletši maikutlo. Mamabolo (2015:42) o fetša ka go re polelotheto ka kakaretšo, e fapana le yeo e dirišwago letšatši ka letšatši ka lebaka la tirišo ya tshwantšhokgopolo ya maemo a godimo.

4.2.4 Baanegwa ba thetokanegelo

Go sa le bohlokwa gape go tseba ka ga kgopolo ya baanegwa ba thetokanegelo gore ba tle ba fapantšwe goba go kwantšhwa ka tshwanelo le bao ba palate.

Pele go ka hlalošwa baanegwa ba thetokanegelo go tla hlalošwa kgopolo ye ya moanegwa. Strachan (1988:11) o hlaloša kgopolo ya baanegwa ka go re:

... (die) akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig. Hulle is nie noodwendig maaslik nie, want 'n hond of 'n masjien ... kan voorbeeld as akteur optree.

Seo se gatelelwago ke Strachan fa ke gore baanegwa (ba thetokanegelo le ge e ka ba ba palate goba prosa) ke baraloki go phala gore ke batho, go ya ka fao Bal (1980:14-15) a ba hlalošago gore batho. Taba yeo e gatelela gore ka go realo go ka thwe, baanegwa ba kanegelo ba ka tšwelela bjalo ka batho goba dilo go ya ka fao Strachan le yena a hlalošago ka godimo. Taba yeo e bonala gabotse ge go hlalošwa baanegwa ba go swana le ba dinonwane. Go tiiša taba yeo Groenewald (1993a:9) o bolela go re:

Baanegwa ke batho goba dilo tše di itšego bjalo ka letlapa, sebata se sengwe goba phoofolo, le dilo tše dingwe, gagolo ge go bolelwa ka ga nonwane. Se bohlokwa ke gore baanegwa ke bao ba dirago ditaba goba ba diragelwago ke se sengwe.

Go ya ka Masote (2001:6) baanegwa ba thetokanegelo (le palate) ba swana le ba prosa (taba yeo e šetše e boletšwe ka godimo). Ke ka fao Barber (1983:117) a rego mo go thetokanegelo ga go hwetšwe thuto ya kgonthe ya saekholotši ya baanegwa go swana le mo mehuteng ye mengwe ya dipadi yeo e tlwaelegilego. Mo go dinonwanekanegelo tša go swana le tša lerato, baanegwa ga ba hlalošwe ka botlalo, le gona ga se ba nnete. O tšwela pele mo letlakaleng la lekgololesomesenyane ka go re tlhalošo ya moanegwa e ba mo legatong la mathomo, moo moanegwa a tsentšhwago tiragalong - o bolela ka mokgwa wa poledišano; ke poledišano yeo e phedišago moanegwa.

Ramushu le Mphahlele (1987:32) le Barber (*ibid*:114) ba hlaloša baanegwa ba thetokanegelo e sego batho ba nnete (ba madi, nama le marapo) eupša e le ba boikgopolelo. Ka go realo tlhalošo yeo ga e fapane le ya baanegwa ba padi goba kanegelokopana. Eupša seo ga se nape se bolela gore baanegwa ba thetokanegelo le ba dingwalo tše (palate, padi le kanegelokopana) ba swana tlwa!

Ke ka fao Mohlala (2007:9) a hlalošago baanegwa ba thetokanegelo ka go ba nepiša go palo, ka go re taodišong ya baanegwa go nepišwa o tee. Ponagalo yeo ke ye nngwe ya diponagalo tše bohlokwa tša go fapantšha mohutangwalo wo le yeo ye mengwe. Godimo ga moo Berkley le ba bangwe (1969:415-416) ba fo hlaloša moanegwa wa thetokanegelo ka go mo nepiša bjalo ka mogale yoo go thwego o kgatha tema ye bohlokwa mo go thetokanegelo; gomme yena yoo ke yoo a sego a tlwaelega, ka ge e se wa mehleng.

Ke ka fao go lemogwago gore Serudu (1990:60), Groenewald (1993b:63) le Mojalefa (1993:29) ba thekga boBerkley ka go re baanegwa ba thetokanegelo ke batho bao ba hlalošwago e se batho ba mehleng. Go ya pele Maibelo le Sepota (1996:131) ba fo gatela pele mo tlhalošong ya baanegwa ba thetokanegelo ka go re ke bao ba nago le dimelo. Ka ga dimelo tšeo, Serudu le ba bangwe (1987:109) bona ba re ke tša batho bao ba sa swantšhwego ka botlalo. Ge e le ka ga ditiro gona Mampuru (1991:56) o no re ke tšeo mmadi a ka di bonago ge a senkasenka sengwalo. Ka ge ditiro tša gona di le nyanyeng go lemogwa gore di lebane le batho bao ba iphedišago ka mešegofela.

4.2.5 Ditiragalo tša thetokanegelo

Kgopolo ya ditiragalo (le sererwa) e hlalošitšwe ka botlalo mo kgaolong ya boraro. Mo e yo akaretšwa ka go gatelela ditaba tše di lebanego le thulaganyo ya ditaba tša thetokanegelo ge e bapetšwa le palate. Ka go realo pele go ka hlalošwa kgopolo ya ditiragalo mo go thetokanegelo, go tla hlalošwa kgopolo ya ditiragalo gore go tle go lemogwe phapano goba tshwano ya ditiragalo tša palate le tša thetokanegelo.

Grobler le ba bangwe (1987:246) ba hlaloša kgopolo ya ditiragalo ka go re '... ke tšohle tšeo di diragalago go baanegwa le maemong (mabakeng), ao ba ikhwetšago ba le go ona'.

Ge a beakanya taba ye ya ditiragalo thwi, Groenewald (1991b:19), yena o ala ka mantšu a mongwadi gore ge a ngwala o rulaganya ditiragalo ka go phetha mo ditiragalo tša diteng di thomago gona le mo di felelago gona. Gomme sephetho seo sa ditiragalo tšeo se laolwa ke sererwa. Lebaka (1999:10) o hlaloša sererwa e le taba yeo e hlalošwago sengwalong; ke go re ke modu wa ditaba tša sengwalo.

Serudu (1989:43) o tlaleletša tlhalošo ya Lebaka ya serewa ka go re ke taba yeo mongwadi a ngwalago goba a bolelago ka yona. Mojalefa (1997:50) o iša pele ka

tlhalošo ya serewa ka go re ke kakaretšo yeo go ka thwego e akareditšwe ka mokgwa woo e ka se hlwego e sa kgonega go akaretšwa go fetela pele, o ka re ke magomo a kakaretšo. Lebaka (*ibid*:11) o re sererwa ke thutwana ye nnyane, ye bohlokwa kudu. Bohlokwa bjoo bja sererwa bo kgonthišišwa ke Marggraff (1994:61-62) ge a re:

Topic holds a vital position. Its influence exerts itself in two directions, vertically and horizontally. Topic influences all four elements of level mainly events and characters, and in principle also time and place.

Seo Marggraff a se gatelago mo ke go re dielemente (dikarolwana) ka moka tša diteng di laolwa ke sererwa, ka go realo se bohlokwa. Mathibe (2001:1) yena o hlaloša bohlokwa bjoo bja sererwa ka go re se dira gore diteng tša sengwalo di kwešišege gabonolo. Yona taba yeo ke yona yeo e dirago gore go thwe serewa ke modu wa ditaba. Go kgonthišiša taba yeo Marggraff (*ibid*:6) o re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, and the one refers to the topic of the story.

Groenewald (1991a:12) yena o no gatelela bohlokwa bja serewa ka go bo lebantšha le diteng. Diteng di amanywa goba go kgokaganywa ke taba e tee goba sererwa se tee. Mojalefa (1995b:2-3) o tlišetša kgopolo yeo ka go re:

Diteng tša sengwalo, e ka ba tša padi, tša tiragatšo, tša kanegelo, bjalobjalo, di kgokaganywa ke taba e tee, e lego sererwa (se tee) di lebane le taba yeo e rerwago goba e bolelwago sengwalong; ke go re di lebane le histori goba ditaba ka moka tšeo di lebanego le seo se rerwago goba se bolelwago sengwalong.

Morero wa bobedi wa sererwa ke go lemoša ditiragalokgolo. Gona moo sererwa se lebantšhwa le ditiragalo le moanegwamogolo. Ke gona ge go lemogwa ditiragalokgolo. Ge a tliša taba yeo Strachan (1988:8) o hlatholla ka go fo re:

Kemfunksies open keus tussen twee moontlikheid en het 'n besilssende invloed op die verloop van geskiedenis.

Mabapi le kgopolo ya tiragalokgolo Groenewald (1993a:9) yena o re:

Ditiragalokgolo di a lemogwa, ka gobane phetogo ya taba e a lemogwa. Phetogo ye e lebane le (a) tše di diragalelago moanegwamogolo le (b) sererwa.

Ka go realo go gatelelwa gore kgopolo ya phetogo e bohlokwa ge e lebanywa le tiragalo le sererwa. Ke go re ka ditiragalokgolo go lemogwa diphetogo tše di nago le kamano le moanegwamogolo le sererwa.

Ge a oketša ditaba tše, Mosidi (1994:46) o re tiragalokgolo e sepelelana le moanegwamogolo. Ke ka moo gantsi go hwetšwago gore tabakgolo ga e kgotsofatše moanegwamogolo. Go se kgotsofale fao ga moanegwamogolo go tlišwa ke phetogo yeo e bago gona go moanegwamogolo ka boyena gammogo le go sererwa.

Go ka rungwa tlhalošo ya ditiragalokgolo ka go re ke moo go lemogwago diphetogo tše di nago le kamano goba tše di itiago moanegwamogolo le sererwa makopo.

Ge go wetšwa ditaba tša ditiragalo tša seretokanegelo go ka thwe ditiragalo (tša diteng) di lemogwa ge di latelana. Ditiragalo tše di kgethologanywa ka lebaka la go re di a fetoga. Phetogo yeo e lebane le ditiragalo le moanegwamogolo (Mojalefa, 1997:8). Go ya pele Groenewald (1991:19) o fo tlaleletša ka go re

ditiragalo di a latelana. Ke ka tsela yeo Strachan (1988:7) a foga re ‘*Die gebeuretnisse in die geskiedenis volg uitraad chronologies op mekaar*’.

Mojalefa (1993:15) le Masote (2001:6) ba kwana ka wa lehlabula gore kanegelo yeo e lego ka gare ga thetokanegelo e ka ga ditiragalo le ditiro tša batho. Ke ka fao, Mampuru (1991:56) le Serudu (1989:47) ba rego ditiro goba ditiragalo tšeo go laodišwago ka ga tšona ka mo go thetokanegelo di mabapi le madira le bagale ba dintwa. Mojalefa (1993:15) o akaretša ka go re ditiro le ditiragalo tšeo di laodišwago ka gare ga thetokanegelo ga tša swanela go rarana. Peck le Coyle (2002:59) ge ba ruma le go thekga taba ya go re ditiro ka gare ga thetokanegelo ga tša swanela go rarana ba fo re ‘*The level of complication is not present in all narrative poetry.*’

4.2.6 Tikologo (nako le lefelo) ya thetokanegelo

Tikologo ya thetokanegelo ga e fapane le yeo ya dingwalo tša go swana le palate, padi, padinyana, kanegelokopana le mehuta yeo ye mengwe ya go anega ditiragalo. Ge a hlaloša tikologo ka boripana Abrams (2005:294) o fo re ka kakaretšo ke kgopolo ya go lebana le lebaka la kanegelo goba tiragatšo; ke go re ke lefelokakaretšo (*‘locale’*), nako ya histori le seemo sa leago seo se dirilego gore tiragalo yeo e diragale.

Mogale (1991:9) o tšwetša tlhalošo ya tikologo pele ka go re ke phišegelo le tšhušumetšo go baanegwa gore ba dire tšeo ba di dirago, ka mokgwa woo ba di dirago, le gore di kwešišege fela go lefase leo ba phelago go lona gammogo le nako yeo ba phedišanago ka yona. Ka lehlakoreng le lengwe, Gill (1995:391) yena o hlaloša tikologo ka go e nepiša go bohlokwa bja yona ge a re e thuša go akanya mekgwa ye mentši ya mabapi le ditiragalo le baanegwa. Ka ga baanegwa o re go šetšwa tlhago ya bona, mekgwa ya bona, kholofelo ya bona le le bohlokwa bja seo se bonalago se diragala mafelong le tikologong. Ka ga ditiragalo, Mogale (1991:9)

o re tikologo e thuša gore di hlalošege le gona go kwešišega gabonolo ge di lebanywa le yona.

Ge e le Maxwell-Mahon (1984:7) yena o re bohlokwa bja tikologo ke go hlola kopano ya moanegwa le tiro gore go kgonwe go tšweletšwa kakaretšo ya sephetho goba kgopolo yeo mongwadi a nyakago go e fetišetša go mmadi. Mogale (1991:9) yena o wetša bohlokwa bja tikologo ka go bo lebanya le mongwadi. O re tikologo e utolla seo mongwadi a lego sona: mošomo wa gagwe le boitemogelo bja gagwe ka bophelo.

Ge ba akaretša seo tikologo e lego sona Maja le ba bangwe (2005:115) le Motimele (2013:22) ba re tikologo ke lefelo le nako tšeo mongwadi a di dirišago go tšweletša ditiragalo tša padi goba kanegelokopna (le ge e le thetokanegelo le palate). Maibelo le Sepota (1996:115) ba oketša tlhalošo yeo ka go re nako le lefelo di fa tikologo ya baanegwa bao ba tšweletšago morero wa mongwadi.

Serudu (1989:49) o ruma tlhalošo ya tikologo ka go tlaleletša seo se bolelwago ke Cuddon le Potter (*ibid*) ka godimo ka go re tikologo e lebane le dinako gotee le mafelo ao ditiragalo tša sengwalo sefe kapa sefe di phethegago go ona.

Bjale go yo hlalošwa dikgopolo tša nako le lefelo la thetokanegelo gore go tle go lemogwe kgopolo ya tikologo ya thetokanegelo ka tshwanelo.

4.2.6.1 Nako ya thetokanegelo

Nako ya thetokanegelo e arolwa ka dikarolo tše pedi: (a) nako ya kanegelo le (b) nako ya diteng.

Nako ya kanegelo

Groenewald (1993b:9) le Mojalefa (1993:66) ba hlaloša nako ya kanegelo ge e lebane le lebaka la go hloka mathomo le mafelelo. Borateori ba ba tiiša seo se bolelwago ka mehlala ya go etša bošego, mosegare, marega, selemo, bjaloobjalo.

Mojalefa (*ibid*) o iša pele go bolela gore nako ya kanegelo ke nako ya go se elege, ya go akanywa. O kgonthiša taba yeo ka go re:

Ge go bolelwa ka nako ya histori, ga go bolelwe ka kudu ka lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega taba ('story') goba ka fao mongwadi a tšeago lebaka le le itšego a ngwala botelele goba bontši bja matlakala a a itšego; ka fao nako e ka se lekanyetšwe ka botelele goba bontši bja matlakala a a ngwadilwego goba a ngwalwago (1994:56).

Mathibe (2001:24) o hlaloša go iša pele gore go na le bareti bao ba šomišago nako mo diretong tša bona mola ba bangwe ba sa e šomiše. O tšwela pele ka go bolela gore le ge nako e šomišwa diretong tše dingwe, nako yeo ga e bohlokwa go swana le ka fao e dirišwago ke baanegi, ka gobane nako ge e dirišwa ke baanegi goba moanegi e šupa se sengwe se se itšego go feta ka fao e dirišwago ke bareti. Ge a tšwela pele gona mo letlakaleng leo o tiiša taba ye ya gagwe ka go fa mohlala wa sereto sa 'Modiša' ka Lentsoane (1975:4) gomme o hlaloša go re mo moreti o bolela ka modiši wa phuthego yeo a e hlokomelago ka go boloka le maloko a yona mohlang Modimo a ba gopotše. Le ge go le bjalo Lentsoane ga a bolele nako yeo, ge e se fela ge a re ge di fetile.

Go tlo lemogwa gore nako yeo e šomišitšwego seretong seo sa Lentsoane ke nako ya kanegelo ka gobana e lebane le seretokanegelo.

Nako ya diteng

Ye ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo go swana le iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Go ka thwe ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo ka gobane go tsebja gore iri e thoma ka motsotso ofe gomme e felela ka motsotso ofe, go bjalo le ka letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo; ka moka ga tšona go tsebja gore di thoma neng gomme tša felela neng (Mojalefa (1993:67).

Groenewald (1993a:10) le Seigneuret (1988:1270) ba tiišetša tlhalošo ya mohuta wo wa nako bjalo ka lebaka leo le nago le mathomo le mafelelo, go swana le iri, letšatši, beke, ngwaga, bjalobjalo. Ge motho a re go yo mongwe o tla mmona ka letšatši la boraro, o a tseba gore le thoma ka iri ya bokae le felela ka letšatši la bokae; go no swana le ka beke, kgwedi le ngwaga.

Ge Strachan (1988:15) a katološa kgopolo yeo o no re:

Die historiese tyd is vir Dautzenberg so deel van die topografiese ruimte (die plek waar die narratologiese tyd afspeel), dat hulle saam 'n chronotoop vorm.

O gatelela tatelano ye e rilego ya nako. Ke ka mokgwa woo Seigneuret (1988:1271) a rego:

Time is experienced in two fundamental ways: as an endless flow, and as a succession of discrete moments and intervals.

Ke go re nako e laolwa ke go latelana ga mabaka a a rilego. Ke ka fao Groenewald (1993a:9-10) a fo go hlaloša nako ya mohuta wo ge e lebane le histori.

Go hlabela pele Mojalefa (1993:64) o nepiša nako ya diteng (e sego nako ka kakaretšo) ka go bolela gore e lebane le lebaka leo ditiragalo di diragalago go lona ka tatelano go tloga nakong ya go feta, go feta nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo.

Ge go rungwa go ka thwe nako ya seretokanegelo e hlaloša lebaka leo ditiragalo di diregago ka lona. Go feta fao e ka lemogwa ka ge e arolwa ka dikarolwana tše pedi, e lego nako ya kanegelo le nako ya diteng. Ka fao ge, ge go yo sekasekwa nako ya seretokanegelo go tlogo hlokomelwa nako ge e laolwa ke go latelana ga mabaka a a rilego ao a nepišago histori.

4.2.6.2 Lefelo la thetokanegelo

Marggraff (1994:64) o re lefelo ke elemente ya bone, e lego yona ya mafelelo ya diteng. Ke fao baanegwa ba phelago gona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona.

Yelland le ba bangwe (1984:170) le Van Gorp (1984:268) ba tšwetša taba ye pele gore gona moo ditiragalo di diragalago gona, ke moo mongwadi a ikgethetšego go laetša ditiragalo gona. Malimabe (1997:39) yena o no tšweletša kgopolo ya go re mafelo a šupa histori. Ke ka fao Thobakgale (1996:6) a rego mafelo a bohlokwa ka gobane a laola go fetoga ga ditiragalo.

Mojalefa (1997:25) o bolela gore elemente ya lefelo e arotšwe ka dikarolwana tše pedi, e lego (a) felo le itšego le (b) felo la ditiragalo.

Lefelo le le itšego

Mojalefa (1997:26) o tšwela pele go hlaloša lefelo le le itšego ka go re le ama mafelo ao mongwadi a sa a nepišego, ka ge a sa bolele maina a ona, go swana le

thabeng, lešokeng, nokeng, bjalobjalo. Ka go realo motho a ka se tsebe ka botlalo moo ditiragalo di diragešego gona, ka gobane mafelo a a akanywa.

Lefelo la tiragalo

Mo go bolelwa ka lefelo leo mongwadi a tšweletšago maina a lona. Ke lefelo leo le kago bonwa thwii ka mahlo, la kgona go šupša. Ka mantšu a mangwe, go ka thwe ke lefelo la go nepišwa le tlhago (Mojalefa, 1997:27). Phala (1999:26) ge a tšwetša kgopolo ye pele o fa dikarolwana tše tše pedi, e lego (a) mafelo ao a bonwago le (b) mafelo ao a naganwago.

Go rungwa tlhalošo ya kgopolo ya lefelo ka go re karolwana ye ya diteng le yona e kgatha tema ye bohlokwa mo thulaganyong ya thetokanegelo. Ke ka fao go lego bohlokwa gore lereo le le lona le hlalošwe mo nyakišišong ye.

4.3 KAKARETŠO

Kgaolo ye e gateletše bohlokwa bja tlhalošo ya thetokanegelo ge bo lebanywa le dikgopolo tše di nyalanywago le yona bjalo ka palate; ke go re bobedi thetokanegelo le mehuta yeo ye sengwalo e na le lefetla le le rilego la kanegelo ka tsela ya metara (go reta). Ke ka fao ge thetokanegelo e hlalošwa, go hlokometšwego dikgopolo tša go swana le thetokanegelo ke eng?, diponagalo tša thetokanegelo, polelo ya thetokanegelo, baanegwa ba thetokanegelo, ditiragalo tša thetokanegelo le tikologo ya thetokanegelo.

Kgopolo ya tlhalošo ya seretokanegelo e sekametše mokgweng wa go thewa godimo ga papetšo le dikgopolo tše di tswalanego nayo gore go lemogwe gabotse phapano ye e lego gona.

Kgaolo ye gape e akareditše ka boripana diponagalo tša thetokanegelo gore go tle go lemogwe bohlokwa bja tšona mohutangwalong wo. Ka go dira bjalo go hlalošitšwe ge kakaretšo ye e tlo thuša kudu kwešišong ya nyakišišo ye.

Go gateletšwe ge bontši bja dipharologantšho tša thetokanegelo bo theilwe godimo ga seo thetokanegelo e lego sona. Ke ka fao go tiišitšwego tšweletšo ya diponagalo tša thetokanegelo ka go di akaretša eupša e sego ka go di boeletša go ya ka fao go šetšego go boletšwe kgaolong ye.

Mo go thetokanegelo go šomišwa polelo ya kgale. Ke ka fao karolwana ya polelo ya thetokanegelo, e boletšwego ka boripana ka ga thulaganyo ye e rilego ya polelo ya bogologolo ya thetokanegelo gore go tle go lemogwe mohola wa yona nyakišišong ye.

Baanegwa ba thetokanegelo (le ge e ka ba ba prosa goba palate) ke baraloki go phala gore ke batho. Taba yeo e gatelela gore ka go re baanegwa ba kanegelo ba ka tšwelela bjalo ka batho goba dilo go ya ka fao boStrachan ba ba hlalošago ka gona. Taba yeo e bonala gabotse ge go hlalošwa baanegwa ba go swana le ba dinonwane.

Ka lehlakoreng la ditiragalo gona go boletšwe gore go na le ditiragalokgolo mo go thetokanegelo ka gore ka ditiragalokgolo go bolelwa ka moo go lemogwago diphetogo tšeo di nago le kamano goba tšeo di itiago moanegwamogolo le sererwa makopo. Ka fao ge go wetšwa ditaba tša ditiragalo tša seretokanegelo go thwe ditiragalo (tša diteng) di lemogwa ge di latelana. Ditiragalo tšeo di kgethologanywa ka lebaka la go re di a fetoga. Phetogo yeo e lebane le ditiragalo le moanegwamogolo.

Tikologo ya thetokanegelo ga e fapane le yeo ya dingwalo tša go swana le palate, padi, padinyana kanegelokopana le mehuta yeo ye mengwe ya go anega ditiragalo. Nako ya thetokanegelo e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako ya

kanegelo le nako ya diteng, mola lefelo la thetokanegelo lona le arotšwe ka lefelo le le bongwago le le le akanywago.

Bjale mehutangwalo ya mokgwa wa go anega e hlalošitšwe, bjale go latela palate.

KGAOLO YA 5

5.1 PALATE

5.2 MATSENO

Ge palate e yo hlalošwa go tlo hlokomelwa:

- (a) Setlogo sa palate
- (b) Diponagalo tša palate
- (c) Ditiragalo tša palate
- (d) Baanegwa ba palate
- (e) Tikologo ya palate
- (f) Mehuya ya palate
- (g) Thumo

5.3 SETLOGO SA PALATE

Kgopolo ya setlogo sa palate yona e yo akaretšwa ka boripana ka gobane e no hlagiša matseno a mohutangwalo wo. Le ge go le bjalo kgopolo ya palate yona e tlo hlalošwa ka botlalo nyakišišong ye ka lebaka la ge nyakišišo e e nepiša.

Ge a hlaloša setlogo/tlholego sa palate Shipley (1968: 25) o fo re palate ke lereo le le tšwago go polelo ya Setariana (*ballare*) leo le kayago go bina. O tšwela pele go bolela gore histori ya palate e theilwe godimo ga koša efe goba efe ye bonolo, kudu yeo e nago le boratani ka gare; yeo gape e nago le ditemana tše pedi goba

go feta tšeo di opelwago ka molodi wa go swana. Ke ka fao a nogo oketša ka go re palate ke sereto se bonolo sa go anega, seo setlogo sa sona se lebanego le setšo, seo gape se tšweleditšwego ka ditemena tše nnyane tša go nyalelana le kopelo; ke go re se kaonafaditšwe go tšweletšwa ka mokgwa wa koša (Dictionary.com) www.dictionary.com.

Kayser (1948:354) yena o katološa kgopolo ye ka go bolela gore ka go palate, lefelo (e lego elemente ya kanegelo) le bohlokwa ka lebaka la gore go lona go direga ditiragalo tše di itšego tša go utolla bagale e lego bona baanegwabagolo. O tšwela pele ka go re gantši ka gare ga palate lefelo ke kokwanegolo ya go tšweletšwa bohlokwa bja sereto sa mohuta wo.

Ke ka fao Cuddon (1977:77) o akaretšago ka go re palate e theilwe godimo ga kopelo le kanegelo. Ka fao o gatelela gore palate setlogong ke koša yeo e anegago ditiragalo ka tsela ya go bina (koša le mmino). Ke ka tsela yeo go ka rungwago ka go re palate ke sereto sa bogologolo seo se anegago ditiragalo tša bogale bja moreti ka go diriša kopelo.

Go ruma ditaba tše, Watt (1923:10) o re lentšu le palate le šupa go bina goba se sengwe seo se lego mabapi le go bina. Ke ka fao, Scott (1967:28) le Yelland le ba bangwe (1979:16-17) ba kwanago ka wa lehlabula gore palate modung wa yona e be e le koša yeo e sepelelanago le go bina. Connolly (1960:38) o gatelela bokopana bja palate ka go re ke kanegelokoša ye kopana, yeo modung wa yona o lebanego le go opelwa, go gobelwa goba go retwa.

Bjale go yo hlokomelwa diponagalo tša palate ka botlalo.

5.4 DIPONAGALO TŠA PALATE

Serudu (1989:60) o re palate e na le moya wa mošito goba moretheto. Go tšwela pele, letlakaleng leo, o bolela gape gore ditiragalo tšeo di laodišwago go yona ga di nape di le bohlokwa wokaalo. Mojalefa (1993: 16) ge a tlaleletša taba yeo o

bolela gore bjalo ka thetokanegelo, palate le yona e na le moya wa kopelo le mošito/moretheto.

Go feta fao Serudu (*ibid*) o hlaloša gore go na le poeletšo ye ntši, le ge e sa tlwaelega ka kudu mo go palate ya bokgabo. Le ge go le bjalo bokgabo bo tšweletšwa gannyane ka tsela ye e rilego. Ponagalo ye nngwe gape ye bohlokwa ya palate ke ya go tšweletšwa ga karolwana e tee ka tsela ya tlholego ya terama. Ke go re palate e tswalelwa ka mohuta wa thulaganyo ya temana (Holman, 1960:43).

Mojalefa (1993:16-17) o hlaloša gore ditiragalo tša palate ga di bohlokwa gokaalo gomme seo se lego bohlokwa go tšona ke dintlha tšeo di tšweletšago bonatla goba bjona bogolo bja mogale wa mmakgonthe a kgodi 'a kgokgo, wa go ba kgoši, goba yona ngaka, bjalobjalo, yoo a ka bago a retwa thetong ye e itšego ya mohutangwalo wo.

Ge e le go ya ka Kayser (1948:354) palateng go nepišwa tiragalo gomme tiragalo yeo e anegwa ge ditaba di fihlile seremong. Gona moo go hlalošwa kopano ya baanegwa yeo e lebanego le tlalelo le kotsi.

Ka fao ge, ge diponagalo tša palate di yo hlalošwa, go yo hlokomelwa thulaganyo/sebopego ya yona go lebeletšwe (a) tiragatšo, (b) poledišano, (c) poeletšo, (d) poeletšokatološo, (e) tlhabeletšo le (f) temanne (kwareine), (g) le potšišoretoriki (makgethapolelo), ka gobane ke tše dingwe tša dipharolgantšo tše bohlokwa tša palate.

5.4.1 Tiragatšo

Fischer (1991:33) le Wainwright (2011:18) ba re ka gare ga palate go na le tiragatšo; ke go re sengwalo sa gona se a diragatšwa. Nokaneng le Louwrens (1997:431) ge ba hlaloša ponagalo ye, ba re go na le moya wa tiragatšo mo

thetong ya palate. Goring le ba bangwe (2001:208) ba iša pele ka go re kanegelo mo go palate e anegwa ka mokgwa wa tiragatšo. Gerould (193:85) o oketša ka go re ditiragalo tša tiragatšo ya palate di tla ka mokgwa wa poledišano.

Brooks le ba bangwe (1975:335) ba re ka ge ditiragalo tša kanegelo yeo di sa hlalošwe ka botlalo mo go palate, go tlo lemogwa gore tšona di laodišwago ka mokgwa wa tiragatšo. Ka go le lengwe, Baldick (2008:32) o re palate e anegwa ka mokgwa wa tiragatšo yeo, gantši, e hlagago tiragalong ya selegae ya go lebana le nonwanepheteletšannete.

Go tšwela pele, Gayley le ba bangwe (1923:ivi) bona ba re palate e kopantše boleng bja koša le tiragatšo. Ke ka tsela yeo Kennedy le Gioia (2002:53) ba rego pharologantšhokgolo ya palate e lebane le momaganyo le tšweletšo ka mokgwa wa tiragatšo, gomme maikemišetšo a yona a tšwelela ka mokgwa wa kanegelotiragatšo.

Hodgart (195:31) o ruma ka go re phethagatšo ya palate e lebane le go tšweletša kanego ka mokgwa wa tiragatšo, gomme ke ka fao ditiragalo tša tlhalošo le tshwayatshwayo ka ga maitshwaro le modu wa popafoko, di gatelelwago ka gona mo palateng.

5.4.2 Poledišano

Nokaneng le Louwrens (1996:201) ba re palate, gagolo ya setšhaba, e na le poledišano ye e rilego. Cuddon (1999:71) le Groom (1999:21) bona ba mina ka nko e tee ge ba re kanegelo ka gare ga palate (ya setšhaba) e anegwa ka tiro le poledišano.

Ge e le Goring le ba bangwe (2001:208) ba re poledišano e šomišwa go anega kanegelo ya palate ka mokgwa wa tiragatšo. Nokaneng le Louwrens (1996:431) ba kgatha tema go ya pele ka go re ka gare ga palate go na le tšhomišo ya

poledišano le go swantšhwa ga dilo tšeo di tsebegago ebile di ka kgwathwago. Kennedy le Gioia (2002:889) ba gatela pele ka go re ka gare ga palate go na le poledišano ya baanegwa, eupša ga go moanegwa yoo a bolelago go tloga mathomong a sereto go fihla mafelelong.

Go ya ka Serudu le ba bangwe (1988:119-120) poledišano ya palate e tliša moya wa tiragatšo. Ka go le lengwe, Fischer (1991:33) yena o re poledišano e thuša go bopa thulaganyo le dikarolo tša tiragatšo. Serudu (1993:18) o re mo mabakeng a mangwe mongwadi o diriša poledišano go phagamiša bobapadi bja palate. Moloti le Legodi (1995:11) ba oketša le go tlaleletša seo se bolelwago ke Serudu ka go re moreti wa palate o diriša poledišano go tšweletša moya wa tiragatšo.

Scholes le bangwe (1991:568) ba ruma ka go re poledišano e šomišwa kudu go tšwetša tiragalo ye e rilego pele. Ba gatelela seo ka go fo re '*Dialogue is frequently used to forward the action*'.

5.4.3 Poeletšo

Go ya ka Mashilo le ba bangwe (1998:11) le Moloti le Legodi (1995:8) mo go palate ya setšhaba go na le poeletšo ye ntši. Serudu le ba bangwe (1988:119-120) ba gatela pele ka go re mo go palate ya sethašba go na le dipoeletšo tše ntši tša medumo ya mantšu, mafoko, ditemanatheto le tlhabeletšo. Nokaneng le Louwrens (1996:206) ba oketša ka go re palate e na le mokgwa wa poeletšo wo o šomišago medumo, methalotheto, diema le tše dingwe tša popopolelo.

Serudu (1993:18) o tšwetša tema pele ka go re moreti o šomiša dipoeletšo tša mantšu, mafoko, ditemanatheto, ditlhabeletšo le tše dingwe ka boati. Moloti le Legodi (*ibid*) ba thekga le go tlaleletša seo se bolelwago ke Serudu (*ibid*) ka go re poeletšo ya medumo goba methaladi goba diswantšho tšeo di itšego di bohlokwa. Ge e le Murfin le Ray (2009:35) bona ba re go boeletšwa dikafoko goba methalotheto yeo e oketšwago ka go fapantšha tshedimošo goba molaetša. Ka go le lengwe, Gayley le ba bangwe (1923:ivi) ba re mo go palate go na le poeletšo

ka botlalo ya pego gammogo le sehlopha sa dikafoko. Friedman (1956:xv) o thekga le go tlaletša seo se bolelwago ke borateori ka go fo re:

Any compressed narrative of sensational doings told at a high pitch of feeling is bound to repeat words and phrases in order to accommodate the emotion that cannot be exhausted in one saying.

Go ya pele, Scheffler (2015:7) o re mo go palate go šomišwa medumo (morumokwano) ye maatla gammogo le poeletšo ya dikafoko, tšeo gantši di šomago bjalo ka tlhabeletšo. Ge e le Strauss (1993:138) yena o re sebopego sa seretopalate sa setšhaba (setšo) se akaretša poeletšomedumo, mantšu, dikafoko le dikokwane tše dingwe tša go bopa temanatheto.

Nokaneng le Louwrens (1997:431) ba gatela pele ka go re mo go palate go na le poeletšo ya medumo ya methalotheto le ditemanatheto, e lego tšeo di thušago gore go be le ngangego. Mabapi le taba yeo, Hendry (1998:183) o re poeletšo ke ya lentšu goba methalotheto, yeo e boeletšwago go tliša kgatelelo, gape e thuša le gona go kopanya sereto, ka kudu ge elemente yeo e šomišitšwego mathomong, gape le mafelelong a sereto e hlagelela gape. Poeletšo yeo e ka ba ya mošomo wa sebopego, gape le mohola wa monagano wa go laetša kgatelelo, le mošomo wa go laetša dikwi.

Friedman (1956:xv) o thekga seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo ka go re poeletšo e thuša kudu monagano. O re ka ge palate ya setšo (setšhaba) e le ya bomolomo, motheeletši a ka se re o boela morago moo a sego a kwa gabotse; ke ka fao dilo tše bohlokwa mo go palate ya setšhaba di bolokwago ka mogopolong ka thušo ya poeletšo.

5.4.4 Poeletšokoketšo

Go ya ka Abrams (2005:19) poeletšokoketšo e lebane le moo methaladi e bušeletšwago mo go temanatheto; moo go bago le koketšo yeo mošomo wa yona e lego wa go godiša kanegelo. Ge ba thekga tlhalošo ya Abrams, Barnet le ba bangwe (1960:9) ba re:

Incremental repetition is the repetition of some previous lines, but with slight variation so as to advance the narrative.

Lemon (1971:23) o gatelela seo se bolelwago ke Abrams le boBarnet ka go re poeletšokoketšo ke poeletšo ya mothalotheto goba methalotheto, moo go nago le diphetogo tše nnyane go temanatheto ya palate. Baldick (2008:167) o tlaletša seo se bolelwago ke borateori ba ka go re:

It involves the repetition of lines or stanzas with small but crucial changes made to few words from one to the next and has an effect of narrative progression or suspense. It is found most often in passages of dialogue.

Go ya ka Scholes le ba bangwe (1991:568) poeletšokoketšo ka gare ga palate, e anegwa ka kanegelo ye bonolo, ka mokgwa wa tatelano, moo ditemanatheto di bušeletšwago goba di ipoeletšago, gomme tšona di le ka ga tšeo di fetilego le gona go oketša ka dikarolwana tše dingwe mo go kanegelo. Fischer (191:34) o gatela pele ka go re poeletšokoketšo e maatlafatša le go tiišetša ka poeletšo ya temanatheto goba methalotheto, moo e lego gore mantšu a se makae a bohlokwa, a fetwa ka nako ye nngwe dipharologantšho tšeo di bušeletšwago kgafetšakgafetša, go swana le potšišoretoriki (makgethapolole) yeo e laolwago ke karabo ka bjako, goba mothalotheto wo o thomago ka lebelo/potlako (yeo gantši e bago *iambic*) yeo mafelelong e tlišago tokologo ya metara, moo tšhomišo ya mantšu a kgale le semmotwana, e lego kgahlego ya tšweletšo.

Murfin le Ray (2009:35) ba re mo go poeletšokoketšo, go boeletšwa sekafoko goba methalotheto, ke diphapantšho, tshedimošo goba molaetša. Peck le Coyle (1984:21) ba iša pele ka go re mo go poleletšokoketšo methalotheto yeo e bušeletšwago go tloga temanathetong go ya temanathetong, e ba le diphetogo tše nnyane tše bohlokwa ge methalotheto e bušeletšwa bjalo. Ge e le Goring le ba bangwe (2001:290) le bona ba re poeletšokoketšo yeo e hlolega ge tlhabeletšo e eba le diphetogo tše nnyane. Baldick (2008:284) o iša pele ka gore tlhabeletšo e direga ka patrone ya go swana goba ya go ba le diphetogo gomme e napile e bitšwa poeletšokoketšo. Friedman (1956:xvii) o ruma tlhalošo ya poeletšokoketšo ka go e nepiša go mošomo wa yona, e lego go thuša go kgontšha telefatšo ya nganego.

5.4.5 Tlhabeletšo

Goring le ba bangwe (2001:90) ba hlaloša tlhabeletšo ge e le methalotheto goba methaladi yeo e boeleditšwego ka patrone ya go swana mo košeng goba thetong. Baldick (2008:284) o tšwetša tlhalošo pele ka go re tlhabeletšo ke mothalo goba sehlopha sa methalo goba karolo ya methalo yeo e boeletšwago ka patrone ya go swana, ka kudu mafelelong a temanatheto. Ge e le Pretorius le Swart (1982:49) bona ba hlaloša tlhabeletšo ge e le methalotheto ya mafelelo ya go swana mo temanathetong.

Serudu (1989:50) o re lereo le tlhabeledi (tlhabeletšo) le šupa poeletšo ya mothalotheho goba methalotheto mafelelong a temanatheto. Hutchings (2012:193) o thekga le go tlaleletša seo se bolelwago ke Serudu ka go re tlhabeletšo ke dikafoko tše di tšwelelago pele ga mothalotheho goba methalotheto yeo gantši e tšwelelago mafelelong a temanatheto.

Berkley le ba bangwe (1969:663) ba hlaloša tlhabeletšo ge e le sekafoko goba lefoko goba methalotheto yeo e boeleditšwego ka go šielana mo seretong goba mafelelong a temanatheto. Cuddon (1998:736) o thekga seo se bolelwago ke

boBerkley ka go re tlhabeletšo ke sekafoko, mothalo goba methalo yeo e bušeletšwago ka go hlatlamana goba go hlatlagana mo seretong, gantši mo mafelelong a temanatheto.

Go ya ka Heese le Lawton (1988:60) tlhabeletšo ke mothaladi goba methaladi yeo e boeletšwago kgafetšakgafetša mo seretong. Ge e le Houghton-Hawksley le ba bangwe (1997:249) ba hlaloša tlhabeletšo ge e le mogobo, moo mantšu a boeletšwago kgafetšakgafetša go sereto ka moka, gantši mafelelong a temanatheto ye nngwe le ye nngwe.

Ka lehlakoreng le lengwe, Yelland le ba bangwe (1983:154) ba fo hlaloša tlhabeletšo ge e le mothalotheto goba methalotheto ya sereto yeo e boeleditšwego kgafetšakgafetša, mo nakong, go temanatheto ye nngwe le ye nngwe. Ge e le Hendry (1998:183) yena o no hlaloša tlhabeletšo ge e le lentšu, mothalotheto goba methalotheto yeo e boeleditšwego kgafetšakgafetša mo seretong gantši e hwetšwa ka mafelelong a temanatheto, gomme e fetoga gannyane ka lebaka la poeletšo. Adams (1963:3) o oketša ka go re tlhabeletšo yeo e boeletšwago kgafetšakgafetša e emere temošo goba kgalo, gomme e dira go feta mošomo wa mmimo.

Ge e le ka ga mmimo ka gare ga tlhabeletšo, Gummere (1894:lxxxvi) o fo re '*... in ballads the refrain bears lyrical character, and seems to express the tone or motive of the whole piece, or even forms part of the story*'.

Ka go le lengwe, Mayes (1987:209) o re tlhabeletšo ke temanatheto ka boyona ka moka, thumo ya methalotheto mo go ditematheto goba methalotheto ye mentši ye e boeletšwago. Barber (183:152) o re tlhabeletšo e boeletšwa go temanatheto ye nngwe le ye nngwe. Rulka (1960:xiv), ka ga tlhabeletšo, o hlaloša gore ke moo methalotheto e boeletšwago ka dikgaokgao. Ka wa gagwe ge a hlaloša o fo re. '*Here the same lines are repeated at intervals*'.

Go ya ka Stephen (1984:80) go bao e sego baithuti ba dingwalo, tlhabeletšo ke mogobo. McRae (1998:151) o thekga seo se boletšwego ke Stephen ka go re tlhabeletšo ke poeletšo ya mothalo goba methalo mo seretong, ka nako ye nngwe e bitšwa mogobo. O iša pele ka go re ka nako ye nngwe go ba le mohlabeledi, gomme yena a thušwa ke bagobedi. Barnet le ba bangwe (1960:9) ba oketša tlhalešo ya borateori ba ba ka godimo ka go re tlhabeletšo ke poeletšo ya methalotheto goba mogobo/mogobelo. Ke ka fao Gummere (1959:73-74) a rego mo go tlhabeletšo go na le modu wa koša goba mogobo.

Mayes (1987:209) o re mošomo wa poeletšo yeo e tšwelelago mo go tlhabeletšo ke go gatelela maikutlo a motho, thuto goba lefelo. Ge e le Heese le Lawton (1988:61) bona ba re mošomo wa tlhabeletšo ke go kgotsofatša lerato (la tlhago) la babadi, gomme poeletšo yona e tliša tšwelopele le kgodišo ya boleng bja koša mo thetong, e ka ba ya lethabo goba manyami. Scheffler (2015:7) o gatela pele ka go re tlhabeletšo e šoma bjalo ka temanatheto ye kopana, yeo e thušago go godiša kanegelo. Ge e le Motolla (1988:iv) o hlaloša bohlokwa goba mošomo wa tlhabeletšo ka go fo re:

A refrain as a repetition of part of a line or the whole line occurs in the first and the last lines of each stanza, to produce unity and harmony between stanzas.

Cuddon (1998:736) o re tlhabeletšo ka nako ye nngwe e thuša go tliša ngangišano mo seretong ge e le ka tsela yeo go tla ba le phetogonyana. Mokitimi (1998:60) o re mošomo wa tlhabeletšo ke go kgomaganya dikgopolo le direrwa le gona go fega kgahlego ya batheeletši le gona go thuša moreti go gopola dikgopolo tšeo di tlogo ka ntle ga go ema goba go homola. Ke ka fao, Brooks le ba bangwe (1975:881) ba rego tlhabeletšo e thuša motho gore a gopole gabotse.

Gummere (1894:ixxxvii), ka mošomo wa tlhabeletšo, o re ka ntle ga pelaelo, e fa mohlabeledi sebaka sa go khutša, moo e lego gore bagobedi bona ba a e gobela,

mola ka lehlakoreng le lengwe mohlabeledi yena a gopola goba a hlama temanatheto ye nngwe. Gaster (1975:xiii) o tšwetša tema pele ka go re tlhabeletšo yeo e hlamilwe go dumelela babini go goeletša mantšu dikarolong tšeo di swanetšego. Ka wa gagwe o re, *'A refrain, designed to permit various sections of the dancers each to utter the crucial exclamation'*.

5.4.6 Makgethapolelo (Potšišoretoriki)

Mashilo le ba bangwe (1998:48) ba hlaloša potšišoretoriki ge e le potšišo yeo e nago le karabo. Ke ka fao Nokaneng le Louwrens (1996:201) bona ba gatelelago mokgwa wa go botšiša, e lego go botšiša potšišo ya go se be le karabo. Moloti le Legodi (1995:8) ba re godimo ga moo go botšišwa dipotšišo tše ntši. Gummere (1894:xxxii) o gatela pele ka go re ka mo go palate go na le poeletšo ya potšišo le karabo. Fischer (1991:34) o oketša seo se bolelwago ke Gummere ka go re go na le go šomišwa ga dipotšišo kgafetšakgafetša goba gona go bušetšwa potšišoretoriki (makgethepolelo) ka tsela ye e rilego.

Serudu (1993:18) o bolela gore gantši mo go palate, moreti o botšiša dipotšišo (tše ntši), bjalo ka ge nke o nyaka gore mmadi a di fetole. Ke ka fao a tšwelago pele ka go re potšišo ya gona e botšišetšwa go se arabje. Ka go realo potšišoretoriki ke mokgwa wo mongwe wa go gatelela tshedimošo. Ke ka tsela yeo Hendry (1998:183) a rego potšišoretoriki ke mohuta wa potšišo woo o sa nyakego phetolo, eupša o gatelela ntlha ye e rilego. O re potšišo ye bjalo e tšea sebopego sa yeo e ka arabjago ka mokgwa wa kganetšo. Ke go re karabo ga se yeo e letetšwego, ebile ga e bohlokwa ka ge e lebane le katlego ya kgatelelo. Ke ka mokgwa woo Abrams (1971:14) a go re:

A rhetorical question asked not to evoke an actual reply but to achieve an emphasis stronger than a direct statement. By far most common rhetorical question is one that won't take 'yes' for an answer.

Ge a godiša ditaba tšeo Mogale (1991:36) o hlaloša gore makgethapolole ke mokgwa wa go bolela ka go botšiša potšišo ka maikemišetšo a go hwetša karabo ye e rilego ka tsela ya go šikinya le go gapa maikutlo a motheeletši. Potšišo yeo e tlišwa ka mokgwa woo e lego gore motheeletši o swanetše a no e araba ka go kwana le mmoledi a sa mo fe nako ya go araba. Ke ka fao, Baldick (2008:288) a bolelago go re:

A question asked for the sake of persuasive effects rather than genuine request for information, the speaker imply that the answer is too obvious to require a reply.

Gaster (1975:xiii-xiiii) o ruma ka go re mo go palate go dirišwa dipotšišoretoriki ka nepo ya go godiša phego le gona go fa babini sebaka sa go pharološa kgalagalo mo košeng, ka mokgwa wa phetolo.

5.4.7 Kwatreine

Barnet le ba bangwe (1960:95) ba hlaloša kwatreine ka gare ga palate ka go re:

The ballad is a quatrain alternating iambic tetrameter lines usually rhyming abab, sometimes it is followed by refrain, a lie or lines repeated several times.

Yelland le ba bangwe (1979:16) ba oketša ka go re temanatheto ya palate ke yeo e nago le methalotheto ye mene ya go bitšwa kwatreine, yeo methalotheto e dumago ka abab. Ke ka fao Bernet le ba bangwe (1960:95) ba rego kwatreine ke temanatheto ye e tumilego ya palate. Lemon (1971:57); Houghton-Hawksley (1997:249) le Baldick (2008:279) ba iša pele ka go hlaloša gore kwatreine ke temanatheto ya palate ya go ba le methalothetonne goba yona methalotheto ye mene. Spurr (1997:294) ge a oketša tlhalošo yeo fo re ke 'A four-line unit of

poetry, the most common length of stanza.' Ge ba šitlela seo se bolelwago ke Houghton-Hwksley, Spurr le Baldick, Artenbernd le Lewis (1966:46) ba fo re:

A four-line stanza is known as quatrain. Here some interesting variations are possible, not only because of the different line lengths and meters available, but also because rhymes can be arranged in several ways. A common form rhymes abab.

Cuddon (1998:709) le Baldick (2008:279) ba kgatha tema go ya pele ka go re temanatheto ya kwatreine ke ya go ba le morumokwano wa go kwana/swana goba ya go se be le morumokwano. Scott (1967:29) o lahlela hlware legonyana ka go re metara wa palate o bopša ke temanatheto ya methalothetonne yeo e hlatlolanago, gomme morumokwano woo e ba wa abab goba abcb. Ke ka tsela yeo Scholes le ba bangwe (1991:56) ba thekgago taba yeo ka go re palate e na le temanatheto ya methalothetonne, yeo e nago le morumokwano wo bonolo wa abcb le patrone yeo e tlwaelegilego, mola merumokwano ya methalotheto ya 1 le ya 3 e hlatlolana.

Go iša pele Yelland le ba bangwe (1979:16) bona ba re temanatheto ya palate, yeo e nago le methalotheto ye mene, e swanetše go kwana ka medumo ya mafelelo ya abab mo methalading ya 2 le 4 yeo gape e swanetše go hlatlolana. Ka lehlakoreng le lengwe ge e le tlhabeletšo yona mo palateng e swanetše go ba setlwaedi (Lemon, 1971:58).

Liberman le Foster (1968:12) le Abrams (2005:304) ba kwana ka wa lehlabula go re palate e bopša ke temanatheto ya methalotheto ye mene moo mothalotheo wa mathomo o rungwago ka modumo wa go swana le mothalotheo wa boraro, mola mothalotheo wa bobedi o rungwa ka modumo wa go swana/kwana le wa mothalotheo wa bone.

Liberman le Foster (*ibid*) ba tšwela pele ka go re morumokwano wa palate wona ke wa abab, dede, bj.bj, gomme le ge go le bjalo metara wona ke wa *iambic*.

Maxwell-Mahon (1984:61) o hlaloša mohuta wa morumokwano woo o šomišwago go ngwala kwatreine e le woo o bitšwago morumokwanoputla goba morumoputla ka gobane mothalotheo wa mathomo o rumilwe ka modumo wa go swana le mothalotheo wa boraro, mola mothalotheo wa bobedi o rumilwe go kwana/swana le wa bone.

Artbernd le Lewis (1966:46) le Murfin le Ray (2009:420) ba ruma ka go re mohuta wa temanatheto woo o tlwaelegilego kudu mo thetong ya leleme la Seisimane ke wo o nepišago palate. Tšhišinyo yeo e yo lekolwa le mo thulaganyong ya sebopego sa palate ya Sepedi.

5.4.8 Polelo ya palate

Maxwell-Mahon (1984:44) le Scheffler (2015) ba kwana ka wa lehlabula gore polelo yeo e šomišwago mo go palate ga e rarele, ebile e bonolo; e a kwešišega. Stauss (1993:137) o gatela pele ka go re mo go palate go šomišwa polelommeledi, yeo e lego gore ga ya utama wokaalo. Lessing (2001:129) le Beckson le Ganz (1980:177) ba thekga seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo ka go re mo go palate go šomišwa polelo ye bonolo fela. Anker le ba bangwe (2011:269) ba tlaleletša seo se boletšwego ke borateori ba ka go re polelo ya palate ke ya go ba le medumo. Gummere (1894: XXX) yena o re mo go palate dikapolelo ke tšona di tšwelelago ka magetla, ka kudu tshwantšhišo. Mantšu a segologolo ao a šomišwago e ba tshwantšhišo ya go se lemogege, ge fela molaetšathwii o ka lemogwa. Ke ka fao go lemogwago bokgabo bja polelo ya palate. Go fapana le borateori ba, Fischer (1991:34) o re go tšweletša kgahlego mo go palate, go šomišwa mantšu a kgale le a semmotwana seo se sa kweiššegego.

Adams (1963:25-26) o re mo go palate go tšwelela dikafoko le dithai, moo tše dingwe tša tšona di tšwelelago kgafetšakgafetša. Hodgart (1950:121) o iša pele ka go re mo go palate go na le dtihai tšeo di lego ka ga ntwaga magareng ga batho ba

mehlolo le bao ba bolayanago. Adams (*ibid*:31) o tšwetša tema pele ka go re polelo ya palate e ka sebopego seo se šišinyago kgopolo - ke polelo ya nnete, ebile ke polelo ya batho, e lego polelo ya go ba le bophelo; ya go ba le kgwatho; ya go ba le bophelo bja boikokobetšo le bja boota.

Burgess (1980:36) le Pretorius le Swart (1982:51) ba molomo o tee mo tabeng ya go re tsheketšontšu ke pharologantšhokgolo mo go palate. Hodgart (1950:3) ge a thekga yeo o fo re, '*The ballads are sternly economical in their vocabulary*'.

Bjale go yo hlokomelwa thulaganyo ya ditiragalo tša sebopego sa palate.

5.5 DITIRAGALO TŠA PALATE

Go ya ka Gummere (1959:8) le Cavanaugh (1974:29), ditiragalo tša palate ga di hlalošwe ka botlalo. Peck le Coyle (1984:21) le Moloti le Legodi (1995:11) ba re seo se hlolwa ke go re ditiragalo tša palate di thoma ka potlako. Ke ka fao Grobler le ba bangwe (1996:122-123) ba rego gantši kanegelo e thoma ka bjako go sa hlokomelwe matseno. Le ge go le bjalo, Serudu le ba bangwe (1988:119-120) ba oketša seo se bolelwago ke boGrobler ka go re mathomong a palate ga go na matseno. Ka lehlakoreng le lengwe, Lessing (2001:129) yena o no gatelela taba ya go hlokega ga matseno mo mathomong a palate ka go re ga go na matseno goba matsenyagae goba bomorago, e lego taba yeo e tsebišago tiragalo ya pele. Ke ka fao motheeletši a ratago go tseba ditiragalo tša go re go diregile eng pele ga tšeo tša peleng.

Kennedy le Gioia (2002:889) ba re ditiragalo tša palate di direga ka lebelo, mohlomongwe seo se hlolwa ke go re ditemanaphetšišo di lebetšwe. Barnett le ba bangwe (1960:9) ba re ditemana tšeo di se nago maatla di a tlogelwa. Ka go le lengwe, Williams (1986:63) le Serudu le ba bangwe (1987:119) ba molomo wa lehlabula ge ba re mo go palate ga go laodišwe ditiragalo ka botlalo go šetšwa ditiragalo tše bohlokwa fela. Ke ka lebaka leo, Fischer (1991:33) a rego mo go

palate go nepišwa dilo tša go ba le mohola. Moloti le Legodi (1995:11) ba thekga borateori ba ka go re palate e thoma ka ditiragalo tše bohlokwa.

Murfin le Ray (2009:35) ba kgatha tema go ya pele ka go re go na le phetogo ya potlako magareng ga ditemanatheto tšeo di tlišwago ke ditematheto tša go fokola, tšeo di ilego tša tlogelwa mo palateng nakong ye nngwe. Williams (1986:63) o bolela gore mo go palate go na le tlogelo ya ditiragalo, go šetšwa dintlhakgolo goba gona go kgethwa ga dintlha tše bohlokwa. Dikarolo tšeo di gapeletšwago ke tšeo di itielwago hlogong, gomme tšeo di sego bohlokwa di a tlogelwa.

Fleeming le ba bangwe (1981:5-6) ba oketša seo se bolelwa ka godimo ka go re mo go ditiragalo tša kanegelo ya palate ga go laodišwe ka se sengwe le se sengwe, eupša go kgethwa ditaba tše bohlokwa, eupša e sego ka botlalo. Ke go re, go ya ka Adams (1963:35) moreti goba molaodiši, ga a anege ditiragalo ka moka, o fo kgetha le go gatelela ditiragalwana tšeo di itšego. Nokaneng le Louwrens (1997:431-432) ba lahlela hlware legonyana ka go re mo kanegelong ya palate go tšweletšwa dintlhakgolo fela, gore morago ga moo go be le temanatheto ya go tswalela.

Pretorius le Swart (1982:51) ba re mo go palate kanegelo e tshela go tloga ntlheng ye bohlokwa go ya go ye nngwe ye bohlokwa ka go tlogela dikgoba mo kanegelong. Ke ka tsela yeo Barber (1983:149) a rego mo go palate kanegelo e tloga ntlheng ye e rilego go ya ntlheng ye nngwe ka ntle ga go kgomaganya ditemana. Go tloga ntlheng go ya ntlheng ke seo se tlwaelegilego mo tshepedišong ya kanegelo ya palate.

Go ya ka Abrams (2005:18) palate e thoma ka tiragalosehloa. Friedman (1956:xii) le Groenewald (1993:62) ba re tiragalo mo go palate e anegwa ge ditaba di fihlile seremong. Gona moo go hlalošwa baanegwa ka bokopana, gomme boripana bjo bo hlagišwa ka tsela ya tlalele le kotsi.

Davis (1929:3) yena o re palate e thoma ka temana ya tiragatšo le go šuthelela sehloeng ka ntle ga ditšhupasefala. Maxwell-Mahon (1984:44) o hlaba tlou ka diloka ka go re palate e thoma ka mokgwa wa tometšo le gona go ba le maikutlotiragalo.

Hodgart (1950:10) o kgatha tema go ya pele ka go re ditragalo tša palate ya setšhaba (setšo) di thoma temeng, karolong goba legatong la bohloano. Gummere (1959:73) o fo ruma ka go re, '*It begins in the fifth act of the play*'. Herman le ba bangwe (2005:39) bona ba fo wetša tema yeo ka go re tiragalo ya palate e thoma gare ga sereto.

5.6 BAANEGWA BA PALATE

Go ya ka Cavanaugh (1974:28), Moloti le Legodi (1995:12) le Fischer (1991:33) baanegwa ba palate ga ba hlalošwe ka botlalo go swana le ditiragao tša gona. Ke ka fao, Grobler le ba bangwe (1996:1) ba rego tabakgolo mo go palate ke kanego, ka gobane taba ya baanegwa e phaelwa ka thoko. Friedman (1956:xii) yena o re baanegwa ba palate ya setšhaba (setšo) ba tšweletšwa moo ba nyakegago, ka morago ga moo ba lahlwa ka potlako.

Murfin le Ray (2009:3) ba re tshwantšho ya baanegwa ka go palate ga se ye kaalo. Stephen (1984:75) o thekga le go tlaleletša seo se bolelwago ke Murfin le Ray ka go re tshwantšho ya baanegwa ke ye nnyane goba baanegwa ba swantšhwa ka dipataka fela. Ke ka fao Adams (1963:250) a rego baanegwa ba palate ga ba utollwe ka botlalo, ba no tšwelela fela ge kanegelo e gola, ka gobane ba swantšhwa le go tšweletšwa ka bokopana, gagolo moo e lego gore go tumišwa moanegwa le ditiragalokgolo. Connolly (1960:19) yena o re ga se gantši tshwantšho ya baanegwa e e ba ya go hlakahlakana.

Peck le Coyle (2002:24) ba hlaloša go ya pele gore baanegwa ba palate ba kgatha tema tema ye bohlokwa mo poledišanong. Kennedy le Gioia (2002:889) ba

hlatsela seo se bolelwago ke Peck le Coyle ka go re ka gare ga palate go na le poledišano ya baanegwa, eupša ga go moanegwa yoo a bolelago go tloga mathomong a sereto sa mohuta wo go fihla mafelelong.

Fischer (1991:33) o iša pele ka go re baanegwa ba palate ga ba nene (ga se ba ba kae ka palo), ka gobane kgatelelo e godimo ga moanegwa o tee. Ke ka fao, Greene le Cushman (2012:114) ba rego tšweletšo ya ditiragalo tša palate di na le kamano le molwantšhwa. Ba gatela pele ka go re baanegwa ba palate ba tšweletšwa e le sehlophana.

Ka ga dimelo tša bona gona, Serudu (1992:62) o re e ka ba ba go loka goba magwaragwara a masehla. Ba tšwelela ba fadile ba tletše phišegelo le tumo. Maitshwaro a bona gantši ga a hlalošege.

Wainwright (2011:18) o ruma ka go re baanegwa ba palate ke bao ba bonalago gabotse. Ke ka fao, Connolly (1960:219) a rego baanegwa ba bantši ba palate ke bao ba bego ba sa tšweletšwe molaleng/nyanyeng bogologolong.

5.7 TIKOLOGO YA PALATE

Mo go karolwana ye, go ya go tsitsinkelwa ka go hlaloša lefelo le nako tša palate ka boripana ka lebaka la boahlomo bja nyakišišo. Se bohlokwahlokwa se se swanetšego go hlokomelwa ke gore tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi: lefelo le nako.

5.7.1 Lefelo

Gummere (1959:81) le Pretorius le Swart (1982:51) ba kwana ka wa lehlabula gore, ka lebaka la potlako ya ditiragalo mo go palate, ga go tlhalošo yeo e tseneletšego ya lefelo. Hodgart (1950:47) yena o re mo go dipalate tše ntši, lefelo ke leo le lokologilego, moo e lego gore botse le bose bja mmimo bo fetola mantšu

go tšweletša maikutlo. Barber (1983:147) o gatelela seo se bolelwago ke borateori ba ka go re mo go palate go tsenwa tabeng thwii, ke ka fao go se nago tlhalošo ye e tiilego ya lefelo.

Pretorius le Swart (1982:51) ba re mafelo a masetlapelo a hlalošwa ka mokgwa wo bonolo. Hodgart (1950: 115) yena o thekga le go tlaleletša seo se bolelwago ke Pretorius le Swart ka godimo ka go re mafelo a mohuta wo mo palateng ga a raragana; a swana le nonwane.

Ge a akaretša lefelo la palate, Gerould (1932:87) o re katlego ya kanegelo ya mohuta wo e nepiša go lefelo le tee, le gore ga go se sengwe seo se bolelwago. Ge e le Fischer (1991:32) yena o thumeletša ka go re go fapana le epiki le thetolerato, palate e tsepeletše go lefelwana leo le itšego. Ke ka fao Gummere (1959:71) le Cuddon (1999:71) ba fogo ruma ditaba tše ka go re lefelo mo go palate ga le hlalošwe ka botlalo ka ge le ithekgile ka mmimo/koša.

5.7.2 Nako

Go ya ka Gummere (1959:71) nako mo go palate le yona ga e hlalošwe ka botlalo ka gobone e no bewa mabalankwe. Cuddon (1999:71) o hlatsela seo se bolelwago ke Gummere ka go re mo go palate ga go tlhalošo ye kgolo yeo e akaretšago tikologo (e lego felo le nako). Serudu le ba bangwe (1988:119-120) ba re nako ya palate e ka se hlalošwe ka botlalo ka ge ditiragalo tša yona e le tšeo di sepelago ka bjako. Gummere (*ibid*:8) o re mo go palate go na le leswao la go tsena ga tabataba ka potlako, gomme seo se bolela gore ga go tlhalošo yeo e tseneletšego ka botlalo ya nako. Gummere (1894:ixxxxvii) o re mo go tšweletšo ya tiragatšo ya palate go na le nako ya go khutša, ya mohlabeledi (moetapele mo košeng), ke moka gwa ba le nako yeo bagobedi ba tsenago ka yona. Ge mohlabeledi a khutšiše, le gona go gopola ditemana tšeo di latelago, o ba le nako ya go tsena gape.

Hodgart (1950:13) o akaretša ka go re mo go palate ya nnete tiragalo e gatelelwa diiring di se kae; seo se hlatselwa ke bokopana bja palate. Go ka wetšwa tema ka go re mo go palate nako ga e hlathollwe ka botlalo ka ge go se na sebaka sa go dira bjalo.

Go ka rungwa diponagalo tšeo tša palate ka go tsopola Serudu (1989:61) ge a re di lebane le:

- Kalotaba ga e hlaloše maemo a ditaba ka botlalo. Mmadi o thoma go di tseba ge a šetše a le gare a bala.
- Mathata ao a bolelwago a lebane le lehloyo, lerato, mona le tefeletšo.
- Gape go na le dimakatšo le dikgakantšho.
- Ditiragalo di latelana ka lebelo.

5.8 MEHUTA YA PALATE

Fowler (1963: 17) o hlaloša gore palate e ka hlalošwa ge e na le dikarolwana tše tharo. O no re:

The term has three meanings of different scope. The widest, of no literacy significant, is that of any set of words for a tune. The narrowest refers to the English and Scottish traditional ballad, a specific form to narrative poem which became a part of the larger world of folk song.

Go ya ka polelo yeo ya gagwe ya ka godimo, mehuta yeo ke yeo ya go lebana le (a) palatephatlalatšo, (b) palatenotlofatšo gammogo le (c) palatekanegelo ya setšo.

Ge a hlaloša mehuta yeo go ya pele ka boripana o re mohuta wo wa palatephatlalatšo ga o nepiše bongwadi bjo bo tseneletšego bja go thewa godimo ga koša, mola mohuta wa palatenotlofatšo wona o lebane le bongwadi bja dipalate

tše kopana goba tša go notlofatšwa, gomme ka lehlakoreng le lengwe mohuta wa palate ya setšhaba wona o nepiša dipalate tša setšo/bogologolo.

Bjale mehuta yeo ya palate e yo akaretšwa ka boripana ka mo tlase. Fela pele ga go lekolwa mehuta yeo, go tlo hlokomelwa tše di bolelwago ke Serudu ka mo tlase.

Serudu (1989:61) o hlaloša go ya pele gore lehono go lemogwa palo ye e rilego ya dipalate ka gobane go na le dipalate tša bogologolo le tša sebjalebjae. Tša sebjalebjae di anega ka ga mathata a batho ba lehono. Taba yeo ya Serudu e bohlokwa kudu, ka fao e ya go šalwa morago.

Bjale go yo hlokomelwa mehuta yeo ye mebedi ya palate ya go bolelwa ke Serudu, yeo go ka thwego ke dikokwane tše kgolo tša mohuta wa palate.

5.8.1 Palate ya bogologolo/setšhaba ('Folk/Traditional ballad')

Gummere (1894:xxvii) o hlaloša palate ya setšhaba goba ya setšo, ge e le setšweletšwa le tlhagišo ya setšhaba. Ke ka fao Sergent le Kitterdye (1904:xviii) le Huk mo go Marting (2012:118) ba rego palate ke thoto ya setšhaba, e sego ya motho yo a itšego. Ge e le Colmer le Colmer (1981:39) bona ba thekga le go fahlelela seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo ka go re lentšu leo le bolelago mo go palate ya setšhaba (setšo) ga se la moreti, eupša la setšhaba. Ke ka fao, Gummere (*ibid*) a rego palate ya setšhaba ke kanegelo ya setšo yeo e emelago setšhaba e sego karolo goba sehlopha seo se itšego goba mongwadi o tee.

Go ya pele, Herman le ba bangwe (2005:39) ba gatelela gape gore dipalate di bitšwa thoto ya setšhaba ka ge bangwadi ba tšona ba sa tsebje. Ke ka fao Liberman le Foster (1968:11) ba rego go boima go utolla mongwadi wa palate ya setšhaba ka ge dipalate di bile gona pele ga setšo sa go ngwala; gantši di be di

fetolwafetolwa ke badiragatši, moo yo mongwe a bego a tšweletša tlhalošo goba pono ya gagwe.

Bangwadi ba ba ka godimo, boHerman (*ibid*), ba gatela pele gona moo letlakaleng leo la ka godimo ka go re dipalate tšeo di hlamilwe ke dihlopha, di hlamelwa ditiro tšeo di itšego, e lego ditiragalo tša menyanya tšeo di ngwaletšwego batho go di diragatša. Se bohlokwa ke gore bangwadi bao ba tšona ga ba tsebje. Barnet le ba bangwe (1960:9) ba oketša taba yeo ka go re le ge go be go sa tsebje gore mongwadi/bangwadi wa mathomo wa tšona ke mang, go lemogwa gore go be go ngwalwa ka ditiragalo tša dithoto tša batho, tšeo di bego di diragatšwa ka go opelwa. Ka morago ditiragalo tšeo di ile tša hlangwa ka lefsa, ke moka tša rutwa bana ba bona.

Murfin le Ray (2009:35) ba iša pele ka go re dipalate di bitšwa tša setšhaba ka ge di fetišetšwa go tloga molokong wo go ya go wo mongwe. Schloles le ba bangwe (1991:568) ba re ka lebaka la go tloga molokong go ya molokong fao ke gona go dirilego gore bangwadi ba palate ba se tsebje.

Gummere (1894:xxvii) o bolela gore setšhaba seo dipalate di tšwago go sona, se swanetše go ba sa moswanamong. O iša pele go hlaloša dipharalogantšho tša setšhaba sa moswanamong ka go re batho ba gona e swanetše go ba bao ba phetšego nakong/pakeng e tee, gomme ba dira dilo tša go swana mo lefelong leo go bego go hloka moya wa go hloka tlhokomelo le gona wa go swana. Buchan (1872:18) o thekga kgopolo ya Gummere ka go re setšhaba sa moswanamong e ka ba sa go lema mašemo. Moo mošomong wa go lema, go hlagola, go buna le gona go fola mabele, go thušanwa ka tsela ya letšema.

Ka lehlakoreng le lengwe, go ya ka Child (1904:XI) le Gayley le ba bangwe (1923:ivi), palate ya setšhaba e lebane le thetokanegelo ye kopana. Hodgart (1950:9-10) le Cavanaugh (1974:28) ba thekga tlhalošo yeo ka go nepiša bokopana bja yona go ditemana. Finnegan (1970:10) yena o hlaloša bokopana bja

palate ya setšhaba ka go bo bapetša le bja epiki, le ge epiki e le ye telele go feta palate. Adams (1963:26) o tlaleletša tlhalošo yeo ya Finnegan ka go re go tlo lemogwa gore palate ga e swane le kanegelo ka sebopego, ebile ga e lekane le epiki ka bogolo (botelele) le ge e ka ba kanegelokopana goba padi.

Fsicher (1991:33) go swana le Finnegan o hlaloša palate ya setšhaba ka go e bapetša le epiki gomme yena o šeditše phapano ya go laodiša. O re mo go epiki go laodišwa ditaba ka botlalo, mola go palate go se bjalo, gomme seo se kgontšhwa ke bokopana bja tiragatšo ka go tlogela ditlhalošo le ditlhathollo tše di itšego. Entwistle (1939:26) o thekga seo se bolelwago ke Finnegan ka godimo ka go re mo go palate go a akaretšwa, mola go thetogale go hlalošwa ditaba ka botlalo.

Go ya ka Cavanaugh (1974:28) le Stephen (1984:75) palate ya setšhaba ke thetokanegelo yeo modung wa yona o bego o hlametšwe go opelwa. Ke ka lebaka leo, Roberts (1986:275) a e hlalošago go ba thetokoša. Ke ka fao Peck le Coyle (1984:21) le Huk mo go Marting (2012:119) ba rego ke koša yeo e anegago kanegelo. Buchan (1973:7) yena o gatelela seo se bolelwago ke Huk mo go Marting le Peck le Coyle ka go re ga se kanegelo fela; eupša ke kanegelokoša. Graves (1969:vii) yena o re palate ke sereto seo se nago le koša. Graves (1971:13) o hlaloša palate ya setšhaba (setšo) go ya pele ka gore ke koša ya yo mongwe le yo mongwe moo setšhabeng. O ruma ka go re, gona mo letlakaleng la senyane, e bohlokwa ka ge e theilwe godimo ga moretheto wa koša/mmimo ye e boeletšwago go swana le segahla sa lee.

Gaster (1975:xiii) o gatelela gore palate ya setšhaba ke koša yeo e sepedišanago le go bina. Ke ka fao Gummere (1959:72) a tlaleletšago seo se bolelwago ke borateori ba ka gore palate le go bina ke ntepa le lešago. Drubbe le Stringer (1996:36) le Gummere (*ibid*:75) ba gatelela taba ya tswalano ya go bina le palate ka gore e hlamelwa go bina.

Ga e le Maxwell-Mahon (1984:44) yena o nepiša tlhalošo ya palate ya setšhaba (setšo) go maikemišetšo a yona, e lego go goga šedi ya batheeletši. Friedman (1961:256) o re šedi yeo ya batheeletši e ka gogwa ka mokgwa wa go thabiša dipelo tša bona. Connolly (1960:28) o re batheeletši ba go tuma, batsebalegi, le ba go hlaka, bahloki, ba ka thabišwa ka go kgotsofatša dipelo tša bona.

Ka go le lengwe, Colmer le Colmer (1981:39) ba re dipalate di be di kgotsofatša batheeletši ka go bušetša meoya ya bona thetong. Watt (1923:21) o tlaleletša seo se bolelwago ke Colmer le Colmer ka go re e kgotsofatša batheeletši ka go tloša legogo dipelong tša bona le gona go fokotša morwalo go bašomi bao ba lebanego le modiro wa go hlatswa, goba wa go thea dihlapu, goba gona go hlagola mašemo ga ešita le go buna mabele, bjalojalo. Watt (ibid) o ruma taba ya mešomo goba maikemišetšo a palate ka go re e tliša kwelobohloko go lerato leo le sego la atlega, gammogo le go hloka boyo, bomadimabe, bonnyane le bogolo mo bophelong, go akaretšwa le leratano la naga ya geno, gammogo le tshegišo ya go ba gona le kopantšhokakaretšo ya go thabiša batho.

Barber (1983:147) o re go swana le dikoša tše dingwe tša setšhaba palate ya setšhaba le yona e fetišwa/laodišwa ka molomo. Abrams (2005:18) o iša pele ka go re palate ya setšhaba e anegwa ka molomo, bjalo ka kanego efe kapa efe. Balldick (2008:32) o oketša seo se bolelwago ke Abrams ka go re palate ya setšhaba e anega kanegelo yeo e tsebjago ke bohle.

Smith le Soutar (1913:3) bona ba re dipalate tša setšhaba di fetišwa go tloga molokong wo go ya molokong wo mongwe ka molomo. Barnet le ba bangwe (1960:9) bona ba re sengwalwa se se fetišwa go tloga go moopedi (e sego go moloko fela) go ya go moopedi yo mongwe ka molomo. Ka go le lengwe, Scholes (1991:568) o re palate ya setšhaba e be e fetišwa go tloga lefelong leo le rilego (e sego go molokong le moopeding fela) go ya go le lengwe, le gona go tloga go motho go ya go motho yo mongwe. Kennedy le Gioia (2002:53) bona ba re palate ya setšhaba e be e fetišwa go tloga go modiragatši go ya go modiragatši yo

mongwe. Gummere (1959:75) o re palate ya setšhaba e be e fetišwa ka mokgwa wa go tuma wa setšo.

Ke ka fao Beckson le Ganz (1969:15) bona ba rumago kgopolo ya palate ka kakaretšo ka go bolela gore dipalate tša setšhaba di be di fetišwa ka molomo ka dibopego tša go fapana. Scholes le ba bangwe (1991:568) ba oketša taba ya phetišetšo ya palate ya setšhaba ka go re e be e bolelwa ka molomo, gomme seo se dire gore e be bonolo go gopolega.

Ka go le lengwe, ge go akaretšwa dikgopolo tše tša palate ya setšhaba, Barber (1983:147) yena o fo lebanya tlhalošo ya bokopana bja palate ya setšhaba le ya palo ya methalotheto, ka gobane o re palo ya methalotheto ya palate ke ye masomepedi go fihla go ye lekgolo le masometlhano. Entwistle (*ibid*) o tlaleletša seo se bolelwago ke Barber ka go re methalotheto ya palate e thoma go yeo e sego ye mekae go ya go ye lekgolo, mola thetogale yona e thoma go ye lekgolo go ya go ye diketekete. Ge e le Gerould (1932:86-87) yena o re ga gwa lekanela go fo re palate e swanetše go ba ye kopana, o re palate e swanetše go ba ye kopana gore batheeletši ba kgone go e swara. Peck le Coyle (1984:21) ba re se sengwe seo se dirago gore palate e be ye kopana ke go re molaetša wa yona o molaleng, gomme tlhalošo ya ditaba ga e bohlokwa. Strauss (1993:136) o ruma le go gatelela bokopana bja palate ka go re bo hlotšwe ke go re dielemente tše dingwe tša yona ga di hlalošwe ka botlalo.

Ge e le Gerould (1932:86-87) yena o wetša tema yeo ka go bolela gore ga gwa lekanela go fo re palate e swanetše go ba ye kopana; o re palate e swanetše go ba ye kopana gore batheeletši ba kgone go e swara. Peck le Coyle (1984:21) ba thumeletša taba yeo ka go re se sengwe seo se dirago gore palate e be ye kopana ke go re molaetša wa yona o molaleng, gomme tlhalošo ya ditaba ga e bohlokwa. Strauss (1993:136) o ruma le go gatelela bokopana bja palate ka go re bo hlotšwe ke go re dielemente tše dingwe tša yona ga di hlalošwe ka botlalo.

5.8.2 Palate ya sebjalebjae

Mohuta wo mongwe wo bohlokwahlokwa nyakišišong ye, go feta mehuta yeo ye mengwe e boletšwego dikgaolong tše dingwe tšsa nyakišišo ye (ya bone le ya boselela), ke wa theto ya palate ya sebjalebjae. Ka go realo kgopolo ye le yona e tlo hlalošwa ka botlalo karolwaneng ye. Godimo ga moo go tlo lemogwa gape gore palate ya sebjalebjae e ithekgile ka mohutana o tee fela wo o lebanego le nyakišišo ye, e lego palate ya mokgotheng yeo e nepišago tshepedišo ya thulaganyo ya ditiragalo tša palate ya sebjalebjae. Ka go realo mehutapalate yeo ye mengwe e ka se hlalošwe nyakišišong ye.

5.8.3 Palate ya mokgotheng ('*Broadsheet ballad/Street ballad*')

Go ya ka Abrams (2005:19) palate ya mokgotheng ke mohuta wa palate woo o ngwadilwego le go gatišwa matlakaleng (sengwalong), gomme wona o malebana le ditiragalo tša bjale le ge le motho goba taba ya lehono, le gona gore e opelwa ka molodi wa go tsebega. Goedhals (1975:147) o hlaloša palate ya mokgotheng go ya pele ka go e bapetša le palate ya setšo (setšhaba) ka go re palate ya mohuta wo (ya go gatišwa) e ile ya atlega go phala tšeo di bego di ithekgile ka go fetišwa go tloga molokong wa kgale go ya molokong wa lehono ka molomo.

Friedman (1956:xxvi) le Pinto Sola le Rodway (1957:6) ba kwana ka wa lehlalbula gore palate ya mokgotheng ke setšweletšwa sa batho ba go rutega goba ba go se rutege wokaalo ('*semi-illiterate*'). Greene le Cushnman (2012:116) bona ba re palate ya mokgotheng e ka ga batho ba go dula metsesetoropong le bao ba ilego ba hudugela ditoroponggolo. Ge a oketša le go tlaleletša seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo, Goedhals o tsopotše Hogart (1975:148) ge a re palate ya mokgotheng ke ya batho ba sekgoweng ('*urban people*'), yeo e fetišwago ka go ngwalwa.

Pinto Sola le Rodway (1957:6-7) ba tlaleletša ka go re dipalate tša mekgotheng ke tša bao e sego ba segologolo. Ke ka fao, Pinto le Sola (ibid:8) ba rego dipalate tša mokgotheng di tšwa go karolo ya setšhaba seo se tsebegago ka bophelo bjo bonolo. Ba iša pele gona mo letlakaleng la seswai ka go re dipalate tša mokgotheng di tsebega kudu magareng ga batho ba go rutega le dikhorane.

Goedhals (1975:147) o re mo ngwagakgolong wa lesometshela, go bile le mabaka ao a ilego a dira gore seemo sa palate ya mokgotheng se fetoge, ka lebaka la maemo a fase a dikgatišo tša dipalate, le gore batho ba tlogile magaeng ba kgeregela ditorong le go ditoropokgolo. O tšwela pele ka go re ka kgeregelo yeo ya batho go ile gwa ba le nyakego ye kgolo le kaonafatšo ya palate ya mokgotheng go kgotsofatša tatso goba dihlaa tša bona.

Cunningham (2000:1) o kgatha tema go ya pele ka go re dipalate tša mokgotheng tše ntši tša tšona e be e le poeletšo ya dikoša tša go tuma, dikoša tša setšhaba le direto. Fowler (1987:19) o re dipalate tša mokgotheng e be e le tša mmakgonthe, tša go tswakwa ka tlotlego, kgegeo, ka nako ye nngwe di ile tša lebana le meferefere. Go tšwa go mohuta wo wa tšweletšo go bile le dipalate tša go tšwa moepong, dikoša tša bašomi, dikošakgwabo, tšeo tlhago ye nngwe ya tšona e bilego tša go hlasela manaba ao a tumilego mo setšhabeng mo lefelong le lefsa.

Graves (1969:xxii) o re palate ya mokgotheng ga se yeo gantši e bego e le ka ga propakanta goba bobegaditaba. Go oketša kgopolo yeo, Friedman (1956:xxvii) o re palate ya mokgotheng e be e le ka ga ditaba tša letšatši ka letšatši. Ke ka ntlha yeo, Fumerton le Guerrini (2010:3-4) ba rego ditaba tšeo tša letšatši ka letšatši, mo go palate ya mokgotheng, di akareditšego dipolitiki, bodumedi le mathata a go amana le thobalano gammogo le lenyalo le mathtata a ka malapeng.

Cunningham (2000:1) o hlaloša palate ya mokgotheng ge e le tšeo batho ba bego ba di opela go gongwe le go gongwe. Ke ka fao Scheffler (2015:7) a rego baopedi ba dipalate tša mokgotheng ba be ba eya mefelong a go fapana, gomme ba

anega kanego ka molomo le ka go opela. Healy (1968:7) o oketša le go tlaletša seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo ka go re dipalate tša mokgotheng di be di tšweletšwa mafelong a dikhutlong tša mebila, ka gae goba mengwakong ya setšhaba. Ge e le Greene le Cushman (2012:116) ba re dipalate tša mokgotheng di be di rekišwa kua mekgotheng, ka mabenkeleng le ka mafelong a dikopano go swana le boemakepe le mafelong a boithabišo le a kgwebo.

Pinto Sola le Rodway (1957:6) ba re mohuta wo mofsa wa dipalate tša mokgotheng o ile wa fetoga go tloga go tshegišo, go ya go kgonthe/nnete le gona go hloka bogale, mola mohuta wa kua morago (kgale) le wona o be o le mabapi le masetlapelo, lerato le bogale. Healy (1968:7) o re mo go mohutatheto wo wa palate, batho ba be ba tšweletša maikutlo a manyami le lethabo; ao a thabišago le ao a laetšago go lahlegelwa. O tšwela pele ka go re gona mo dipalateng tša mekgotheng baopedi/bangwadi ba be ba tšweletša maikutlo mabapi le dilo tša go fapafapana go swana le politiki, histori le lehu la moratababo, go tlogelwa ke yoo o mo ratago, tiragalo ya go amana le dipapadi, go khukhunetšwa, go khuduga goba go khudušwa, go nwa madila le bolotšana gammogo le kganetšo go bohlagahlaga, go akaretšwa le go rogakwa ga nnete goba go inaganela moo go phošagetšego, gapegape le bodumedi, go rata lefelo le lebotse go swana le gae goba ngwako.

Fowler (1987:19) yena o re dipalate tša mokgotheng di be di le ka ga bobolayi le ditiragalo tša dipolitiki le bohlaswa. Bratton (1975:43) o re dipalate tša mokgotheng di ka ga basesi ba kua lewatleng go akaretšwa le dintwa tša gona. Ka go le lengwe Cunningham (2000:1) o re diteng tša palate ya mokgotheng di akaretša go bewa setulong ga kgoši go fihlela a bolawa, ntwaga ya go thopša, mosako wa matswele go akaretšwa le go lefa motšhelo. Palate yeo e be e se ya go dira gore batheeletši/baopedi ba thakgale, eupša e be e na le mošomo wo bohlokwa. Batho ba be ba dira tšhelete ka tšona. Ke ka fao bareti ba bego ba rekiša palate ka e tee ka šeleng. Motho mang le mang o be a dumelelwa go šomiša tlhagišo pepeneneng moo a bonwago ke mang le mang.

Cuddon (1998:97) o re mošomo wa palate ya mokgotheng e be e le go phatlalatša tshedimošo. Ge e le Greene le Cushman (2012:166) ba re dipalate tša mokgotheng di laodiša ka ga ditaba tša sebjalebjaale goba tša letšatši ka letšatši. Baldick (2008:4) o re dipalate tša mokgotheng di ka ga direrwa tša ditiragalo le gona gore e be e le kekišo ya palate ya setšo (setšhaba). Liberman le Foster (1968:12) ba bolela gore dipalate tša mokgotheng di be di le ka ga ditaba tša setšhaba (setšo), gantši di na le kgegeo.

Childs le Fowler (1973:16) ba re baopelapalate ba be ba kgobokeletša batheeletši ba bona ditaba tše di lego mabapi le ditiragalo tše di lego mabapi le dipolitiki le bokgoni bjo bo kgethegilego. Goedhals (1975:179) o oketša ka go re dipalate tša mokgotheng di ka ga ditiragalo tše di bego di direga letšatši ka letšatši mo serwaolong. O gatela pele gona mo letlakaleng la lekgolomasomešupasenyanane ka go re dibopego tša gona di ka ga boitemogelo bophelong, go tloga go ditiragalo tše bohlokwa ka ga dipolitiki, leago le bodumedi le tša selegae le tša malapa, gomme tšona di diragala ka mokgwa wa go makatša. O iša pele ka go re ka ge palate ya mokgotheng e tlile pele ga ge kuranta e eba gona, go tloga mola e thomago e be e le selo sa mokgotheng le gore ke moo o bego o tla kwa khuduego ya bophelo gona.

Goedhals (*ibid*) o ruma ka go re, ka ge ka nako yeo diphetogo di be di aparetše ditoropo le ditoropokgolo tša Maisimane, go be go na le diphetogo tše di akaretšago tlhatlamano ya molao, metšhelo ye mefsa le yeo e okeditšwego, gomme go hloka toka ga leago le bodumedi, ke tša mathomo tše di bego di kwewa serwaolong/sefaleng. Ke gona moo ditoropong le ditoropongkgolo moo motho a utolotšego bohlokwa bja gagwe mo tshepetšong ya ditaba tša bosetšhaba ka mo gare ga palate ya sebjalebjaale.

Ka ge go šetše go boletšwe mo mathomong a kgaolo ye gore palate ye e yago go tsinkelwa nyakišišong ye ke ya sebjalebjaale; ka fao ge, kahlaahlo yeo e yo lebanywa le go tsopola dipalate tša Sepedi go phethagatša maikemišetšo ao.

5.9 THUMO

Mo kgaolong ye, kgopolo ya palate e hlalošitšwe ka ditlhakore tše di seelago, e lego setlogo sa palate, diponagalo tša palate, ditiragalo tša palate, baanegwa ba palate, tikologo ya palate le mehuya ya palate.

Kgopolo ya setlogo sa palate e akaretšwa ka boripana ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye. Le ge go le bjalo kgopolo yeo e notlofaditšwe ka go re ke lentšu le le šupago go bina goba se sengwe le se sengwe seo se lebanego le go bina le gore modu wa yona o lebanego le go opelwa, go gobelwa goba go retwa.

Mabapi le diponagalo tša palate go gateletšwe go ba gona ga moya wa mošito le moretheto. Ditiragalo tše di laodišwago go yona ga di nape di le bohlokwa wokaalo ka gobane ponagalokgolo ya palate e lebane moya wa kopelo le mošito/moretheto.

Ka lehlakoreng la ditiragalo tša palate gona go hlalošitšwe gore ga di bolelwe ka botlalo. Se bohlokwa ka ditiragalo tša palate ke gore di thoma ka potlako. Ke ka fao go thwego gantši kanegelo ya ntshe e thoma ka bjako go sa hlokomelwe matseno. Ke ka fao motheeletši a ratago go tseba (phišegelo) ditiragalo (tše bjalo) tša gore go diregile eng pele ga tše tša peleng.

Ge diponagalo tša palate di hlalošwa, go hlokometšwe (a) tiragatšo, (b) poledišano, (c) poeletšo, (d) poeletšokatološo, (e) tlhabeletšo le (f) temanne (kwareine), (g) makgethapolelo, le (h) tshwantšhokgopolo.

Malebana le mehuta ya palate go boletšwe gore palate e na le dikarolwana tše tharo, e lego (a) palatephatlalatšo, (b) palatenotlofatšo gammogo le (c) palatekanegelo ya setšo. Ge go hlalošwa mehuta yeo go thwe mohuta wo wa palatephatlalatšo ga o nepiše bongwadi bjo bo tseneletšego bja go thewa godimo ga koša, mola mohuta wa palatenotlofatšo wona o lebane le bongwadi bja dipalate

tše kopana goba tša go notlofatšwa, gomme ka lehlakoreng le lengwe mohuta wa palate ya setšhaba wona o nepiša dipalate tša setšo/bogologolo. Le ge go le bjalo go boletšwe gore lehono go lemogwa palo ye e rilego ya dipalate ka gobane go na le dipalate tša bogologolo le tša sebjalebja.

Go ka wetša tema ka go hlaloša gore mo matsenong a nyakišišo ye, go boletšwe ka ga bothata bjo bo tšweeditšwego ke Serudu (*ibid*) le Groenewald (*ibid*) malebana le thulano ka ga dikgopolo tša palate le (dikgopolo) tša: thetokanegelokanegelo, epiki le (dikgopolo) tše tše dingwe. Bjale nyakišišo e hlalošitše mareo ao gore go tle go lemogwe tharollo ya bothata bjoo. Tharollo yeo e lebane le gore dikgopolo tše di nyalelane; ke go re diponagalo tša tšona di a tsenatsenelana. Ke ka fao tlhalošo ya dikgopolo tše e ithekgilego godimo ga kwano go feta phapano.

Ka fao ge, ga go makatše ge bangwadi ba mehutangwalo yeo ya Sepedi, ba tswakantšego diponagalo tša mehutangwalo yeo ge ba ngwala dipalate, diretokanegelo, diepiki, bjalobjalo.

Bjale nyakišišo e yo itebanya le tshekatsheko ya dipalate tše pedi fela tša Sepedi, e lego *Maletsoge* (1985) le *Sebilwane* (1961) mo dikgaolong tše pedi tše di latelago, e lego kgaolo ya bohloko le ya boselela go fihlelela tharollo ya bothata bjoo bo lemogilwego nyakišišong ye.

KGAOLO YA 6

6.1 TSHEKATSHEKO YA MALETSOGE (1985) BJALO KA PALATE YA SEPEDI

6.2 MATSENO

Mo kgaolong ya bohloko, go hlalošitšwe kgopolo ya teori ya palate ka botlalo. Bjale mo kgaolong ye ya boselela go yo dirišwa teori yeo ka go e nepiša le sebopego sa sengwalo ge se lebane le letlalo la bobedi la thulaganyo ya sengwalo ka go le nepiša le palate ya *Maletsoge*.

6.3 TSHEKATSHEKO YA MALETSOGE KA GO NEPIŠA THULAGANYO

6.3.1 Matsenyagae

Thulaganyo ya palate ya *Maletsoge* e yo hlalošwa ka go nepiša dikokwane tša thulaganyo go hlokometšwe tlhalešokakaretšo ya teori ya thulaganyo go lebeletšwe moko wa ditaba le kalotaba fela ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye.

6.3.1.1 Tlhalešokakaretšo ya thulaganyo

Bjalo ka ge mo kgaolong ya mathomo go šetše go hlalošitšwe ka botlalo, ebile ka fao go kgotsofatšago, mo gona kgopolo ye e tla no bewa mabalanke.

Barateotori ba go itapiša ka tlhalešo ya kgopolo ye, ba fo re ke tlhamego goba yona thulaganyo ya ditiragalo sengwalong sa go no itshwanela le kanegelo, kanegelokopana, thetokanegelo, bjalo bjalo. Ditiragalo tše, go thwe, di ka latelana goba tša dio tšea tsela ye nngwe ya go se latelane go ya ka tetelo ya tlwaelo. Ge ba gatelela ka go tlaleletša seo, Brooks le ba bangwe (1975:7) ba re:

The writer's process of manipulation involves two aspects: selection and ordering. As for selection, ... he must select the details that they thinks it's important because they should be relevant or suggestive... with the question of ordering, we are dealing, in one sense, with selectivity again, for certainly all details of action cannot be accommodated in a plot ... the writer often finds it necessary in creating his plot to violate the strict logical and chronological sequence characteristic of the action that is his raw material.

Ba bangwe ba borateori ba kgale ba go swana le boHomer, ba be ba fo ithomela thulaganyo ya bona mo gare ga ditabataba '*in medias res*'- '*in the middle of things*'. Se bohlokwahlokwa ke gore ditaba tšeo di rulaganywago di na le go no lebanywa thwi le maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi, nepokgolo e fo ba gona go tšwetša moko wa ditaba pele (Brooks le ba bangwe, *ibid*).

Groenewald (1993a:5) o re go na le ditsejana tša go fapana ge a rulaganya ditaba tšeo, bjalo ka ge a hlaloša ditaba tše dingwe ka botlalo, goba ge a raragantšha ditiragalo goba ditaba gore ya mathomo e bolelwe kua mafelelong a ditaba, goba ge a hlaloša tikologo gore moya/atmosfere e lemoše mmadi/motheeletši kotsi ye e tlogo wela moanegwa yo a itšego, bjalobjalo. Ditsejana tšeo o re ke dithekniki (kgopolo yeo e tlo bolelwa gape kua pele). Ke ka lebaka leo a rumago polelo ya gagwe ka go re:

Thulaganyo ya sengwalo ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona, ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le moko wa ditaba.

Thulaganyo e theilwe godimo ga dikarolo goba ditebelelo tše: kalotaba, tšwetšopele, sehloa, tlemollo le/goba thumo, fela go tlo lemogwa gore thulaganyo e lebane le:

- (a) Mediro ya dielemente tša kanegelo.
- (b) Dithekniki tša go tšweletša moko wa ditaba

Le ge go le bjalo, mo kgaolong ye, go tlo hlalošwa tše pedi: moko wa ditaba le kalotaba, go ya ka fao go boletšwego ka godimo, go hlokometšwe dithekniki tša tše dingwe tšeo Moganedi a di dirišitšego mo go *Maletsoge*.

6.3.1.2 Moko wa ditaba

Matseno

Pele ga ge go ka thongwa ka tshekatsheko ya thulaganyo ya *Maletsoge*, go tlo hlalošwa moko wa ditaba. Pele go ahlaahlwa kgopolo ye ya moko wa ditaba, go tlo ba mohola go fapantšha moko wa ditaba le sererwa. Sererwa sona go šetše go boletšwe ka sona ge go sekasekwa diteng mo kgaolong ya pele. Ka boripana, sererwa ke kakaretšo ya ditaba tša sengwalo; ke go re ditabataba tša diteng. Go ka no thwe sererwa ke taba e tee yeo e kgokaganyago diteng; ke go re se mongwadi a ngwalago/bolelago ka sona, mola moko wa ditaba wona e le motheo (kokwane) wo o laolago go rulaganywa ga ditaba gore e be sengwalo.

Bjale ge go boiwa tabeng ya moko wa ditaba, Maibelo le ba bangwe (1991:1) ge ba ahlaahla taba yeo bona ba no re:

Mongwadi ge a šetše a epa thutse ke go re o na le tabathito yeo a nyakago go e tšweletša go re lemoša kgonthe ye e itšego bophelong. Tabathito ye e ka ba le ditabathitwana.

Go no tlaeletša seo se bolelwago ke Maibelo le ba bangwe, Mojalefa le ba bangwe (1991:1) bona le bona ba thekga kgopolo yeo ka go no e tiišetša ka la modikwa ga o na bogolo:

Ye ke taba yeo e lego motheo wa sengwalo sa mongwadi ofe goba ofe. Re ka re ke tabakutu yeo e nago le maphakgana a mereronyana goba ditabatabana.

Serudu (1989:33) yena o fo e tia ka mantšwana a mošito wa modumo wa go fihla tsebeng ka bokopana ka go no hlaloša kgopolo yeo go ba kgopolo ye kgolo ya go di feta ka moka yeo go yona mongwadi a nogo tsoma go e rotoša sengwalong sa gagwe. Groenewald (1991a:23) o dio hlatsana le Serudu ka go fo re:

Ge mongwadi a ngwala sengwalo o hlaloša kgopolo/tebalelo/ bj. bj. ya gagwe mabapi le taba goba tiragalo ye a e lemogago mo bophelong.

Go ya ka fao borateori ba ba hlathollago kgopolo ye ka gona, go tlo lemogwa gore wo ke wona molaetša woo mongwadi a ratago go o ruta babadi/batheeletši wona sengwalong sa gagwe. Ke ka fao go tlogo napa go lemogwa gore mongwadi o rulaganya ditaba tša gagwe ge a di anegela mmadi gore:

- A tšwetše moko wa ditaba pele, (le gore)
- A goke/kgahle mmadi gore a se nolege moko ge a bala sengwalo le gore a hlohleletšege go balela pele le pele.

Moko wa ditaba wa *Maletsoge*

Pele ga ge go thongwa ka go sekaseka *Maletsoge*, tshwanelo ke go hlaloša moko wa ditaba ka gobane tshekatsheko e lebane le go hlaloša ka mo mongwadi a tšhweletšago moko wa ditaba ka gona.

Bjale go thongwa ka go akaretša moko wa ditaba/molaetša wa *Maletsoge*.

Maletsoge e theilwe godimo ga ge *Maletsoge* a gana lerato la *Khonkriti*, lerato leo mafelelong le hlolago masetlapelo. Tiragalo yeo e ama moanegwa, *Maletsoge*, kgarebe ye botse, ya mekgwa ye mebotse:

Ngwana'Mokolo o a dungwa,
Ebile o kganyogwa ke mailagofenya,
Nkgwete ya motse wa Magabeng,
Ba rego ke *Khonkriti* lesogana,
Khonkoriti selo sa go tia (letl. 4).

Kgarebe ye e gana go nyalwa ke *Khonkriti*, lesogana le lesa la sekobo, la legwaragwara la go kgoga lebake, la mekgwa ye mebe.

Nteseng ga ke le rate
Yo a tlogo'o ratana le nna o sa tla,
Kokamadišhaba o tla mpha yena
Mohla ke godile gona go tia. (Matl. 2-3).

Le

Le ntlogele nna
Nna ga se ka rata go ratana
Kokamadišhaba o mpoloketše wa ka,
Wa ka o tla rotha le pula ya lefoka meetse (letl. 3).

Le ge go le bjalo, *Khonkriti* o gapeletša lerato go *Maletsoge*.

Ke re o tla be wa nthata;
O tla nthata ka kang le moreba
O tla nthata tšhweu e eja motho (letl. 13).

Le

Khonkriti ge o sa mo rate,
O tšea lerato ka kgang (letl:4).

Le

Nna ge ke boletše ke boletše,
La ka ga le fetolwe (matl. 4-5).

Le

Maletsoge ke re ke fihlile
Ke re a nke o tle sehubeng sa Khonkiriti,
Tau ye kgolo e nape e go akarele,
Maloba ga Moganetšane o tšhabile
Lehono ga e le botšhabelo
O tla tšhabela kae? (letl. 12).

Dipolelo tšeo tša ka godimo tša Maletsoge le Khonkriti di bontšha gabotse gore ba ka se age lapa.

Godimo ga moo bokobo bja Khonkriti bo e nametša thaba bo e bona e hlotša. Boso le bokobo, bobedi di dira gore Maletsoge ge a bona Khonkriti, a šie namana tša mmele. Taba yeo e gatelela fela gore Maletsoge o boifa Khonkriti go phala le lehu la gagwe. Boi bjoo bja Maletsoge bo tlo mmakela lehu mafelelong.

Maletsoge a phenyoga
Maletsoge a šwahla gara' mafadi
A itahlela mokutwaneng
Go bego go dutše bakgekolo,
A ikhuta gara' bona ba sekame

Ba itshwaretše taba tša bona tša monyanya.
Bakgekolo ba mo pipa ka ditheto (letl:6).

Le

Maletsoge ngwana' batho
A tšhogile a roromela (letl:12).

Le

Bjale tshehlana e tšhogile
E roromela gare ga lesodi
E ikhwetša gare ga mahlo a madimo majabatho,
Ke re pelwana e a runyarunya
E ke ya leebamokgoronyane
Le tšwele naleng tša pekwa
Ke re mahlo a tšwele dinameng
Mmala wola wo mosehlana ke wo mohulwana (letl. 13), bj.bj.

Dipolelo tše tša ka godimo di tloga di laetša gabotse gore Maletsoge ke kgarebe yeo e bego e na le boi. O be a boifa le go tšhaba Khonkriti ka pelo ya gagwe ka moka. Ga go makatše ge mafelelong a ile a ipolaela ka go wela ka bodibeng.

Ka go realo palate ye ya Moganedi ya *Maletsoge* e theilwe godimo ga masetlapelo (polao). Ge a hlaloša masetlapelo, Kgatla (1988:25-26) o re mo go mohutangwalo wo go phurollwa bophelo bja molwantšhwa le go phuhlama ga gagwe. Ke go re mongwadi o bontšha katlego le bofokodi bja molwantšha ge a katana le bophelo.

Stainer (1970:11) o tlaleletša kgopolo yeo ka go re seriti sa molwantšhwa se a tswapoga ka go welwa ke masetlapelo. Cuddon (1998:926) o oketša ka go re molwantšhwa o hlagelwa ke mathata ka lebaka la bofokodi bja gagwe (le ge e le

gore Maletsoge yena ga a na bofokodi). Boulton (1983:147) yena o bona lehu e le pheletšo ya molwantšhwa mo go mohutangwalo wo.

Ka fao go ka rungwa ka go re mo seretong, tiragatšong goba sengwalong sa masetlapelo, ditiragalo di diragalela molwantšhwa, gomme o felela ka masetlapelo ao a hlolwago ke bofokodi bja gagwe le ge mo go *Maletsoge* Maletsoge a hloka mafokodi:

Maletsoge ya se be go tantabela
Ya ba go tlapula,
Go tlapula e bile gabedi gararo
Maphoto a mo kama,
Ke re maphoto a mo swara
A nke a mmapala diketo.
Maphoto a ruta natshehlana go kgelempua
Go kgelempua e le go lwa le maphoto (letl. 14).

Le

Ngwana a thinya
A boa a nyarela a elwa le bodiba.
A thinya.
Labobedi a nyarela a elwa ntwā,
Meetse a mo fenya
Gobane e be e le mang yena
E le motho wa nama?
Ge a thinya laboraro
Ra šala le bona dimpue godimo ga bodiba
Gona mola gare'a bodiba
Meetse a bela
Re bona meetse a kgabakgaba

Gwa katakata megogoma ya nkgokolo
E tloga pelong ya sedikodiko
E šuthela morago e nyamalala
Bjalo ke felo go wetšego tlapa la thunya
La wela madibeng.
O ile ngwan'a Mokolo,
O ile le botsana bja gagwe
Re ka se hlwe re mmona a sepela
Re tla mmona a lebeletše godimo,
A phuthile matsogo
E le molomo tuu (matl. 14-15).

Le ge Maletsoge a hlagelwa ke mathata ao a masetlapele, ga a na mafokodi ka gobane o dira tša go loka. Ke ke fao mmadi a mo kwelago bohloko ka gobane o lokile ge a bapetšwa le Khonkriti (wa go ba le mafokodi).

Bjale ka boripana, go yo akaretšwa ditiragalo tša palate ye ya Moganedi ya go bitšwa *Maletsoge* gore tshekatsheko e tle e nolofale.

Maletsoge ke morwedi wa Mokolo, kgarebe ye botse gare ga makgarebe a motse wa Magabeng. Ke kgarebe ya mekgwa ye mebotse. Moganedi o hlaloša botse bja Maletsoge go thoma mo letlakaleng la pele (1) go fihla letlakaleng la bobedi (4).

Moganedi o feteleša bobotse bja Maletsoge ka go re ke yo mobotse le ge a hlokofetše. O re diphoofolo ka gare ga bodiba di ile tša kgahlwa ke botse bja Maletsoge. Moreti o re:

Tsatsanka go sepela ke a gwaša.
Maleng a bodiba dihlapa le dinoga
Di wetšwe ke setopo se se botsana
Se swanago le sa Maletsoge.

Ke re maleng a bodiba ke lemakalo,
Ke re go boile
Ebile go boile le melabisana
E lego fahlego se botsana
Se nago le koko thameng (letl. 18-19).

Ka lebaka la bobotse bja gagwe Maletsoge o be a bile dungwa le gona go kganyogwa le ke masogana, banna le bakgalabje. Go thekga seo moreti o no re:

O dungwa le ke Ntšebelane
A hloka le seeta
A mašula ka lebatha tšhwaane e wele.
O dungwa le ke ba marokgo a digaswa
E kego ba phonyoga marofa'dibata.
Dikgalabje di a mo duma,
Dikgalabje tša meno a mekhino (letl. 2).

Maletsoge e be e le kgarebe ya mekgwa ye mebotse. Le ge masogana a be a mo duma le gona go mo kganyoga, o be a eme ka le le tee la go re:

Nteseng ga ke le rate
Yo a tlogo'o ratana le nna o sa tla,
Kokamadišhaba o tla mpha yena
Mohla ke godile go tia (matl. 2-3).

Ba bangwe baanegwa ba be ba mo ela maanong a go leka go mo tanya. Moreti o re:

Bangwe ba tšwa le go boreatseba
Bonkadingalakadilahala
Go tsoma mešunkwane

Go tanya Maletsoge.
Ba fiwa matwetwe a tšona
Ba fiwa le se ba rego otlantataela
Wona moremogolo faseng la gaZulu.
Tšohle tše ke lefeela la mafeela (letl. 3).

Le ge batho ba be ba iteka ka dihlašana tšeo tša bona, seo se be se sa šikinye maemo a Maletsoge. O be a sa eme ka la go re:

Le ntlogele nna
Nna ga se ka rata go ratana
Kokamadišhaba o mpoloketše wa ka,
Wa ka o tla rotha le pula ya lefoka meetse (letl. 3).

Ge motho a le yo botse, ka mehla o kgahla mahlo a diphedi tša go swana le batho. Moreti o re:

Ke re botse bja Maletsoge bo be bo bolelwa.
Bo bolelwa ke ditšwanokeng di rwele meeta:
Bo bolelwa ke marema a khutša molapong
A tsoma dikome le matlabo (letl. 3).

Batho bao ba bego ba rata Maletsoge ba be ba mo rwalela moeta:

Ba mo hwetša a etšwa nokeng.
Bangwe ba moanegiša mekhuša a sa kgopela (letl. 9).

Mokgoši wa go re Maletsoge o wetše ka nokeng wa fihla motseng wa Magabeng. Ge e le go mmagoMaletsoge ya ba masetlapelo. Ba nama ba loma maphodisa tsebe. Maphodisa a nama a tla le a go thuntha bokasegwegwe. Ba ile go fihla ba nama ba laetšwa lefelo leo Maletsoge a wetšego go lona. Ge ba tsena ka fao

batho ba be ba na le lehutšo la go re o tla hwetšwa. Ka manyami a se hwetšwe. Le ge ba mo hlokile, ka kua 'maragong a meetse' diphedi di ile tša makala moeng. Moeng yoo e be e le kgarebe ye botsana.

Ka ge ntowe e ila, maphodisa a tlile le baruthi ba bobedi. Mo lekgeng le a be a tlile le Khonkriti le makgetla a gagwe. Ge ba fihla ba apara diaparo tša go tsena ka fao nokeng. Ka manyami ba se boe le selo.

Setšhaba se ile go lemoga gore Makgowa a a palelwa, sa ntšha lesolo la go mo tsoma mo khwiting ya noka. Ba be ba sa phošē ka gore, noka e ka be e mo tšere ge e fihla kaekae ya mo tshwa. Ba tsogile ka mahube a basadi go ya go phasalala le noka, Maletsoge a re le mpeile kae. Batho ba Modimo ba boela gae ba ikgonere.

Makgowa ga se batho ba go hwa matwa, le gona go felelwa ke maano. Le mo molatong wa Maletsoge go bile bjalo. Ba ile ba goroga nokeng ba rwele metšhene ya go bonega ka maleng a lefase. Setšhaba se ile go bona motšhene sa re lehono gona o tlile go hwetšwa. Ka manyami metšhene e ile ya ntšha maraga le marere fela. Setšhaba sa nama sa itlhoboga.

Ka letšatši le lengwe Dilabi morwa' Dilabi a re a le kua nokeng a bona mohlolo. O ila a bona moriri ka morago a bona legata. Ka morago ga fao a bona motho yoo a feletšego a patlame. Ke ge a nama a hlaba mokgoši. Ge setšhaba se fihla sa hwetša gore morwa' Dilabi o bone gabotse. Makgowa a nama a bitšwa. Go fihleng ba nama ba tsena ka kua nokeng, ke moka ba kgorometša setopo sa Maletsoge go fihla lebopong la noka. A kukwa gabotse go fihla a bewa mabjanyeng. Mmagwe le tatagwe ba thabela ge mmele wa ngwana wa bona o bonwe. Maletsoge a nama a bolokwa.

Khonkriti o ile a išwa ntlwanaswiswi kua Bethal. Gona fao e le go ya go goga mengwaga ya ge a bolaile Maletsoge.

Kua nokeng/bodibeng batho ba ile ba thoma go bona dika. Barei ba dihlapa ba re ba ile ba bona motho a kokobane lebopong la noka. Ge ba mo tsinkela gabotse ba bona e le Maletsoge. Ka morago ga moo a re ka meetseng tlompša! Seo se makatšago ke gore mo a wetšego gona go be go sa laetše gore ke kae.

Basadi le bona ba re ba ile go sega legogwa, ba bona selo sa go swana le Maletsoge. Ba nama ba rwala dingata ba gopola gae. Ba go nwa bjala le bona ba re ba bone Maletsoge a swere lebone a theoga ka noka mo nkego o e letile. Ba ile go bona seo, bjala bja nama bja tšwa.

Bjale go tlo lemogwa gore ka fao Moganedi a rulaganyago ditiragalo tša Maletsoge ka gona, o diriša dithekniki tše di rilego go swana le sekai; ke go re o a swantšha. Ka fao ge go lekolwa mediro ya Maletsoge le Khonkriti; bodiba le basadi go rotoga diswantšho tše di rilego.

Bjale, ge go bonwe gore na Maletsoge, Khonkoriti, bodiba le basadi ba emela eng, go yo hlathollwa dikgopolo tšeo. Pele go swanetše go bolelwa ka ga sekai. Serudu (1989:42) o re seka:

Ke sehlophantšu goba sekafoko sa polelo ye e itšego seo tlhalešo ya sona e sa amanego le popego ya sona.

Heese le Lewton (1983:64) ba hlaloša sekai go re:

The word can also be read as a synonym for 'sign'. A symbol is a representation rather than a composition – it is a way of making the abstract concrete and it is based not on direct correspondences but rather on more general associations. Usually it appeals particularly to the emotions.

Ka go realo sekai goba seswantšho se lebane le:

- (i) Go hlaloša selo ka moo go sego gwa tlwaelwa ka gona gabotse - fela tlhalošo yeo e lebena le moko wa ditaba. Mohlala wo mobotse ke wa seema se: Monna ke nku o llela teng. Monna le nku di amana ka go kgotlelela.
- (ii) Ka tsela yeo selo sa popego ('concrete') se fetoga kgopolo goba seka sa senaganwa ('abstract').

Bjale go yo bonwa tshepedišo ya moreti godimo ga dikgopolo tšeo tša dikai/dika:

Leina la Maletsoge

Maletsoge ke seka sa bobotse (le lerato – o ratwa ke masogana, banna le bakgalabje) le mekgwa ye mebotse. Moreti o hlaloša bobotse bja gagwe go tloga letlakaleng la pele (1) go fihla go la bone (4) go ya ka fao go šetšego go ukamilwe ka gona ka godimo ka go re:

Botse bja Maletsoge bjona bo pepa,
Bo pepa bokamollo wa hlaga (letl. 9).

Go lemoga gore Moganedi o feteletša bobotse bja Maletsoge:

Tsatsanka go sepela ke a gwaša
Maleng a bodiba dihlapi le dinoga,
Di etetšwe,
Di etetšwe ke setopo se botsana,
Se swanago le sa Maletsoge
Ke re maleng a bodiba ke makalo,
Ke re go boile
Ebile go boile le melabisana,
E boga fahlego se botsana
Se nago le koko lerameng (letl. 18).

Godimo ga moo Maletsoge ke seka sa mekgwa le maitshwaro a mabotse.

Nteseng ga ke le rate,
Yo a tlogo' o ratana le nna o sa tla,
Kokamadišhaba o tla mpha yena
Mohla ke godile gona ke tlo tia (matl. 2-3).

Le

Le ntlogele nna
Nna ga se ka rata go ratana
Kokamadišhaba o mpoloketše wa ka
Wa ka o tla rotha le pula ya lefoka meetse
Ge ke re ga ke le rate ga ke le rate
Ke rata go ba noši (letl. 4).

Mogamedi o gatelela fela gore Maletsoge ke kgarebe ya mekgwa ye mebotse le maitshwaro a mabotse. Ke kgarebe ya go se tšewe ke kiti morago ga dipere. Ke go re ga se kgarebe ya go ya le melodi ya makaba.

Leina ka Khonkriti

Leina la Khonkriti le lebane le sekontiri. Sekontiri ke selo se sesoseso. Ka go realo bokobo bja gagwe bo amanywa le boso bja go swana le sekontiri. Ka fao Khonkriti ke seka sa bobbe le dilo tše mpe tša go se loke:

Nna ka bolela ke boletše
La ka ga le fetolwe (letl. 5).

Le

Wa kwana le Khonkriti o ipaketše
Gobane a sa tšwafe go iša letsogo
Wa phela ka mekgeledi ya megokgo (letl. 5).

Le

Ke re lehono Maletsoge o tsongwa ke sebata,
Sebata se sa kgwathwego,
Wa kgwatha sona o ipaketše (letl. 6).

Leina la bodiba

Bodiba bo swantšhwa le lefelo la lehu. Ke bodiba bjola Maletsoge a go itahlela ka go bjona nako yela Khonkriti a mo rakediša, ebile a mo saseletša le ka dimpša. Maletsoge a re go wela ka fao bodibeng a bekišwa ke maphoto. Maphoto ale a mo kgama. Ke moka basetsana le boKhonkriti ba bona dimpuwe tšeo e lego taetšo ya go re Maletsoge o kgamilwe ke meetse.

Ke bodiba bjola baruthi ba ilego ba tla ba nyaka setopo sa Maletsoge, eupša ba se se hwetše. Ke bodiba bjola ka morago ga matšatši Dilabi a ilego a bona setopo sa Maletsoge se phaphametše ka godimo ga bjona. Ke bodiba bjola bja go bitšwa bja Maletsoge.

Bodiba bjo bo emela polao ya Maletsoge, ka go realo bo swantšhwa le go se loke.

Leina la basadi

Basadi ke bale ba bego ba thekgile mmagoMaletsoge ka morago ga ge Dilabi a ba boditše gore o bone setopo sa Maletsoge se phaphametše ka bodibeng. Basadi ba mmadi o itswalanya le bona ka ge ba dira mošomo wo mobotse wa go thekga,

go hleka, le gona go kobakobetša mmagoMaletsoge. Ba bangwe basadi ke bale ba bego ba sega legogwa ke moka ba bona selo sa go swana le Maletsoge. Ba ile go bona selo seo sa go swana le Maletsoge ba nama ba lahla disekela ba tšhabela gae. Ge ba fihla gae ba bolela gore ba bone semaka kua kgauswi le bodiba bja Maletsoge; ba bone selo sa go swana le Maletsoge.

Ka go realo basadi ba emela thušo ya Maletsoge.

Leina la Basetsana

Basetsana ke bagwera goba dithaka tša Maletsoge. Ke bale Maletsoge a bego a ipshina ka go bina koša le bona. Ke bale ba bego ba swere dipelo ka diatla nako yela Khonkriti a ile bogale a nyaka Maletsoge kua monyanyeng wa ga Moganetšane; ba bego ba tšhogile mmogo le yena. Khonkriti o ile ka getlagetla a eya fase le godimo go hwetša Maletsoge, a se mo hwetše ka lebaka la thušo ya bona.

Ka go realo basetsana ba emela thušo ya Maletsoge. Mmadi o itswalanya le bona ka gobane ba dira go loka.

Kakaretšo

Go lemogilwe tirišo ya dikai ka fao e tšwetšago moko wa ditaba pele ka gona. Moganedi, o swantšha ditiragalo, le ge e le baanegwa, go tšweletša kgopolo ye e rilego ye e amanago le morero wa mongwadi. Mohlala, Maletsoge, basetsana, basadi le bodiba ba emela go loka ka gobane mmadi o ikgweranya le bona ka ge a rata tšeo ba di dirago. Ka lehlakoreng le lengwe Khonkriti le baanegwa bao ba mo thušago e lego bašemane le dimpša go fihlelela dinepo tša gagwe, o emela bobo ka gobane mmadi ga a itswalanye le yena.

Tshedimošo ya ditaba

Go tloga mo go yo tsinkelwa kalotaba bjalo ka karolwana ye bohlokwa ya thulaganyo. Kalotaba ya *Maletsoge* e thoma letlakaleng la pele (1) go fihlela letlakaleng la boselela (6). Ke moo moreti a alelago mmadi ditaba; ka go re o tiišetša baangwathwadi (Maletsoge le Khonkriti) le baanegwathuši (basetšana le bao ba bangwe) gammogo le tikologo (bodibeng).

6.3.1.3 Kalotaba

Pele, kgopolo ye ya kalotaba e swanetše go hlathollwa fa.

Ge a hlatholla kgopolo ye ya kalotaba ka botlalo, Groenewald (1991a:30) o re ke:

... go utolla

- baanegwathwadi
- Felo fao ba dulago gona
- Nako yeo ditaba di tlogo direga ka yona
- Thulano/bothata
- Mathomo a tiragalo

Serudu (1989:25) o tlaleletša Groenewald ka gobane yena o no bona kalotaba ka tsela ye:

... (ke) mathomong a papadi goba padi, mongwadi o fa mmadi ditaba tše bohlokwa tše di tlogo mo thuša gore a kwešiše papadi, padi goba kanegelokopana. Dintlha tše di ama thulaganyo le ditiragalo tše dilatelago. O tšweletša baanegwa le ge e se ka moka, maemo, matšo le tikologo ya bona.

Maibelo le ba bangwe (1991:1) bona ba tlharamolla kgopolo ye ya kalotaba go ba tlhagišo yeo e hlagišwago mo mathomong a puku efe kapa efe gore bothata bja kanegelo ye bo tle bo itšweletšwe gabotse, bo bonwe ke mmadi goba yena mosekaseki gabotse. Mo kgatong ya tšweletšoditaba ka moka tšeo di lego bohlokwa, ge di dutše di latelana bjalo go ya ka ditiragalo, di a hlagišwa. Ka fao ge, go tlo lemogwa mohola wa yona. Go ya ka Groenewald (1991a:30) mohola wa kalotaba goba tlhagišo le ge e le yona tšweletšo:

Ke go fapantšha ditaba tša sengwalo le tšeo e lego tša histori
gore di lebane le moko wa ditaba /morero, di o tšwetše pele.
Kalotaba e hlola maatlakgogedi.

Ka fao go tlo lemogwa bohlokwa bja tšweletšo ya ditaba ka gore mmadi, ka yona tšweletšo yeo, o kgona go kwešiša maemo a ditaba go fo tloga mo mathomong a tšona.

Serudu le Groenewald, ge ba hlaloša kgopolo ye ya kalotaba, ba gateletše gore ke mo ditaba goba ditiragalo di thomago gona. Moganedi o fo thoma ka go hlaloša bobotse bja Maletsoge go thoma mo letlakaleng la pele (1) go fihla letlakaleng la boselela (6) bjalo ka karolo ya kalotaba, go ya ka fao go šetšego go ukamilwe ka gona ka godimo.

Bjale go latela lenaneo la kalotaba leo le yogo dirišwa ge go sekasekwa *Maletsoge*, e lgo:

<u>Dielemente</u>	<u>Mešomo</u>	<u>Dithekniki</u>
- Baanegwa: Maletsoge	- bolwantšhwa	tebalelo
- Khonkriti:	- bolwantšhi	- leina
- Bodiba:	bohlohleletši	- seswantšho
		- sekai

▪ nepišo

- Ditiragalo -: go tsongwa ga setopo sa Maletsoge bodibeng - leboo
Maphodisa (gane)
Setšhaba (gatee)
Dilabi (gatee)
Go bonwa ga sepoko sa Maletsoge - poeletšo
Ka barei ba dihlapi, basadi le matagwa
- Tikologo Nako - Bošego - dišupo
- Mosegare
Lefelo - bodiba

Go yo thongwa ka (a) dielemente tša kalotaba (baanegwa, ditiragalo, tikoogo), (b) mešomo ya tšona le (c) dithekniki tšeo di tlogo thuša go lemoga kahlaahlo ya kalotaba. Mo nyakišišong ye, kalotaba ya *Maletsoge* e ya go bolelwa gararo (e bolela ditaba tše tharo), e lego:

- (a) Maletsoge o gana lerato la Khonkriti
- (b) Lehu (setopo) la Maletsoge
- (c) Sepoko sa Maletsoge

Pele ga go ka ahlaahlwa dintlha tšeo, go tlo thongwa ka go bolela ka ga tebelelo.

Ge a hlaloša kgopolo yeo Abrams (1981:142) o re:

[It] signifies the way a story gets told – the mode or perspective established by an author by means of which the reader, and events, which constitute the narrative in a work of fiction.

Serudu (1989:44) o tlaleletša seo se bolelwago ke Abrams ka go re:

Ke tsela yeo taba e laodišwago ka gona. Maemo a mongwadi a go tšweletša baanegwa, ditiro, tikologo le ditiragalo tšeo di bopago modiro wa gagwe.

Ka yona tebelelo yeo e bolelwago ke borateori bao, mongwadi a ka šomiša mehuta ye e fapanego ya tebelelo, e lego tebelelokakaretši, tebelelo-ke, tebelelotlhaedi le phetolotebelelo. Mo nyakišišong ye go ka se hlalošwe tsela ya go tšweletša ditaba tša Moganedi ka moanegi wa mmoledi (motho) wa boraro, ebile moanegi o tlo tšweletšwa e le motsepebatšohle ka go tšena ka gare ga dikgopolo, maikutlo le maikemišetšo a boMaletsoge, le boKhonkriti. Taba yeo e godiša kgogedi, gomme ka go realo, masetlapelo/lehu a Maletsoge e tšwetšwa pele:

O ile ngwan'a Mokolo,
O ile le botsana bja gagwe
Re ka se hlwe re mmona a sepela
Re tla mmona a lebeletše godimo,
A phuthile matsogo
E le molomo tuu (letl. 15).

Baanegwa

Kgaolong ya bobedi ge go be go sekasekwa diteng, go hlalošitšwe kgopolo yeo ge e lebane le diteng. Ge baanegwa ba lebane le diteng, go boletšwe gore borateori ba go swana le boBal, ba hlatholetše taba yeo gore ke 'batho' ('personasies'). Go tšwela pele go boletšwe gore ke ditlabakelo tša go phedišwa ke mongwadi tšeo a di šomišago thulaganyong ya sengwalo sa gagwe. 'Batho' bao go a kgonega gore e be batho goba dilo. Ge bona 'batho' bao ba lebanya le thulaganyo ba fiwa mešomo ya go swantšha. Ye mengwe ya mešomo yeo ba e fiwago, ke ye e lebanego le thulano go godiša kgogedi, go tiiša tharollo, go hlaloša tlemollo, go tiiša tlemollohutu, go hlaloša semelo sa moanegwa yo mongwe, le go tšwetšwa

tebelelo pele. Fa mmadi/motheeletši o lemošwa phapantšho ya baanegwa ba thulaganyo le ba diteng ka go re baanegwa, 'batho', ba thulaganyo ba fiwa mediro. Ge e le kalotaba baanegwa ba thulaganyo ba fiwa mediro. Ke go re ge e le kalotaba baanegwa ba bohlokwa ke bao ba mešomo ya:

- Bolwantšhwa
- Bolwantšhi
- Bohlohleletši

Tshekatsheko ya baanegwa bao e yo le bana le dithekniki tšeo, magareng ga tše dingwe, e lego tebelelo, sekai, leina, le nepišo, bjalojalo ge di lebantšhwa le mediro ya bona:

Bolwantšhwa

Serudu (1989:33) o hlaloša molwantšhwa/molwantšhwiwa go re:

Ke mogale goba mogaleadi wa padi, papadi goba kanegelokopana. Ke yena yoo a rwelego mathata le maima. Ditiragalo ka moka di lebišitšwe go yena. Ke yena yoo a tanyago šedi ya mmadi ka meragelo ya gagwe. Mabakeng a mangwe o šitwa go fihlelela dinepo tša gagwe ka lebaka la mafokodi a gagwe a nama.

Kruger (198:216) yena le yena o hlatholla kgopolo yeo bjalo ka moanegwathwadi ka go re:

[It] is the main person or hero of the next. This person is mostly in the foreground and is part of the scene from the beginning to the end. His feelings and suffering are important.

Le ge Maletsoge, bjalo ka moanegwa, a tšwelela bjalo ka molwantšhwa (motho), go tlo gatelelwa gore bophelo (senaganwa) bja gagwe ke bjona bolwantšhwa thwi. Ke bophelo (moya) bja gagwe bjoo bo lego kotsing ya lehu. Go tlo lemogwa gore go šetše go boletšwe gore baanegwa ba thulaganyo (kalotaba) ba fiwa mediro; ke ka fao Maletsoge e sa hlwego e le 'motho' eupša bophelo (bjo bo lego kotsing) ka gobane bjale o swantšhwa le bophelo – ke ka fao bophelo e lego bolwantšhwa.

Mogamedi o diriša thekniki ya sekai go tšwetša pele bolwantšhwa bjoo: Maletsoge ke seka sa lehu, mola ka lehlakoreng le lehu le kaya bophelo bja lefase le (bja nama – o a hwa, o ba setopo), le bophelo bja moya (o a tsoga a poka - ke sepoko).

Ka go realo go kaya bophelo, go ka thwe go lebane le Maletsoge ge a emela bophelo bja go hwa (setopo) le bophelo bja moya (sepoko). Ka mokgwa woo Maletsoge ke moanegwathwadi wa molwantšhwa. Ka boanegwathwadi bjoo bja bolwantšha, mmadi/motheeletši o rata go itswalanya le yena. Go ka no thwe tšona dikgopolo tšeo di lebane le yo mongwe le yo mongwe wa rena batho.

Mogamedi ka go nepiša Maletsoge o napile o gapeletša mmadi go ikgweranya/itswalanya le yena ka gobane o mo kwela bohloko. Nepišo, go ya ka Groenewald (1991a:16), ke ge mongwadi a lebantšha moanegwa goba selo go hlaloša moanegwa goba selo seo.

Mogamedi ge a ala ditaba tša gagwe o diriša thekniki ya boanegwathwadi – thekniki ya leina. Leina le, Maletsoge, go lona go tšwelela tiragalo ya go tsoga bahung (ga Maletsoge). Ke motho wa go tsoga bahung a fetoga sepoko. Ka yona thekniki ye go laetšwa khuduego ya mongwadi ka Maletsoge. (Kgopolo ye ya khuduego e tlo bolelwa ka botlalo mo kgaolong ya bošupa.) Taba yeo e tšwetša pele bohlokwa bja lehu la Maletsoge setšhabeng sa gabo le go babadi/batheeletši ka bophara.

Bolwantšhi

Kruger (1988:217) o re bolwantšhi ke:

*... is the cause of trouble, pain and suffering ... and ...
confusion.*

Serudu (1989:33) o hlatlolana le Kruger ka dikgopolo ge ba hlaloša kgopolo yeo ya molwantšhi, empa yena o felela pejana ka go re:

Ke moanegwa yoo a lwantšhago mogale goba mogaleadi ka nepo ya go mo thibela go phethagatša dinepo tša gagwe.

Molwantšhi ka go *Maletsoge* ke Khonkriti yoo a ilego a tšhoša/bolaya bophelo bja Maletsoge. Ka fao ge, lehu/polao ka bodiba, e lego tikologo, ke lona bolwantšhi. Lehu le lwantšha Maletsoge yena seka sa bophelo bja nama (setopo) le moya (sepoko). Lehu (Khonkriti) bjale le lwantšhana goba le thulana le bophelo, ebile le tšea/fenya bophelo (moya wa Maletsoge).

Moganedi o diriša diswantšho ka thekniki go tšwetša pele bolwantšhi: Khonkriti le bašemane gammogo le dimpša ba emela seka se se itšego – polao goba lehu. Lona lehu leo, le thulana le bophelo (Maletsoge) go bopa phego.

Bohlohleletši

Mohlohleletši ke moanegwa yoo a lego magareng ga molwantšhwa le molwantšhi. Ke moanegwa wa go hlola kgohlano ka go bešeletša thulano magareng ga baanegwa ba babedi bao go šetšego go boletšwe ka bona ka godimo. Conradie (1981:23-24), mabapi le bohlohleletši, yena o hlaloša dikarolo tša go fapafapana tša bjona, e lego, lebaka la thulano/kgakgano, morero wa kganetšano/ngangišano le setlabakelo sa go dirišwa ke molwantšhwa goba molwantšhi. Moanegwa yo o

lebelela mo phefo e tšwago gona, pele a ka kgatha tema. Wa gabo ke we ka godimo.

Mo go *Maletsoge* mohlohleletši ke bophelo (bja Maletsoge bja nama), e lego setopo sa gagwe, le moya (sepoko) wa gagwe. Go ka se ke gwa thwe Maletsoge ke mohlohleletši ka gobane ke molwantšhwa – a ka se be molwantšhwa le mohlohleletši ka nako e tee; ka go realo mohlohleletši ke bophelo e sego ge bo bapišwa le dikgopolo tše dingwe tše di sa nyalanego le morero wa sengwalo se.

Thekniki ya leina e sa dirišwa gape mo go tšwetšwa pele bohlohleletši: Bophelo bjoo bo bonagalago ka semelo sa moanegwa, Maletsoge – leina la gagwe le ditiro tša gagwe – ke lona le tšweletšago khuduego (masetlapelo le manyami) ya mongwadi go Maletsoge.

Gape go sa na le baanegwa ba bangwe ntle le baanegwathwadi mo go *Maletsoge*, bona ke baanegwathuši.

Baanegwathuši

Serudu (1989:32) o fo hlaloša baanegwathuši go ba baanegwanyane. O re moanegwanyane ke:

Yoo a kgathago tema ye nnyane mo pukung, o thuša go bonatša ditiro tša mogale goba mogaleadi. A ka tšwelela mo le mola goba a tlogelwa pele taba e tlogelwa pele taba e fihla mafelelong.

Groenewald (1991a:31) yena o re yena a ka šomišwa:

...go godiša maatlakgogedi ... go tliša/gapeletša (*'motivate'*) tharollo ya bothata ... go tšwetša tebelelo ye e itšego pele.

Baanegwatlaleletši ba kalotaba ya *Maletsoge* ke ba: setšhaba le Dilabi. Le ge ba šoma mošomo o wa go swana, bobedi, ba tlo akaretšwa mo tshekatshekong ye. Go tšewa mošomo wa setšhaba pele.

Setšhaba

Setšhaba se ile go lemoga gore Makgowa a a palelwa, sa ntšha lesolo la go tsoma Maletsoge mo khwiting ya noka. Ba be ba sa phoše ka gore, noka e ka be e mo tšere ge e fihla kaekae ya mo tshwa. Ba tsogile ka mahube a basadi go ya go phasalala le noka, Maletsoge a re le mpeile kae. Batho ba Modimo ba boela gae ba ikgonere.

Dilabi

Ka letšatši le lengwe Dilabi morwa' Dilabi a re a le kua nokeng a bona mohlolo. O ila a bona moriri ka morago a bona legata. Ka morago ga fao a bona motho yoo a feletšego a patlame. Ke ge a nama a hlaba mokgoši. Ge setšhaba se fihla sa hwetša gore morwa' Dilabi o bone gabotse. Makgowa a nama a bitšwa. Go fihleng, ba nama ba tsena ka kua nokeng, ke moka ba kgorometša setopo sa Maletsoge go fihla lebopong la noka. A kukwa gabotse go fihla a bewa mabjanyeng. Mmagwe le tatagwe ba thabela ge mmele wa ngwana wa bona o bonwe. Maletsoge a nama a bolokwa.

Setšhaba le Dilabi ba dira moriro woo wa bothuši, ka go thuša go hwetša setopo sa Maletsoge. Ka go realo baanegwathuši ba ba šomišetšwa 'tikologo' yeo baanegwa ba phelago go yona. Ke diswantšho. Ke dika tša go emela lehu le bophelo. Tirišo ya bona e tšwetša pele bothuši bja Maletsoge.

Ditiragalo

Bjalo ka baanegwa, kgopolo ye le yona e šetše e hlalošitšwe mo kgaolong ya bobedi ka botlalo, fela e be e lebantšwe le diteng, eupša mo e ya go lebanywa le thulaganyo; ke go re bjale ditiragalo le tšona di ya go fiwa mošomo wa go swantšha, go no swana le ka fao go šetšego go boletšwe ka ga kgopolo ya baanegwa mo go thulaganyo.

Ge a hlatholla go tšwela pele ge ditiragalo tšeo di hlatlamana, Groenewald (1991a:22) o re:

Ka go dira bjalo tatelano ya ditiragalo tšeo ga e sa lebana le ya ditiragalo tša diteng, tatelano yeo e laolwa ke moko wa ditaba/morero.

Ge ditiragalo tšeo di rulaganywa, di ba le mehola ye mebedi ke:

- (i) Go hlola thulano (mohola o lebane le kalotaba)
- (ii) Go gapeletša tšwelopele ya ditaba (mohola o lebane le tšwetšopele)

Thulano

Serudu (1989:48-49) o hlaloša thulano ka go re:

Ke kgakgano ye e bago gona gare ga baanegwa papading, pading goba mo go kanegelokopana. E ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba dihlopha tša baanegwa. Gape thulano e ka ba gare ga moanegwa le tikologo ya gagwe.

Serudu le Kgobe (1985:104) le bona ba bona kgopolo yeo ya kgakgano gore ke ge tiragalo ye nngwe le ye nngwe goba temana ye nngwe le ye nngwe ge di thuša go godiša goba go oketša bothata bjoo bo lego gona, kgato ka kgato gore bo tle

bo lebane goba bo be kgauswi le maikemišetšo a mongwadi, ka gobane go thwe tiro/tiragalo yeo e tlemaganya maemo a pele a tiragalo go ba lehuto la mmakgonthe. Ge ba tlaleletša seo (kgopolo yeo goba thulano), Mojalefa le ba bangwe (1991:2) ba no re:

Thulano ke phapano yeo e bago gona ka pading, tiragatsong goba ka go kanegelokopana. Re ka lemoga gore moanegwa o lwatšhana le baanegwa ba gagwe le ge e le setšhaba. Phapano ye e ka tswala ntwala, ra bona baanegwa ba emelelana ka dipolao, go bile go tšhologa madi, mola yo le yola ba tlošwa tšatšing.

Katlego ya sengwalo e letše magetleng a kalotaba ya kgonthe yeo e nago le bothata. Go ka bolelwa gore bobbe bo ka lebanya le botse, go loka le go se loke, lethabo le manyami, bjalobjalo.

Kalotaba ya *Maletsoge*: Maletsoge ke kgarebjana ye botsana ya go dungwa ke masogana boKhonkriti. Sehlopha sa pele se lebane le Maletsoge, gomme se emela bophelo bja nama (setopo) le bja moya (sepoko). Sehlopha sa bobedi: BoKhonkriti ba emela polao/lehu (ba bolaille Maletsoge). Ka go realo go thulanywa bophelo (Maletsoge) le lehu (Khonkriti). Go ka fo gatelwa pele ka go re polao/lehu ya Maletsoge e thulanywa le bophelo bja Maletsoge. Ditaba tšeo di rulagantšwe gore go be tekanyetšo gare ga polao/lehu le bophelo. Tekanyetšo yeo e laola maatlakgogedi.

Maatlakgogedi

Ge mongwadi a ka ngwala ditaba tša gagwe ka tsela ya go gwaletša yoo a di balago gore a se nolege moko ge a bala; a no kgotlelela go balela pele le pele, gona go bolelwa gore thulaganyo ya mohuta woo ya sengwalo e na le kgogedi. Go

thekga se se bolelwago fa, ge a hlahlamolla kgopolo yeo gore e tle e kwagale gabotse, Groenewald (1991a:23) o re:

Maatlakgogedi a thoma ge mongwadi a rulaganya ditaba gore go be thulano/bothata/marara ... Maatlakgogedi a tšoša kgahlego ya mmadi.

Go thulanywa ga Maletsoge le Khonkriti, morago le polao ya Maletsoge, go dira gore mmadi/motheeletši a be le kgahlego ya go rato tseba pheletšo ya Maletsoge. Ka go realo kgogedi e lebane le moko wa ditaba. Groenewald (1991a:25) ge a thekgana le taba yeo o re:

Mongwadi o rulaganya ditaba gore moko wa ditaba/merero o bonale, o tšwetšwe pele. Phapano yeo e lego gona gare ga sererwa le moko wa ditaba/morero e hlola maatlakgogedi. Phapano yeo e lebane le tšeo mmadi a di tsebago le tše a sa di tsebego ... maatlakgogedi... ka mo pelong goba megopolong ya mmadi ke kganyogo le phišegelo.

Thulano ke pego ye bohlokwa mabapi le kgogedi, fela ga e tiiše kgogedi yeo, ka gobane e tiišwa ke ge mongwadi, go ya ka Groenewald (1991b:26), a lebantšha ditiro tša bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Go godiša kgogedi

Go na le dithekniki tšeo di šomišwago go godiša kgogedi, e lego atmosfere/moya, leboo, kelonako, poeletšo, poledišanonepišo, kgegeo, sekai, polelo, phapantšho, bjalobjalo. Go yo nepišwa fela dithekniki tšeo di godišago kgogedi ya *Maletsoge*.

Maletsoge o gana lerato la Khonkriti

Maletsoge ke morwedi wa Mokolo, kgarebe ye botse gare ga makgarebe a motse wa Magabeng. Ke kgarebe ya mekgwa ye mebotse. Kgarebe ye e gana go nyalwa ke Khonkriti, lesogana le lesa la sekobo, la legwaragwara la go kgoga lebake, la mekgwa ye mebe.

Boso le bokobo bja Khonkriti, bobedi di e nametša thaba bo e bona e hlotša ka gobane di dira gore Maletsoge ge a bona Khonkriti, a šie namana tša mmele. Taba yeo e gatelela fela gore Maletsoge o boifa Khonkriti go phala le lehu la gagwe. Boi bjoo bja Maletsoge bo tlo mmakela lehu mafelelong.

Ka go rulaganya ditiragalo ka tsela yeo, Moganedi o rata go gatelela bohlokwa bja tiragalo yeo ya go gana go nyalwa. Ke go re Moganedi o hlaloša go gana go aga lapa ga Maletsoge le Khonkriti.

Go ka thwe mo moreti o diriša pheteletšo go tšweletša maikutlo a gagwe:

Le ntlogele nna

Nna ga se ka rata go ratana

Kokamaditšhaba o mpoloketše wa ka,

Wa ka o tla rotha le pula ya lefoka meetse (letl. 3).

Ona mantšu ao, ka ona o bontšha gore, bobedi, Maletsoge le Khonkriti ba ka se age lapa. Moreti o gatelela se yena a re go ke se bohlokwahlokwa. Khuduego ya mongwadi fa ke manyami le kwelobohloko, ke ka lebaka leo a šomišago mantšu ao a a bitšago tlhokomelo ya mmadi. Ka gona go dira bjalo mongwadi o sa no gatelela khuduego yeo e lego mafahleng a gagwe.

Maletsoge o hwela ka bodibeng

Tiragalo ye, Moganedi o e hlaloša ka tsela ye:

Maletsoge ya se be go tantabela
Ya ba go tlapula,
Go tlapula e bile gabedi gararo
Maphoto a mo kama,
Ke re maphoto a mo swara
A nke a mmapala diketo.
Maphoto a ruta natshehlana go kgelempua
Go kgelempua e le go lwa le maphoto (letl. 14).

Moreti o tšwela pela go hlaloša mašiišapelo ao ka go re:

Ngwana a thinya
A boa a nyarela a elwa le bodiba.
A thinya.
Labobedi a nyarela a elwa ntwā,
Meetse a mo fenya
Gobane e be e le mang yena
E le motho wa nama?
Ge a thinya laboraro
Ra šala le bona dimpue godimo ga bodiba
Gona mola gare'a bodiba
Meetse a bela
Re bona meetse a kgabakgaba
Gwa katakata megogoma ya nkgokolo
E tloga pelong ya sedikodiko
E šuthela morago e nyamalala
Bjalo ke felo go wetšego tlapa la thunya

La wela madibeng.
O ile ngwan'a Mokolo,
O ile le botsana bja gagwe
Re ka se hlwe re mmona a sepela
Re tla mmona a lebeletše godimo,
A phuthile matsogo
E le molomo tuu (matl. 14-15).

Tlhalošo ya polao ya Maletsoge, mongwadi o e tšweletša gore babadi/batheeletši ba ikhwetše ba šetše ba kwela bohloko lapa la Moloko. Ka go realo o šomiša thekniki ya atmosfere go gatelela khuduego ya mongwadi go tikologo (ka bodibeng). Malebana le polao ya Maletsoge moreti o šomiša thekniki ya dišupo: bodiba le kgonyeng. Bodiba bo emetše lehu la Maletsoge. Bodiba bo fo nweletša Maletsoge gomme Maletsoge a kangwa ke meetse, a hwa. Kgonyeng ke seka sa go emela bošula – ke moo Khonkriti a hweditšego boMaletsoge ba roba dikgong gomme a kitimiša Maletsoge gore a mo sware gomme a mo dire moratiwa/mosadi wa gagwe.

Tlhalošo ya mohuta wo ya go široga, e tšwetša pele polao le lehu la Maletsoge.

Ge go lekolwa ditiragalo tša *Maletsoge*, go lemogwa gape gore moreti o na le go di tšweletša ka leboo. Mongwadi o hlaloša tiragalo ya go nwelela ga Maletsoge ka bodibeng ka tsela ya leboo (ka gobane ditiragalo tša gona di a swantšhwa/kwantšhwa ka mokgwa wa go latelantšhwa go ya ka bogolo bja tšona).

Groenewald (1991a:35) o hlalosa leboo ka go re:

Thulaganyo ya leboo e latelantšha ditiragalo tša go swana. Ka mokgwa wo e gatelela kwano yeo, gomme e e godiša gore tiragalo ya mafelelo e be sehloa sa ditaba.

Mogamedi ge a hlaloša ditiragalo tša *Maletsoge* o thoma ka (go latelana ga tšona): maphodisa, setšhaba gomme morago gwa latela Dilabi. Sa mathomo maphodisa a leka go phološa setopo sa Maletsoge bodibeng (gararo); sa bobedi gwa latela setšhaba ka go ntšha lesolo la go hwetša Maletsoge bodibeng, gomme sa boraro Dilabi a atlega go hwetša setopo sa Maletsoge bodibeng. Tiragalo yeo ya mafelelo (go hwetšwa ga setopo sa Maletsoge) e ipopa sehloa. Yona taba yeo e tšwetša pele moko wa ditaba ka go šomoša phapantšho ('contrast') – bophelo le lehu: Ge a hlatolla phapantšho, Serudu (1989:39) o re:

Ke mokgwa wa go bapetša diswantšho goba dikgopolo tše pedi
tše di sa swanego ka nepo ya go hlaloša ditaba goba tiragalo ka
tsela ya maatlakgogedi.

Moreti yena o no fapantšha bophelo le polao/lehu. Go gana lenyalo ga Maletsoge go gatelela tšwetšopele ya bophelo, mola polao yona e gatelela bogolo le bjona bošoro bja lehu.

Go tšwela pele, Mogamedi o diriša thekniki ya kelonako. Ge go bolelwa ka kelonako, go bolelwa ka go bapetša nako ya kanegelo le ya tirarago (moretheto/tempo). Ke nako ya go se fele. Bohlokwa bjo bogolo bja kelonako sengwalong, go ya ka Rimmon-Kenan (1983:51), ke gore ga bo elego:

*The only truly temporal measure available is the time of reading
and this varies from reader to reader, providing no objective
standard.*

Moreti o šomiša thekniki ya kelonako go tšwetša pele moko wa ditaba, ka go boeletša ditiragalo tše ka mokgwa wa go di gatelela.

Tikologo

Tikologo e arotšwe ka nako le lefelo. Le yona e fetoga dišupo mo go thulaganyo. Groenewald (1991a:32) o re ge a e hlatholla ge e ama thulaganyo a re.

Tikologo e ntšha moya le atmosfere, ke seswantšho.

Brooks le ba bangwe (1975:10) ba re atmosfere ke tshwantšhišo ya maikutlo. Mongwadi o hlaloša tikologo ya atmosfere (polao) bjalo:

Ngwana a thinya

A boa a nyarela a elwa le bodiba.

A thinya.

Labobedi a nyarela a elwa ntwā,

Meetse a mo fenya

Gobane e be e le mang yena

E le motho wa nama?

Ge a thinya laboraro

Ra šala le bona dimpue godimo ga bodiba (letl.15).

Dikgopolo tšeo di gatelela le kotsi ya polao yeo. Ye ga se polao ya tlwaelo. Yona taba yeo e hlaloša bogolo, maatla le kotsi, dilo tšeo tša thulano.

Nako

Nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho; ka mantšu a mangwe ge nako e lebanywa le moko wa ditaba e napile e fetoga seswantšho. Nako yohle ya Maletsoge, le ge a sa šomiše nako ye ntši mo pukung ya gagwe, e fetoga dišupo.

Nako ye e dirišwago mo go Maletsoge ga e bolelwe. Ke nako ye e sa elegego/bolelwego – nako ya go akanywa. Moganedi o re basadi le bona ba re ba

ile go sega legogwa, ba bona selo sa go swana le Maletsoge. Ba nama ba rwala dingata ba gopola gae. Go akanywa gore nako yeo basadi ba bego ba sega legogwa ka yona ke ya mosegare. Basadi ga ba ke ba sega legogwa bošego ka gobane ba ka se le bone gabotse – go nyakega seetša sa malebana go sega legogwa.

Ka lehlakoreng le lengwe, Moganedi o re banwi ba bjala (matagwa) le bona ba bone Maletsoge a swere lebone a theoga ka noka. Go bonagala gabotse gore tiragalo yeo ya Maletsoge e diregile bošego, le ge Moganedi a sa bolele bjalo thwi.

Mosegare le bošego tšeo di bolelwago mo, di emela letšhogo le poifo: go se loke, ka gobane polao/lehu ya Maletsoge e phethagatšwa dinakong tšeo. Moreti ga a fapantšhe nako: bošego le mosegare di a kwana – di emetše go se loke.

Lefelo

Ge go akaretšwa ditiragalo tšeo tša lefelo, go ka no tsopolwa tše pedi fela:

Kua nokeng/bodibeng batho ba ile ba thoma go bona dika. Barei ba dihlapi ba re ba ile ba bona motho a kokobane lebopong la noka. Ge ba mo tsinkela gabotse ba bona e le Maletsoge. Ka morago ga moo a re ka meetseng tlompša!

Le

Ka letšatši le lengwe Dilabi morwa' Dilabi a re a le kua nokeng a bona mohlolo. O ila a bona moriri ka morago a bona legata. Ka morago ga fao a bona motho yoo a feletšego a patlame. Ke ge a nama a hlaba mokgoši.

Go ka no gatelelwa ka go bolela gore mafelo le ona a fetoga diswantšho. Bodibeng (lekoribeng la noka), ke lefelo la go se loke, ka gobane Maletsoge o

bolaetšwe fao. Ka go realo bodibeng ke seka sa letšhogo le poifo le polao le bobbe (lehu).

Bodiba, ke lefelo leo go dulwago sepoko sa Maletsoge – ke seka sa moya wa Maletsoge – sepoko; ka go realo bodiba bo emela lehu. Ka gona go fapantšha tikologo ka tsela yeo, moreti o tšwetša pele khuduego ya gagwe, yeo e gatelelago thulano. Bodibeng bja go bitšwa Maletsoge (bophelo) bo thulanywa le motseng, ga boKhonkriti (lehu).

Go ka no wetšwa ka go re ditiragalo tše ka moka tša baanegwa, tše di hlalošwago ke Moganedi mo go *Maletsoge*, di gatelela fela gore bophelo bja Maletsoge bo tšerwe ke Khonkriti lefaseng la ka keno - o hlokofetše ebile go thwe o a poka. Ka go realo moreromogolo wa Moganedi ka palate ye ya gagwe ke go gana go aga lapa goo mafelelong go hlalago masetlapelo a lehu.

6.4 KAKARETŠO

Kgaolo ye e ka akaretšwa ka go fa temošo ya go bontšha ka fao bohlokwa bja go diriša teori ya palate ya *Maletsoge* bo nepišago sebopego sa sengwalo ge se lebane le letlalo la bobedi la thulaganyo ya sengwalo.

Thulaganyo ya palate ya *Maletsoge* e hlalošitšwe ka go nepiša dikokwane tša thulaganyo go hlokometšwe tlhalošokakaretšo ya teori ya thulaganyo go lebeletšwe moko wa ditaba le kalotaba fela ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye.

Godimo ga moo, go gateletšwe ge thulaganyo e theilwe godimo ga dikarolo tša kalotaba, tšwetšopele, sehloa, tlemollo le/goba thumo, fela mo nyakišišong ye thulaganyo e lebantšwe le mediro ya dielemente tša kanegelo ya palate gammogo le dithekniki tša go tšweletša moko wa ditaba. Le ge go le bjalo, mo kgaolong ye, go hlalošitše go ya pele dikarolo tše pedi, e lego moko wa ditaba le kalotaba, go

hlokometšwe dithekniki tša tše dingwe tšeo Moganedi a di dirišitšego mo go *Maletsoge*.

Go tšwela pele go lemogilwe tirišo ya dikai ka fao e tšwetšago moko wa ditaba pele ka gona. Mongwadi, Moganedi, o swantšhitše ditiragalo, le ge e le baanegwa, go tšweletša kgopolo ye e rilego ye e amanago le morero wa gagwe. Mohlala, Maletsoge, basetsana, basadi le bodiba ba emela go loka ka gobane mmadi/motheeletši o ikgweranya/itswalanya le bona ka ge a rata tše ba di dirago. Ka lehlakoreng le lengwe Khonkriti o emela bobbe ka gobane mmadi ga a itswalanye le yena.

Kalotaba e tsinketšwe ge e le karolwana ye bohlokwa ya thulaganyo. Mo kगतong ya tšweletšoditaba ka moka tše di lego bohlokwa, ge di dutše di latelana bjalo go ya ka ditiragalo, go boletšwe ge di hlagišwa. Ka fao ge, go lemogilwe mohola wa kalotaba.

Ge kalotaba e ahlaahlwa go thomilwe ka dielemente tša kalotaba (baanegwa, ditiragalo, tikologo), mešomo ya tšona le dithekniki tše go tlogo thuša go lemoga kahlaahlo ya kalotaba ka tša tšona. Mo nyakišišong ye, kalotaba ya *Maletsoge* e boletšwe gararo, e lego (a) go gapeletša lerato go Maletsoge ke Khonkriti, (b) lehu la Maletsoge le (c) sepoko sa Maletsoge.

Ge e le kalotaba, baanegwa ba thulaganyo ba fiwa mediro. Ke go re ge e le kalotaba baanegwa ba bohlokwa ke bao ba mešomo ya bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Ge ditiragalo tša kalotaba di rulaganywa, di ba le mehola ye mebedi, ke: (a) go hlola thulano (mohola o lebane le kalotaba) le (b) go gapeletša tšwelopele ya ditaba (mohola o lebane le tšwetšopele).

Godimo ga moo thulano e boletšwe ge e le pego ye bohlokwa ya mabapi le kgogedi, fela ga e tiiše kgogedi yeo, ka gobane e tiišwa ke ge mongwadi a lebantšha ditiro tša bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Malebana le tsinkelo ya moanegwa, Maletsoge, gammogo le tlhalošo ya polao ya gagwe, mongwadi o e tšweleditše gore babadi/batheeletši ba ikhwetše ba šetše ba kwela bohloko ba lapa la Moloko ka lebaka la lehu la Maletsoge. Ka go realo o šomiša thekniki ya atmosfere go gatelela khuduego ya mongwadi go tikologo (ka bodibeng).

Mabapi le polao ya Maletsoge gona moreti o šomiša thekniki ya dišupo: bodiba le kgonyeng. Bodiba bo emetše lehu la Maletsoge. Bodiba bo fo nweletša Maletsoge gomme Maletsoge a kangwa ke meetse, a hwa. Kgonyeng yona ke seka sa go emela bošula – ke moo Khonkriti a hweditšego boMaletsoge ba roba dikgong gona gomme a kitimiša Maletsoge gore a mo sware gomme a mo dire moratiwa/mosadi wa gagwe.

Tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi: nako le lefelo. Le yona e fetoga dišupo mo go thulaganyo. Nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho; ka mantšu a mangwe ge nako e lebanywa le moko wa ditaba e napile e fetoga seswantšho. Nako yohle ya *Maletsoge*, le ge a sa šomiše nako ye ntši mo palateng ya gagwe, e fetoga dišupo. Go ka no gatelelwa ka go bolela gore mafelo le ona a fetoga diswantšho. Bodibeng (lekoribeng la noka), ke lefelo la go se loke, ka gobane Maletsoge o bolaetšwe fao. Ka go realo bodibeng ke seka sa polao le bobbe (lehu).

KGAOLO YA 7

7.1 MONGWALELO WA PALATE: *SEBILWANE* (1961)

7.2 MATSENO

Ge go tsinkelwa matseno mo kgaolong ya pele mo nyakišišong ye, go lemogilwe gore Serudu (1992:60) le Groenewald (1993b:60) ba hlophetše *Sebilwane* (1961) legorong la palate ka gobane sereto seo se na le dipharologantšho tše di itšego tša palate. Taba yeo e yo šalwa morago mo kgaolong ye ka nepo ya go godiša ngangišano yeo. Godimo ga moo, go boletšwe gape mo kgaolong ya boraro gore letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo le bitšwa mongwalelo.

Bjale kgopolo ye ya mongwalelo le yona e yo nepišwa go palate ya Sepedi ya go bitšwa *Sebilwane* ya go ngwalwa ke Matome Fela, ka nepo ya go lekola polelo (karolwana ye nnyane ya mongwalelo) le maikutlo (karolo ye kgolo ya mongwalelo) a Matome Fela gona mo kgaolong ye.

7.2.1 Letlalo la mongwalelo wa palate ya *Sebilwane*

Kgopolo ya mongwalelo e šetše e ukamilwe mo kgaolong ya pele go ya ka fao go boletšwego ka mo godimo. Mo kgaolong ye, kgopolo yeo e yo bewa dipataka gore go tle go nepišwe tihalošo ya tirišo ya lereo le ka tshwanelo.

Groenewald (1993a:5) ge a hlatholla kgopolo ye o no re mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo leo Rimmon-Kekan (1983:3) a le bitšago gore ke *'text'*; o re:

Text is a spoken or written discourse which undertakes their telling ... the text is what we read.

Taba yeo e bolela gore Rimmon-Kekan (*ibid*) o tswalanya kgopolo ya mongwalelo le sengwalo. Gomme yona 'text' yeo a bolelago ka yona ka godimo, Strachan (1988:3) a re e lebane le tebelelo ya mongwadi. Go realo go ra gore ka tlhalošo yeo, 'text', Strachan ga a kwane le kgopolo ya go re ke mongwalelo, yena o re e lebane le letlalo la bobedi la sengwalo leo yena a le bitšago 'verhaal/narrative'.

Wales (1989:435) le Cuddon (1982:663) bona ba amanya 'text' le mongwadi. Ke go re ka polelo ya mongwadi, mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Kgopolo yeo ya boWales e fahlelwa ke Kerkhof (1962:16) ka go re mmadi o kgona go lemoga mongwalelo ge a dutše a bala sengwalo. Go ra gore polelo ya mongwadi e bohlokwa kudu ge go bolelwa ka mongwalelo, ka gobane ke yona yeo e kgonago go bopa segwera gare ga mongwadi le mmadi. Ge ba kgonthišiša seo, Kenney (1966:60) le Lucas (1974:49) ba re mongwalelo o tlemaganya mongwadi le mmadi ka mokgwa wa poledišano.

Ge ba oketša ditaba tšeo di lebanego le tirišo ya mantšu, Abrams (1985:203) le Thobakgale (1996:27) ba re mongwadi o kgona go diriša polelo go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Go ra gore mongwadi a ka itlhaloša goba a hlaloša seo se lego monaganong wa gagwe ka go šomiša polelo. Ke ka fao Mayekiso (1985:89), Mamoleki (1992:30) le Murray (1996:65) ba rego mongwalelo o bohlokwa ka gobane mongwadi o kgona go hlagiša dikgopolo tša gagwe go mmadi ka bokgwari le bokgoni bjo bogolo. Seo a ka se kgona ge fela a ka ba le kgetho ye kaone ya mantšu, le thulaganyo ye botse ya mafoko ao a ka tanyago šedi ya mmadi. Sona seo se bolela gore ka tšhomišo ya mafoko, mantšu, diema, dika, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo, mmadi a ka kgona go lemoga maikutlo a mongwadi ka tšona. Ke yona polelo yeo e tlogo šetšwa ka leihlo le bogale mo nyankurelong ya mongwalelo wa palate moragonyana kua pele gona mo kgaolong ye.

Go ya pele taba yeo ya tirišo ya polelo: mantšu le mafoko, e gatelelwa ke Ohman (1972:47) le Mohlala (1994:26) ka go re maikutlo a mongwadi a sepedišana tsela

e tee le khuduego, tšeo di tšwetšago pele moko wa ditaba goba thuto le ge e le morero. Ke yona kgwekgwe ya taba yeo e tlogo sekasekwa ka botlalo ka mo tlase.

Go rungwa ka go re phapano ye kgolo ye e bonagalago gare ga tlhalošo ya Strachan (*ibid*) le Groenewald (*ibid*) ke gore Strachan (*ibid*) o re lehlakore la boraro la sengwalo ke 'teks' le swantšha le tebelelo ya mongwadi; ke go re go rulaganya ditaba. Groenewald (*ibid*) yena o le hlaloša go ba letlalo le le feleletšego la sengwalo leo le lebanego le maikutlo a mongwadi. Phapano yeo e kwešišega ka megopolo ya go swana le ya borateori ba, Bühler (1934:25) le Marggraff (1996:13) ge ba ka hlokomelwa gabotse. Bona ba re polelo e na le mešomo ye meraro, e lego (a) go bitša (go kwa se se bolelwago), (b) go nepiša selo (go bona se se bolelwago) le (c) go tšweletša maikutlo goba khuduego (ya mmoledi mabapi le selo se se nepišitšwego).

Le ge sebopego sa sengwalo se hlalošitšwe ka tsela yeo, nyakišišo ye e gatelela phapano gare ga dikgopolo tšeo tša naratholotši. Ke go re e ya go tšea tsela ya taetšonyakišišo (mmotlolo wa naratholotši) yeo go tšweletša tlhalošo ka tshwanelo ya tlhaselo ya setšhaba sa gaMokutu ke manaba a gaMokutu.

Ka godimo go boletšwe ka kgopolo ya khuduego. Bjale go yo lekolwa kgopolo yeo ya maikutlo go ya ka fao e boletšwego ka boripana gona ka mo godimo.

7.2.2 Khuduego

Lereo le le lona le šetše le ukamilwe mo kgaolong ya bobedi. Mo le yo akaretšwa ka nepo ya go kgonthiša kamano ya lona le mongwalelo.

Kwešišo ya mongwalelo bjalo ka ge go tšweleditšwe mo kgaolong ya pele, e bohlokwa ka ge ka yona go kgonwa go tsebja seo khuduego ('emotion') e lego sona. Ka tsela yeo, mongwalelo o kgatha tema ye kgolo bongwading le bobading ka gobane o gweranya mmoledi/mongwadi le motheeletši/mmadi ka tsela ya

polelo yeo e bonagats'ago maikutlo/khuduego a mmadi; ke go re ka go dira bjalo mongwadi o leka go rotoša maemo a maikutlo gore a tšwelele ka magetla mo pepeneneng. Ke ka fao go thwego sengwalo se bjalo ka seipone se batho ba iponago ka go sona (Groenewald:1993a:3).

Mojalefa (1993:7) yena o kgonthišiša kgopolo ye ka go bolela gore, ge mongwadi a thabile, le mmadi o tlo thaba; ge mongwadi a nyamile, le mmadi o tlo nyama, gomme moya woo o tšweletšwa ka tsela ya polelo. Taba yeo ya Mojalefa e tlo šalašalwa morago kua pele gona mo kgaolong ye.

Ge a tiiša bohlokwa bja taba yeo, Marggraff (1996:27) o fo lebanya khuduego le mohola polelong ka go re e tswalanya mongwadi le mmadi; ke ka fao a rego '*one of the functions of language is to convey emotion*'.

Seo se hlokometšwego ke gore polelo ya sengwalo le diteng tša sona ga di bontšhe ge mongwadi a bolela nnete goba maaka bjalo ka ge go ka bonwa mo dikuranteng goba mo go dikgatišobaka. Sengwalo ke sa bokgabo. Mmadi a ka no kgahlwa goba a se kgahlwe ke diteng tša sengwalo; se ka mo kgotsofatša goba sa se mo kgotšofatše (Groenewald, 1993a:3).

Go hlabela pele, Groenewald (*ibid*) o bolela gape gore se se kgahlago mmadi mo sengwalong ke khuduego, ka gobane mo go sona, ga go na kgethologanyo ya therešo le maaka. Go mmadi se bohlokwa ke go dumela tše mongwadi a di ngwadilego, ka ntle le go kgonthiša ge e ba ditaba tšeo ke tša nnete goba tša maaka. Ka polelo, mongwadi ke yena a dirago gore mmadi a kwele moanegwa yo a itšego bohloko.

Go lemogwa gore kokwane ye kgolo ya khuduego ke phapano gare ga go loka le go se loke. Sengwalo bjalo ka ge e le taodišo, se a laodiša, gomme ka go dira bjalo se tšweletša khuduego yeo e nyarets'ago go loka goba go se loke. Ka polelo yeo ya mongwadi, mmadi o kwešiša sengwalo ka botlalo; o kwešiša nepo/tebanyo

ya mongwadi yeo e lego moko wa ditaba. Polelo ya mongwadi e na le mediro ye mebedi: (a) wa go bonagatša thulaganyo le (b) wa go laetša phišegelo ya mongwadi ge a rata gore mmadi a itswalanye le tebanyo ya gagwe (Groenewald, 1993b:3). Taba yeo e bohlokwa nyakišišong ye, ka fao e tlo hlalošwa ka botlalo kua pele kgaolong ye.

Ge a tšwetša pele mošomo wa polelo ya mongwadi mabapi le mongwalelo le diphapantšho tša wona, Mojalefa (1995a:128), ka go nepiša bohlokwa bja khuduego, o no re ge go nyakišišwa mongwalelo go hlokomelwa diphapantšho tša mongwalelo gammogo le dithekniki tša mongwalelo. Diphapantšho tšeo di yo lebantšhwa le moko wa ditaba gore go tle go bonagale khuduego ya mongwadi.

Polelo ye ya Mojalefa ya ka godimo e bohlokwa nyakišišong ye ka gobane diphapantšho tša mongwalelo le dithekniki tša mongwalelo ke tša go ntšha khuduego ya mongwadi gore e bonagale ka tshwanelo. Kgopolo ya dipharologantšho goba diphapantšho e tlo bolelwa ka moragonyana mo kgaolong ye.

Ge mongwalelo o hlalošwa go lemogilwe gore le kgopolo ya polelo le yona e bohlokwa. Ka tsela yeo le yona e yo hlalošwa ka boripana ka mo tlase.

7.2.3 Polelo

Malebana le direto tša bogologolo, go akaretšwa le dipalate, go dirišwa maina ka kudu go feta madiri. Taba yeo e bohlokwa ka gobane diretotumišo tša bogologolo di lebane le thulaganyo ya polelo ye bjalo. Mohlala, go kgonthiša taba yeo, Fela (1961:35) o reta ka go no re:

Rumo le bekema ngweding,
Thoka e rothotha motho,
Madi a tsuruma mo,

Bjaša bo šweufatša mokgotha kowa!
Go tsetla motho mo,
Šakeng kowa, kgomo e a bokolela;
Motho o re ke a tšhaba, a tšhabele lerumong.

Ge go lekodišišwa polelo ya tsopolo ya palate ye ya Fela, go tlo lemogwa gore e rulagantšwe ka polelo ya setlwaedi ya diretotumišo tša setšo, ya go bopša ka maina a go feta madiri. Mo setsopolweng se sa ka godimo go dirišitšwe maina a senyane ge go bapetšwa le madiri a šupa, e lego:

Maina:

lerumo,
ngwedi,
thoka,
motho,
madi,
bjaša,
mokgotha,
lešaka,
kgomo,

Madiri:

bekenya,
rothotha,
tsuruma,
šweufatša,
tsetla,
bokolela
tšhaba

Go tlo hlokomelwa gore gape go sa na le diponagalo tše dingwe tša tirišo ya mainagokwa le mainatheto mo diretotumišong tša bogologolo go akaretšwa le palate.

Fela (1961:5) o re:

Le tšhohlo-tšhohlo ya tšhipu e homotše;
Tšhohlo-tšhohlo ya bo-matsoma-bošego ka moka,
Bomatsoma-bošego bophukubje ramahlale-hlale,
Bophiri masepela ka go khukhuna;
Le dišwalala...a...a... tša bomatlalwana boreledi,

Ka fao go tlo lemogwa gore Fela (*ibid*), setsopolweng sa ka godimo, o diriša mainagokwa a go fapafapana, e lego:

tšhohlo-tšhohlo,
bo-matsoma-bošego,
ramahlale-hlale,
masepela ka go khukhuna,
bomatlalwana boreledi,

Ka lehlakoreng le lengwe, go lemogwa gore Fela ga a diriše mainatheto bjalo ka ge e le ponagalo ye kgolo ya direto tša bogologolo.

Go tlo lemogwa gore diponagalo tše tša thetobogologolo, di laola mošito le mongwalelo, ebile di lebane le morero wa sereto (Groenewald, 1993b:18). Ka lehlakoreng le lengwe gape go lemogwa gore mainagokwa ona a lebane le go fokotša dihloa tša mošito ka gobane a (maina) a itšego, a go ba le dihloa tša mošito tše di itšego, a fetoga leina le tee. Ke go re go ba le sehloa sa mošito o tee: ru:mo (bakeng sa le:ru:mo) = dihloa tša mošito tše pedi bakeng sa tše tharo,

bo:ma:tla:lwa:na-bo:re:le:di (bakeng sa ba:tho ba ma:tla:lwa:na a bo:re:le:di) – mo phapano e lebane le palo ya bontši bja dinoko, bjalobjalo.

Ke ka mokgwa woo leinagokwa le bago le lebelo ge go bolelwa. Lebelo leo le kgomaganya leina; mohlala, matlalwana (leina) le (lehlaodi) boreledi di bopa leina le tee la go lebane le selo se tee. Ge e le mainagokwa go swana le masepela-ka-go-khunama, tiragalo yeo e fetoga motho yo a rilego; wa go sepela a khuname. Ka mokgwa woo leinagokwa le lebelo di gatelela motho (diphhofolo tšeo di mothofaditšwego) yo Fela a bolelago ka yena.

Ge go akaretšwa go ka thwe ditlhalošo tša ka godimo tša borateori bao, malebana le lehlakore le la sebopego sa sengwalo, di laetša bohlokwa bja tlhalošo ya mongwalelo nyakišišong ye ka gobane tshekatsheko e tlo lebanywa gape le tema ye e kgathwago ke polelo le khuduego (mongwalelo) mo thulaganyong ya palate ya Sepedi.

7.2.4 Morero le mongwalelo wa sereto

Go kwešiša morero le mongwalelo wa palate go tlo tsopolwa seema sa bagologolo (bjalo ka ge bontši bja diema tša Sepedi di theilwe godimo ga metara (polelo ya moreti)), go thekga thulaganyo ya kgopolo ye. Seema se re 'kgomo e swarwa ka mogala mola motho yena a swara ka leleme'. Taba yeo e gatelelo bohlokwa bja polelo ya motho bjalo ka sebetša se bohlokwa sa kgokagano. Go realo go bolela gore motho o tsebja ka polelo, e lego mongwalelo wa gagwe. Ka go diriša mongwalelo wa gagwe go kgona go tšweletša tebanyo/molaetša ya gagwe gabonolo. Se se bolelwago fa ke go re mongwalelo o utolla mmoledi/mmadi.

Taba yeo e bohlokwa ka kudu ge go nyako hlalošwa phapano gare ga dikgopolo tša bogologolo le tša sebjalebja ge go bolelwa ka dingwalo tša mohuta woo. Ge go tsinkelwa mongwalelo wa dingwalo tša kgale, go ka thwe bangwadi ba tšona ba na le go bolela ka go široga. Seo se gatelela gore mongwalelo wa bona ga o utolle

mongwadi ge e le motho a nnoši, ka gobane dingwalo tša mohuta wo ke bohwa bja setšhaba.

Bjale ge ge go lekolwa seretotumišo/palate sa bogologolo, go lemogwa gore go šomišwa mainagokwa a mehuta ye go šetšego go boletšwe ka yona ka godimo, ao a tšwetšago pele tebanyo ya mongwadi. Go šomiša ditsejana tše bjalo, ke go diriša dithekniki tša mongwalelo tša go nepiša motho goba selo se se tumišwago/retwago/ godišwago. Ka go diriša polelo ye bjalo, setumišwa/seretwa se a godišwa. Ka go realo moreti/mongwadi o gatelela go tuma/kgodišo ya seretwa, e sego go tuma ga seretwa ka gobane o bega seretwa/setumišwa bjalo ka ge eke o se bogela bjalo ka tlholompsha goba sona selo se sefsa se a thomago go se bona.

Gantši madiri a a šomišwago seretong se sebjalo ke a go tiiša sereto, gomme a lebane le lebjale (nako ya bjale) le lebjalephethi (nako ya go sa tšo feta). Ka fao mongwalelo wo mobjalo o hlaloša maikutlo le kgopolo ya mmoledi/moreti, khuduego ya makalo, tlhompho le tumišo ye e sego bogale; gape le go bolela ka bogolo, bogale, bonatla bja moretwa fela.

Ge sereto se ka ba le lefetla la kgegeo (boMmakgoši ba a gegewa), gona kgegeo yeo e tlo tšweletšwa bjalo ka mafokodi (go fetola masea sephiring) a moretwa (Lesea), e sego mafokodi a go tšwetšwa pele ke thekniki ya phapantšho. Ke ka lebaka leo go thwego moreti, Fela, o reta ka go široga goba ka tsela ya go utama ka gare ga mongwalelo wa gagwe.

Go tlo lemogwa gore, ka godimo, go šetše go boletšwe ka boripana ka ga thulaganyo ya tirišo ya dithekniki (kgopolo ya thekniki e tlo bolelwa ka moragonyana) go lebeletšwe dipharologantšho tša mongwalelo. Taba yeo e sa tlo sekasekwa ka botlalo ka mo tlase.

Gomme bjale go yo hlokomelwa dipharologantšho tša mongwalelo go hlopholla thulaganyo yeo ya tirišo ya dithekniki tša mongwalelo.

7.2.5 Pharologantšho ya mongwalelo

Ge Kerkhoff (1962:164) a hlaloša pharologantšho ya mongwalelo, o tšweletša dikgopolokgolo tše nne tše di latelago ka tlase. Ge a hlaloša sebopego sa pharologantšho ye ya mongwalelo, o no re:

Das einzeine Stilistikum ist die kleinste für den Sti bedeutssame Einheit. Es ist nicht der Monade vergleichbar; den ein isolierles Stilistikum spiegelt nie das Wesen des Ganzen. Nicht alle Einzel-elemente sind für den Stil in glechem Masze aufsschlussfähig.

Kerkhoff (*ibid*:163) o hlatholla gore phapantšho ke karolwana ye nnyane kudu ya polelo ya go tšwetša pele mongwalelo. O tšwela pele go bapiša pharologantšho yeo ya mongwalelo le 'Monade'. O re bobedi ga di swane ka lebaka la gore go na le 'Monade' ye kgolo le ye nnyane; di a swana empa dipharologantšho tša mongwalelo di a fapana. Ka fao mongwalelo o bopša ka dipharologantšho, e sego fela pharologantšho e tee. Godimo ga moo dipharologantšho tšeo tša mongwalelo ga di lebane ka mošomo le mohola. O sa gatelela gape ka go hlatholla mohola le mošomo woo wa pharologantšho ya mongwalelo ka go re:

Klein Stilistikum besitzt absoluten Wert es kann verschiedene Aufgaben übernehmen. Je nach dem Zusammenhang wird e anders getönt und wechselt seine Funkton sogar innerhalb eines Werkes.

O hlaloša gore pharologantšho ya mongwalelo ga e na mošomo wo o tiilego ka lebaka la gore e ka dirišwa ditebanong tše di fapafapanego. O gatelela polelo yeo ka go re mošito wo o itšego o ka lebanywa le ge e le lethabo. Ke ka tsela yeo go thwego pharologantšho ya mongwalelo ga e na mohola wo o itšego woo o tiilego. Ka mokgwa woo morero wa sereto sa palate o laola mošomo wa pharologantšho

ya mongwalelo; ke go re kamano gare ga dipharologantšho ka moka tša mongwalelo e bonagatša morero wa palate. Go realo go ra gore dipharologantšho tšeo di logaganywa ke morero wa sereto seo go tšweletša khuduego ya mongwadi (Mojalefa, 1995a:130).

Kerkhoff (1962:31) o bolela go ya pele gore dipharologantšho di tšweletša mongwalelo ka go dirišana. Le ge maatla a bontši bja tšona a lemogega, ga di amane; tše dingwe di kgona go bonagatša tebanyo ya mongwadi/moreti ka botšona. Tabataba mo ke go re gantši ge go hlathollwa modiro wa dipharologantšho, go kgonwa go lemogwa mohola wa tšona, ge fela go hlokomelwa kamano gare ga pharologantšho le diphapantšho tše dingwe.

Kerkhoff (*ibid*) o sa tiiša gore mongwalelo o bopša ka dipharologantšho ka moka ga tšona. Se bohlokwa ke gore mongwalelo o bonagale ka kamano yeo ya gare ga dipharologantšho, gomme gape kamano yeo go lemogwe gore ga se fela koketšo ya dipharologantšho, ka lebaka la gore mongwalelo ga o bonale ka koketšo ka gore ga o swane le dipalo.

7.2.6 Dithekniki le dipharologantšho

Bjale ge go ahlaahlwa mongwalelo wa palate ya *Sebilwane* (1961:8), go yo kgethwa ka go hlokomela temanatheto goba karolwana ya palate ye, yeo e sego sereto sa palate ka moka, ka tsinkelo ye kgolo ye e tseneletšego. Kgetho ya setsopolwa sa palate ye, e hlohleleditšwe ke ge e le ye e tlogo lebana le moko wa palate ye, e lego Badimo ba kgatha tema ye bohlokwa maphelong a batho, ka ge e nepiša kokwane ya thulano yeo e utollago khuduego ye e swanetšego, ya moreti wa palate ye, e lego Matome Fela.

Setsopolwa seo se kgethilwego, seo se ya go hlalošwa ka go nepiša mongwalelo wa Fela (1961:8), ke se se latelago ka mo tlase.

A re: 'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,
Se išwe ka pela ka ga Mothei ...
Mme sa ka gona se tle ka keno;
Wena mosadi, o boletše, Ngwana a išwe ka kowa.
Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena ...
Mahlo a se sebele maleme a lena
Mosadi o dula a fsiela ntlo ya gwe,
Monna ntlong o tliša boroko;
Tša ntlo, monna ga di mo tshwenye ka selo.
A re yeng basadi. A re yeng!'

Setsopolwa se sa ka mo godimo, bjale se yo ahlaahlwa go ya ka lenaneothualaganyo la mongwalelo, go hlokometšwe tše dingwe tša dithekniki tša mongwalelo (e sego tša thulaganyo; tše di hlalošitšwe kgaolong ya bošupa) tše di tšweletšego ka magetla, go ya ka lenaneo le le latelago:

7.2.7 Dipharologantšho tša mongwalelo

Ge go badišišwa ka tsepelelo ye e išago fase setsopolwa se sa ka mo godimo go lemogwa bonnyane diphapantšho tša mongwalelo tše seswai tše di latelago, e lego:

- Fela le Mmakgoši:
Polelo ya *Sebilwane*, go ya setsopolwa sa ka godimo, mo e hlalošwa ke Fela (mongwadi), mo a rego 'A re:'. Taba yeo e bolela fela gore polelo yeo e bolelwa ke moanegi/moreti yo mongwe e sego Mmakgoši.
- 'Phuthana':
Ka sephuthelwana ('phuthana') Mmakgoši o hlagiša kgopolo ya kemedi (go emela se sengwe) ka gobane 'phuthana' ga e sa le sephuthelwana seo kgopolo e se bolelago thwi, eupša lesele (ngwana wa Mmamorati).

- 'Mahlo a se sebele maleme a lena':
Ka sebopego sa polelo ya go ganetša, e lego **se**, Mmakgoši o gatelela sephiri; ke go re basadi ba se bololle diphiri tša Mmakgoši.
- 'Wena mosadi, o boletše, Ngwana a išwe ka kowa':
Ka 'ngwana a išwe ka kowa' Mmakgoši o tšweletša khuduego ya go hloka tlhompfo ga Mmakgoši go Badimo.
- 'Lena basadi, se ke sephiri sa rena':
Mmakgoši o amantšhwa bjalo ka motsebatšohle ka tsela ya go laela ka bogale. Ka tsela yeo o hlalošwa bjalo ka moetapele yo bogale.
*Dipharologantšho tše di latelago ka mo tlase tšona di tla no tsopolwa ka boripana ka gobane di tlo hlalošwa ka botlalo kua pejana gona mo kgaolong ye.
- Sešura le kelelothalalo:
Ge go balwa gape methaladi ya:
Wena mosadi, o boletše,/ Ngwana a išwe ka kowa.//
Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena .../
go lemogwa thulaganyo ka tsela ya sešura le kelelothalalo.
- Botelele bja mothaladi lebelo:
Taba ye e bolela fela kelelo ya molodi wa methaladi ya palate, gomme kelelo yeo e laolwa ke segalo goba lefokwana, le ge e le lentšu leo le itšego.
- Ge lebelo le laola dihloa tša mošito:
Go na le phapano ya lebelo mo gare ga methaladi ya palate. Ka lebaka la khutšo ya magareng; ke go re ye kgolwanyana, lebelo la mothaladi ke la go ikgetha, gagolo ka lebaka la tlogelo yeo.

Go ka akaretšwa ka go re bohlokwa bja dipharologantšho tša mongwalelo bo lebane le go bonagatša mohola wa dithekniki tša mongwalelo. Taba yeo e bohlokwahlokwa ka gobane e tšweletša phapano gare ga dithekniki tša mongwalelo le tša thulaganyo. Phapano yeo e lebane le khuduego le moko wa

ditaba/morero. Ke go re dithekniki tša thulaganyo di tšwetša pele moko wa ditaba mola tša mongwalelo tšona di godiša khuduego/maikutlo.

Bjale go yo lekodišiša ka fao Fela a dirišitšego dithekniki tša mongwalelo ka gona go (a) godiša maatlakgogedi le (b) ka fao a swantšhago ka gona.

7.2.8 Go godiša maatlakgogedi

Go godiša maatlakgogedi go lebane le thulaganyo ya dithekniki tša mongwalelo. Bjale go yo lekolwa tirišo yeo ya dithekniki tšeo tša mongwalelo tšeo di dirišitšwego go tšwa setsopolweng sa ka godimo.

Mothofatšo

Ge Preminger (1965:14) a hlatholla mothofatšo o bolela gore ka mothofatšo go hlalošwa dilo gore di bolele, goba di fiwa dika tša batho. Ke go re selo seo se sa phelego se a phedišwa sa be sa fiwa dika tša motho bjalo ka go phetha mešomo yeo e rilego goba tša boledišwa. Nokaneng (1978:212) yena o bolela gore ka sekapolelo se, dilo tšeo di sa phelego di bolelwa tše nkego di a phela, di na le dikwi tša batho. Bjale mo palateng ye ya *Sebilwane*, go tla tsopolwa thwi setsopolweng mohlala woo o nago le sekapolelo se sa mothofatšo, e lego:

Le se sebele banna ba lena ...

Mahlo a se sebele maleme a lena

Go tla lemogwa gore mothalotheotong wa, 'Mahlo a se sebele maleme a lena', Fela o bolela le basadi ba gaMokuti ka ga sephiri seo e swanetšego go ba sešane sa bona – go se bololle komatona yeo e lego kgororwana. Tabakgolo yeo e lego gona ke go re ba itlhaganele go fetola masea ao, la Mmamorati le la Mothei. Ka go realo Fela o mothofaditše 'mahlo' le 'maleme' moo o ka rego ke batho, e sego ditho tša mebele ya batho.

Taba ya go makatša ke gore mmoledi o bolela le selo (mahlo le maleme) seo se sa mo kwego ebile se ka se mo fetole/arabe goba sa dira ka moo a se laelago ka gona. Mahlo ga a na le ditsebe le molomo go phethagatša taelo ya mmoledi, e lego Mmakgoši; ka fao a ka se hwetše phetolo/karabo. Ge go ka hlokomelwa poledišano ye, go tla lemogwa gore e lebane le poledišo ka gobane mmoledi o bolela le mahlo eupša ka lehlakoreng le lengwe mahlo ga a mo fetole/arabe.

Go ka akaretšwa ka go re tirišong ya mothofatšo, le ge mmoledi a ka bolela le selo/mmoledišwa ga se gwa letelwa phetolo. Mo palateng ye ya setsopolwa sa *Sebilwane* poledišano e ka tsela ya taelo yeo go ka se bego le mofetodi go yona. Ka tsela yeo mothofatšo e dirišitšwe bjalo ka thekniki go goroša molaetša goba kgopolo yeo e rilego go mmadi. Gape go se lebalwe gore bohlokwa bja mešomo ya thekniki yeo, ke go gatelela, go tiiša kgopolo le go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba (Groenewald 1993a:17) gore khuduego (go hloka tlhompho) e tle e bonagale gabotse.

Tebelelo

Serudu (1989:44) o bolela gore tebelelo goba nepišo:

Ke tsela ye taba e laodišwago ka gona. Maemo a mongwadi a go tšweletša baanegwa, ditiro, tikologo le ditiragalo tšeo di bopago modiro.

Serudu (*ibid*) o hlaloša go ya pele gore tebelelo/nepišo ke ge mongwadi, moanegi goba moanegwa a tšwelela e le motsebatšohle. Ka tsela yeo go ka thwe go gatelelwa gore tebelelo/nepišo e lebane le ge ditaba di hlalošwa ka leihlo la mongwadi, molaodiši le ge e le moanegwa/baanegwa.

Bjale ge go lekolwa polelo ya Fela ya ka godimo, go lemogwa gore ditaba di hlalošwa ke Mmakgoši ka molomo wa Matome Fela ge poledišano ya Mmakgoši le

basadi ba babelegiši e thoma. O no re 'A re:.' 'A re:.' yeo e lebane le taelo yeo e lebišitšwe go basadi bao ba tlilego belegiša Mmamorati. Ka morago ga polelo yeo ya 'A re:.', go lemogwa phetogonepišo; ke go re ditaba tša taelo ga di sa boletwa ke Matome Fela, eupša Mmakgoši ka nama, ka gobane ke yena motsebatšohle yo a tsebago ditaba ka moka tša go lebana le go fetolwa ga masea.

Godimo ga moo Fela o diriša sebopegokganetšo-**se** sa mmolediši (Mmakgoši) mo gare ga methaladi ye e latelago ya palate ye ya *Sebilwane*:

Lena basadi, se ke sephiri sa rena

Le **se** sebele banna ba lena ...

Mahlo a **se** sebele maleme a lena

Ka tsela yeo ya go reta ka mokgwa woo wa tirišo ya sebopegokganetšo-**se** sa mmolediši, Fela, o tiiša le go gatelela tebelelo, thekniki ye e šetšego e hlalošitšwe ka godimo. Matome Fela, ka go dira bjalo, o diriša thekniki yeo ya tebeledonepišo go amantšha mmoledi, e lego Mmakgoši, motsebatšohle le morero/moko wa palate ye, e lego badimo ba kgatha tema ye bohlokwa maphelong batho ka nepo ya go ntšha khuduego ya segwera magareng ga bobedi bjoo (mmoledi (Mmakgoši) le morero.

Sekai

Mmakgoši o bolela ka tsela ya go laela basadi ka go re:

'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,

Se išwe ka pela ka ga Mothei ...

Mme sa ka gona se tle ka keno; ...'

Polelo ye ya methalotheto ye meraro ye ya ka godimo ya palate ye, Fela o e phethagatša ka thekniki ye e itšego ya go bitšwa ya sekai goba seswantšho. Go

ka thwe lentšu le tee leo polelong ye, leo le lebanego le thekniki ye ke la (se)phuthana la go bontšha/emela Lesea. Ke lona lentšu leo le bonagatšago khuduego ya go hloka tlhompho ga Mmakgoši go Badimo.

Sekai ke lentšu (goba sekafoko) le le kayago goba le šupago selo se se itšego. Lentšu leo ga le na kamano le selo seo se swantšhwago. Abrams (1988:184) o hlaloša sekai ka go re:

The term symbol is applied only to a word or phrase that signifies an object or event which in turn signifies something, or has a range of reference, beyond it.

Sekai ga se bolele taba thwi. Molaetša wa sona o iphihlile. Ke ka lebaka leo Makgopa (1996:7) a rego mongwadi ga a bolele phatlalatša gore selo sa go re se kaya, goba go tšweletša leina la selo se se kaiwago. Ka fao ge go akaretšwa dikgopolo tše go ka thwe sekai ke lentšu leo tirišo ya lona e sa lemogwego gabonolo; le dirišwa go emela se sengwe (Lesea = ka tlhaka ye kgolo go emela Badimo ba gaMokutu), nepo e le go utolla tlhalošo ye e tseneletšego, ye e bego e sa letelwa. Godimo ga moo sona seswantšho seo sa sekai se tšweletša khuduego goba maikutlo a go lebana le motho, e sego selo (sephuthana).

Bjale go tla lekodišišwa ka mo sekai se dirišitšwego ka gona mo setsopolweng sa ka godimo.

Fela o šomiša kgopolo ya sephuthana, seo bjale se fetogilego Lesea go emela Badimo ba gaMokutu. Ke go re kgopolo yeo ya Lesea e lebanwe le go phološwa ga Mmamorati le go mo fihliša Bokgalaka/Badimong bolokegile. Ka yona kgopolo yeo, ge Mmamorati a dumela fela, o tlo amogelwa Badimong ka Lesea, ka gobane Lesea ga se lese/mpua, go ya ka fao go letetšwego ka gona, ke seka sa Badimo ba gaMokutu.

Ge palate yeo e eya bofelong (le ge ditiragalo tšeo di sa tšwelele setsopolweng se), Fela o tšwela pele go diriša mantšu a mangwe: Tilu le Mphaka, go swantšha barongwa ba Badimo ba gaMokutu; ke go re ga e sa le 'dimpšapedi tša mošate', ke barongwa ba gaMokutu, bao ba kayago bophelo bjo bo sa felego bja ka morago ga lehu.

Ka go realo, ka go reta ka tsela yeo, Fela o swantšha kgopolo ya sephuthana, e lego Lesea le dimpša tša mošate, Tilu le Mphaka, e lego barongwa ba gaMokutu le bophelo bja go ya go ile (bjo bo sa felego) gore e se hlwe e e ba sephuthana le dimpša, dilo tša go tsebega tša lefase le, eupša e be dilo tša lefase la ka morago ga lehu (Bokgalaka/Mabitoleng).

Ka go godiša ditaba ka tsela yeo ya seswantšho, Fela o hlagiša maikutlo a tlhompho go Badimo. Ke go re ka go lotola Lesea, Mmamorati o tlo boelanywa le Badimo ba gaMokutu.

Thulaganyo ya polelo

Thulaganyo e hlaloša peakanyo ya ditiragalo gore di nyalelane le morero wa mongwadi. Ka go realo kgatelelo ye kgolo e ba godimo ga peakanyo ya ditiragalo ka nepo ya go tšwetša pele tebanyo/morero ya mongwadi.

Ge go lekolwa thulaganyo ya ditiragalo tša setsopolwa se, go lemogwa gore ga se ya mehleng – ke polelo ya palate. Taba yeo e bolela gore moreti o dirišitše polelo ya thulaganyo ya metara, ge a rulaganya palate yeo. Ka go realo polelo yeo e lebane le mošito le lebelo la polelo ya gagwe.

Tlogelo

Ka tlogelo go bolelwa ka lefoko goba lentšu le ge e le kgopolo goba tiragalo yeo mmadi a swanetšego go e tlaleletša. Bjale ge go tsinkelwa setsopolwa se sa ka godimo, go lemogwa gore go na le tlogelo.

Fela o diriša maswao a (...) mo methalading ye latelago go tšweletša tlogelo:

Se išwe ka pela ka ga Mothei ...

Le se sebele banna ba lena ...

Ka go dira bjalo Fela o tlogela ditiragalo/dikgopolo tšeo di swanetšego go tlaleletšwa ke mmadi wa palate ye ya gagwe. Go realo o bolela gore mmadi le yena a kgathe tema mo thulaganyong ya kanegelo ya ditiragalo tša palate ye. Go ka no gatelelwa gore Fela o tlogela ditiragalo tše mmadi a tlogo ikgopolela tšona ge a bala palate ye ka ntle ga go šitišwa ke selo; ke go re le ge di (ditiragalo) tlogetšwe, ga di šitiše kelelo ya ditaba.

Ka go realo go ka thwe mongwadi wa palate ye o rata go potlakiša nako ya go anegwa ga ditiragalo tša go fetolwa ga masea ke boMmakgoši, ka go no di nepiša ka tsela ya go tlogela tšeo tše dingwe (tša go direga nakong yona yeo) gore mmadi ka bjako a kgone go lemoga bohlokwa bja pheletšo ya tšona, e lego kotlo/polao ya basadi le setšhaba sa gaMokutu ke Badimo ba gaMokutui, yeo e lebanego le thuto: Badimo ba kgatha tema ye bohlokwa maphelong a batho ka fao ba lebanwe ke tlhompho le potego ye kgolo.

Poeletšo

Preminger (1965:998) o hlaloša thekniki ya poeletšo ka go bolela gore ke:

[It is) the repeating of words, syllables, sounds, phrases, a line/lines, stanza and events in all poetry.

Ge a iša pele Wales (1989:403) o bolela gore poeletšo e dirišwa go gatelela go tšweletša morero le maatlakgogedi. Ka go realo go ka thwe poeletšo e na le mešomo ye mebedi, e le lego (a) go tšwetša pele moko wa ditaba le (b) go bonagatša maatlakgogedi/phišegelo gore mmadi a rate go balela sengwalo pele le pele.

Fela o no boeletša kgopolo ya sesame (sephiri) sa basadi ka go re:

Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena .../

Ka go realo poeletšo yeo e dirišetšwa go gatelela go tšweletša (a) morero wa palate ye, e lego badimo ba kgatha tema ye bohlokwa maphelong a batho (ba gaMokutu) le gore (b) mmadi a fišegele go balela palate pele le pele ka ge poeletšo yeo e tsošološa maikutlo a kotlo goba polao ye šoro ya setšhaba sa gaMokutu.

Metara

Kgopolo ye ya metara yona e yo hlalošwa ka boteletšana mo karolong ye ya nyakišišo ka gobane metara ke kokwanekgolo ya polelo ya moreti (wa palate).

Groenewald (1993b:13) o re metara o lebane le thulaganyo ya medumo, mošito le mahlalošetšagotee. Heese le Lawton (1979:13) ba kwana le Groenewald ka go re:

Metre may be defined as a repetitive and symmetrical pattern of stressed and unstressed syllables on which a poem may be based.

Ba tšwela pele gore metara wa sereto o ka laetšwa ka go swaya dinoko tšeo di gatelelwago ka leswao la (´) le tšeo di sa gatelelwego ka leswao la (˘). Ka lebaka la gore theto ya bogologolo e be e nyalelana le dikoša tša setšo le mmimo go naganwa gore dipatrone tša metara wa theto, e lego kgatelelo ya dinoko le dinoko tša go se gatelelwe, di swantšhwa le go kiba fase ka leoto (gatelelwa) le go emiša leoto (go se gatelelwe) (Heese le Lawton, *ibid*).

Boulton (1970:17) ge a hlaloša seo metara e lego sona ga a tlogele go bolela ka mošito ka gobane o bona metara e le karolwana ya mošito. O no re:

Both words (rhythm le metre), when used concerning English poetry, refer to the pattern of stresses. Rhythm I shall take as meaning every possible aspect of this, metre as meaning the symmetrical, repetitive pattern of stresses. Rhythm thus includes metre but metre is a relatively small part of rhythm.

Mo go tlhalošo ya ka godimo Boulton o tšweletša bohlokwa bja tlhalošo bjo bo tlišwago ke kgatelelo ya dinoko mo mafokong. Lefoko goba mothalotheto wo o swanago ka mantšu o ka ba le ditlhalošo tše pedi tša go fapana go ya le ka fao (lefelu) kgatelelo (‘stress’) e kwagatšwago gona.

Mantšu ao a gatelelwago polelong, ke mantšu ao a laetšago bohlokwa bja ona mo mafokong. Ke ka ona phapano gare ga polelo, e bonalago ka gona. Sebopego sa theto se a fapana malemeng go ya ka go fapana ga ona. Ka Seisimane, mošito o laolwa ke metara, ka Sefora, palo ya dinoko ke seo se lego bohlokwa, mola ka Segerike le ka Selatini patrone ya mothalotheto e bopilwe ka dinoko tše telele (‘long’) tša go gogwa, le ka tše kopana (‘short’) tša go se gogwe ge di hlabošwa. Botelele bjo le bokopana bjo di bitšwa ‘quantity’ ka Seisimane. Boulton (Ibid:22) ge a hlalošaseo metara e lego sona o fo re:

The metre of poetry is the basic pattern of stressed and unstressed syllables.

Lennard (2005:31) o kwana le tlhalošo ya Boulton ka gore yena o re metara ke 'the rhythmic pattern of beats'. Ditlhalošo tše di filwego di bolela selo se tee ka mantšu a go fapana.

Metara ke karolo ye bohlokwa ya theto ka gobane e thuša babadi go kwešiša mošito ('rhythm') ka ge o nyalelana le mantšu le methalotheto. Gape o thuša bangwadi go hlama theto yeo e nago le sebopego le segalo se se tiilego. Metara o bohlokwa ka kudu ge sereto se balelwa godimo ka gobane o thuša mo go segalo sa lentšu.

Tucker (education.seattle.com/significance-meter-poems-4975.html) o tšweletša ntlha ya ka godimo ka go re:

Without consistent meter, it is difficult to maintain a smooth, steady flow throughout a poem unless it follows a free verse style. When you read or write a poem, think of meter as the beat or the cadence of the piece.

Se se laetša gore metara ke kokwane ya mošito mo go theto, ke patrone ya mešito, yeo ka Seisimane e bitšwago 'foot'; ke go re karolometara. Karolometara ye nngwe le ye nngwe e hlamilwe ka dinoko tša palo ye e itšego. Ka nako dinoko e ka ba tše pedi goba go feta. Morgan (2010:3) le yena o tšweletša bohlokwa bja metara mo polelong ka go re:

Metre is measure or rule before it is metre, and the least that metre gives to language is some kind of regularity, a structure which makes it orderly and measurable.

Ka fao ge go hlalošwa seo metara o lego sona, go bolelwa ka mokgwa wa go hlatholla temogo ya mošito wa polelo ya theto yeo e ka lekanyetšwago gomme ya hlangwa.

Mojalefa (1995a:19) o tšwetša kgopolo ye ya ka godimo pele ka go laetša gore banyakišiši gore ba tsebe seo metara e lego sona, ba swanetše go hlokomedišiša diphapantšho tša sereto tšeo di lebanego le metara. Tlhokomedišišo ya gagwe e wela godimo ga mahlakore a mabedi a sereto, e lego lehlakore la polelo le lehlakore la metara. Taba ya polelo e laetša gore sereto se hlamilwe ka mantšu ao a bopago sekafoko le lefoko.

Ge a tšwetša ntlha ye pele, Groenewald (1966:3) o gatelela gore ge sereto se nyaka go ba polelo, se ka lebana le lefoko le tee fela go swana le diema tša Mafrika tša go ba le metara. Mabapi le sebopego sa metara go bolelwa gore:

A metrical scheme is a convention; that is, it follows rules which have been made valid by general consent (Heese le Lawton, 1979:13).

Bjale kgopolo ye ya diphapantšho tša sereto e tla elwa šedi ye kgolo nyakišišong ye ge go hlokometšwe tše Fela (1961:8) a di bolelago ka tlase:

A re: 'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,
Se išwe ka pela ka ga Mothei ...
Mme sa ka gona se tle ka keno;
Wena mosadi, o boletše, Ngwana a išwe ka kowa.
Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena ...
Mahlo a se sebele maleme a lena
Mosadi o dula a fsiela ntlo ya gwe,
Monna ntlong o tliša boroko;

Tša ntlo, monna ga di mo tshwenye ka selo.
A re yeng basadi. A re yeng!'

Polelo ye ka moka ya Fela, e theilwe godimo ga metara wo o tiilego. Ke go re methalothetho ka moka e rulagantšwe ka dikarolometara tše di itšego. Ka fao go ka thwe, ge go lekodišišwa palo ya dikarolometara, go lemogwa gore ke tše lesometharo, e lego:

A re: 'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,
Se išwe ka pela ka ga Mothei .../
Mme sa ka gona se tle ka keno;/
Wena mosadi, o boletše,/ Ngwana a išwe ka kowa.//
Lena basadi, se ke sephiri sa rena/
Le se sebele banna ba lena .../
Mahlo a se sebele maleme a lena/
Mosadi o dula a fsiela ntlo ya gwe,/
Monna ntlong o tliša boroko;/
Tša ntlo, monna ga di mo tshwenye ka selo.//
A re yeng basadi.// A re yeng!'

Leswao leo la (/) le bontšha kgaogano ya dikarolometara mola le la (//) lona le tšweletša metara. Ka go realo go ka thwe setsopolwa se se theilwe ka dikarolometara tše lesometharo (go ya ka mo go šetšego go ukamilwe ka gona ka godimo) le dimetara tše nne.

Thulaganyo ye bjalo yeo ya palate ka dikarolometara le dimetara e lebane le go godišwa ga morero wa yona woo o bonagatšwago ka tsela ya maikutlo a go hloka tlhompho ga basadi ba gaMokutu mererong ya Badimo ba bona.

Mošito

Woolfe le Hampton (1984:199) ba hlaloša gore mošito o lebane le patrone ya modumo seretong/palateng. Gomme patrone yeo e laola mošito, ebile gape e na le khuetšo ye e itšego ye kgolo mo go mošito. Ge ba tiiša taba yeo go ya pele ba fo re:

All the sound patterning in a poem affects the slow down, depending on the use of hard or soft sounds, long or short words, repetition, rhyme, etc.

Ba iša pele ditaba tšeo ka go hlatholla modiro wa mošito ka go re:

Rhythm is the space of which the words flow, where you pause, where the emphasis falls (ibid).

Ka go realo basekaseki ba ba gatelela dintlha tšeo di lebanego le mošito, e lego:

- (a) Sekgoba seo mantšu a elelago ka gare ga sona
- (b) Khutšo

Dikokwane tšeo tša mošito di gatelela kgopolo yeo e itšego. Taba yeo e tiiša gore go na le kelelo ya molodi wa sengwalo/palate se se itšego, gomme kelelo yeo e laolwa ke segalo goba lefokwana, le ge e le lentšu leo le itšego; ke go re le ka telefatšwa goba la kopafatšwa mo mothalading/mothalothetong goba polelong, ge go retwa goba go balwa le ga ešita le ge go bolelwa.

Go ka fo tiišetšwa gore mošito wo bofefo goba wo boima, le ge e le wo o boeletšwago goba wa go no tšweletšwa ka mantšu a a itšego, a matelele goba a makopana, a segalo sa godimo goba sa fase, ke wona a lebanego le khuduego ya mongwadi/moreti Fela. Ke ka fao Richards (1987:229) a bolelago gore:

... a rhythm of the mental activity through which we apprehend not only the sound of the words but their sense and feeling.

Taba ye ya Richards e bohlokwa ka gobane bohlokwa bja yona bo lebane le dikgopolo tše pedi tše di latelago, e lego lebelo le khutšo tše di tlogo hlalošwa ka mo tlase.

Lebelo

Ge a hlaloša mošito ge o sepedišana tsela le lebelo, De Groot (1946:19) o fo re:

Hier uit kan men eigenlijk afleiden wat dan wel het meest wezenlyke van rythme in psychologische en aesthetische zin is een afstand van een bepaalde lengte tussen twee kernen van intensiteit, die afstand is ongeveer drie-kwart seconde.

Se De Groot a se hlathollago ke gore mošito o ka swantšhwa le maphoto a lewatle. O hlaloša gore bokgole gare ga dihloa tša maphoto ao bo ka ba tharonneng ya motsotswana. Ge go bolelwa ka mošito woo o nepišago mantšu a mafoko mo polelong ya Sepedi, gona o tla bontšhwa ka mokgwa wa seema se (Rakoma, 1995:162) ka ge o sa bonale gabotse mo palateng ya Fela:

1	2	
La hlo:ka mo:ng		(dinoko tše tlhano)
Le tse:na setlogo:lo		(dinoko tše šupa)

Leswao le (:) le emela sehloa sa mošito.

Bokgole bjo bo lego gare ga sehloa sa 1 le sa 2 ka godimo, bo tlo lebana le motsotswana wa go kaka tharonneng. Lebelo lona leo le no nepiša palo ya dinoko tše di bolelwago; ke go re, e lego ya gare ga dihloa tše pedi tše tša mošito. Ke ka

lebaka le go ya ka Mojalefa (1993:149), lebelo e le ponagalo goba pharologantšho ya go hlaloša bokopana bja methalotheto, le ge e le lefoko.

Bjale go yo lekolwa ka fao lebelo le ka phethagatšwago mantšung. Taba yeo e bolela gore lebelo le laolwa ke botelele bja lentšu, go swana le ge go ka no tšewa mohlala wa mohuta woo mantšung (madiring) a a latelago a setsopolwa sa ka godimo:

Rwa-la-ng	(dinoko tše tharo)
i-šwe	(dinoko tše pedi)
(tla)tle	(senoko se tee)
bo-le-tše	(dinoko tše tharo)
se-be-le	(dinoko tše tharo)
du-la	(dinoko tše pedi)
fsi-e-la	(dinoko tše tharo)
tli-ša	(dinoko tše pedi)
tshwe-nye	(dinoko tše pedi)
ye-ng	(dinoko tše pedi)

Go lemogwa gore mantšu a fapana ka palo ya dinoko: a mane a na le dinoko tše tharo, a mahlano a na le dinoko tše pedi, mola le tee le na le senoko se tee.

Mohlala, 'rwalang' e na le dinoko tše tharo, mola 'tla(tle)' e na le senoko se tee. Ke ka tsela yeo go bapetšwago lebelo la mantšu ao a go se lekane ka dinoko ka gona. Fela mantšu ao a ka bitšwa mantšu ao a nyakilego lekanago ka dihloa tša mošito (se tee, tše pedi, tše tharo), ka lebaka la gore, go ya ka lebelo, a lekana ka nako go ya ka kgopolo ya De Groot (*ibid*) ya ka godimo. Ka gobane 'tle' e na le senoko se tee, lebelo la yona le a nanya ge le bapetšwa le la 'rwalang', ya go ba le dinoko tše tharo, yeo yona e nago le lebelo la go phakiša. Ka tsela yeo, dinoko di laola lebelo; ke go re ge dinoko e le tše ntši, lebelo le a phakiša, mola ge dinoko di se nene, lebelo le nanya.

Khutšo

Ge go hlalošwa khutšo, go nepišwa go kgaoga ga polelo; e ka ba ga lentšu goba sekafoko, le ge e le lefoko, goba go bolela/ngwala ka go khutša, le ge e le go bolela/ngwala ka go tšama o ema goba o khutša ka mokgwa woo go ka thwego ke wa go bala/bolela, ka nepo ya go gatelela seo se itšego (Mojalefa, 1995a:137). Ka go realo go ka thwe khutšo e laolwa ke melao ya polelo goba yona popopolelo. Fela o no re:

Lena basadi, se ke sephiri sa rena

Ga se a ngwala gore:

Se ke sephiri sa lena basadi

Ka lebaka la gore lefoko la mathomo le na le khutšo ye e tšweletšwago ka tsela ya leswaodikga la fegelwana; ke go re 'Lena basadi' le 'se ke sephiri sa lena' le a nanya ge le bapetšwa le la bobedi, 'Se ke sephiri sa lena basadi', ka gobane lona ga le na khutšo ya (,) ge le balwa goba le bolelwa ka mokgwa wa tlwaelo. Ka fao lefoko/mothaladi la bobedi le a phakiša ka lebaka la gore tatelano ya sediri: tiro le sedirwa, ke ya tlwaelo, mola la bobedi le nanya ka lebaka la gore tatelano yeo ga se ya tlwaelo. Go fetola tatelano yeo ya tlwaelo, go hlola khutšo yeo lefokong leo la mathomo. Ke go re ge sedirwa se ema ka go la mpati, go na le se sengwe se bohlokwa seo se gatelelwago, e lego sona sedirwa seo, e lego basadi.

Ka tsela yeo go tlo lemogwa gore thulaganyo ye bjalo ya polelo ye ya Fela, e tšwetša pele moko wa palate ye, ka go nepiša maikutlo a motheeletšhi/mmadi.

Sešura le kelelothalo

Ge go balwa palate ye ya Fela, setsopolweng sa ka godimo, go lemogwa gore e rulagantšwe ka tsela ya sešura le kelelothalo, gagolo methaladi ye e latelago:

Wena mosadi, o boletše,/ Ngwana a išwe ka kowa.//
Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena .../

Sešura

Sešura se swantšhwa le mollwane wa popafoko. Ge go ka se be bjalo sešura se ka se kwagale; ke go re go ka se be metara. Bohlokwa bja sešura ke (a) go aroganya dikarolometara le methalotheto, (b) go tlemaganya dikarolometara le methalotheto le (c) go aroganya le go tlemaganya dikarolometara le methalotheto. Ka go realo sešura se na le mehola ye meraro yeo e lebanego le kamano ya dithotheto tšeo. Dikhutšo tšeo ga di lekane ka maatla (Grammont, 1960:43).

Ge go balwa setsopolwa sa ka godimo, go tlo lemogwa tshwao ya sešura ka tsela ye:

A re: 'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,/
Se išwe ka pela ka ga Mothei .../
Mme sa ka gona se tle ka keno;/
Wena mosadi, o boletše,/ Ngwana a išwe ka kowa.//
Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena .../
Mahlo a se sebele maleme a lena/
Mosadi o dula a fsiela ntlo ya gwe,/
Monna ntlong o tliša boroko;/
Tša ntlo, monna ga di mo tshwenye ka selo.//

A re yeng basadi.// A re yeng!//

Go lemogwa dikhutšo mothalading wo mongwe le wo mongwe wa temana ye ya palate, ka ntle le mothaladi wo:

Lena basadi, se ke sephiri sa rena

Dikhutšo tša mo mafelelong a methaladi ye e latelago:

A re: 'Rwalang phuthana sa ngwan'a badimo,
Se išwe ka pela ka ga Mothei .../
Mme sa ka gona se tle ka keno;/
le

Lena basadi, se ke sephiri sa rena
Le se sebele banna ba lena .../
Mahlo a se sebele maleme a lena/
Mosadi o dula a fsiela ntlo ya gwe,/
Monna ntlong o tliša boroko;/
di bontšha thulaganyo ya dikarolometara tšeo di tšweletšwago ka sešura; mola
dikhutšo tša mo mafelelong a methalotheto ye latelago:

Wena mosadi, o boletše,/ Ngwana a išwe ka kowa.//

Le

Tša ntlo, monna ga di mo tshwenye ka selo.//
A re yeng basadi.// A re yeng!//

di laetša thulaganyo ya metara wo o feleletšego.

Ka fao dikhutšo tša go rulaganywa ka dikarolometara di bopilwe ka dikhutšo tše nnyane tša tlhago tša go swaiwa ka leswao la (/) mola methaladi yeo ya dikhutšo tše kgolo, tša thulaganyo ya metara, tšona di swaiwa ka (/) go bontšha phapano magareng ga dikhutšo tše.

Dikhutšo tše di bitšwa sešura ka gobane di lebane le metara. Sešura seo se na le mošomo wo bohlokwa, e lego go gapeletša methaladi yeo ka moka; gomme ka go gatelela bjalo methaladi yeo e bapetšwa le kgopolo ya morero wa palate ye, e lego Badimo ba kgatha tema ye bohlokwa maphelong a batho, ka khuduego ye e lebanego le go hloka tlhompho ga basadi ba gaMokutu.

Kelelothalo

Groenewald (1993b:14) yena o no hlaloša gore go na le kelelothalo ye e lebanego le dikarolo tša mothalotheo le gore gape go na le kelelothalo ye e lebanego le methalotheo. Tabataba ke gore kelelothalo e hwetšagala fela ge sereto se na le methalotheo ye e itšego. Moo sešura se hlokegago go bitšwa kelelothalo. Godimo ga moo kelelothalo e senya metara gore e se be polelo ya moreti eupša ya moanegi.

Fela o fo tšweletša kelelothalo setsopolweng sa ka godimo ka go re:

Lena basadi, se ke sephiri sa rena

Le se sebele banna ba lena ...

Go lemogwa gore methalotheo ye mebedi ye ya palate e beakantšwe ka tsela ya kelelothalo. Ke go re moreti ga se a swanela go khutša ge a reta methaladi yeo. Ka tsela yeo thulaganyo ye ya kelelothalo ya setsopolwa se, e gapeletša moreti go reta methaladi yeo ka lebelwana go feta methaladi yeo ye dingwe. Lebelwana leo le lebane le go phakiša ga basadi ge ba fetola masea a Mmamorati le Mothei. Ka

mokgwa woo kelelothallo mo e lebane le khuduego ya go hloka tlhompho ga basadi go Badimo ba gaMokutu.

Ke ka fao go ka thwego mohola wo mogolo wa kelelothallo ke go tšwetša pele mošito wo o godišago maikutlo a a rilego a go hloka tlhompho palateng ye.

Mošitollo

Bjale go yo sekasekwa ge mošitollo o nepiša botelele bja methaladi (polelo) ya palate, gape le ge o lebane le lebelo ge le laola dihloa tša mošito.

Botelele bja mothladi wa palate

Bjale ge, botelele bja methaladi ya palate e yo nepišwa ka go tsopola methaladi ye e latelago ye mebedi:

Ma:hlo a se sebe:le male:me a le:na/

Mosa:di o du:la a fsie:la n:tlo ya gwe, /

Taba yeo e napile e bolela gore methaladi yeo e a lekana ka botelele ka gobane mothladi wo mongwe le wo mongwe o na le dihloa tša mošito tša go lekana, tše nne. Taba yona yeo gape e bolela gore ka tshwanelo methaladi yeo e swanetše go lekana ka lebelo. Yona taba yeo e tlo bolelwa ka botlalo ge go ahlaahlwa ge lebelo le laola dihloa tša mošito ka mo tlase.

Ge lebelo le laola dihloa tša mošito

Karolwana ye yona e yo hlaloša lebelo, khutšo le dikhutšwana tša methaladi ye e latelago ka mo tlase:

Lena basadi, / se ke sephiri sa rena

Le se sebele banna ba lena ...//

Leswao la (/) le emela khutšo ye nnyane, mola le la (/) lona le emela khutšo ya magareng moo go lego kelelothalalo le tlogelo ya ditiragalo tša go amana le polelo yeo ya Mmakgoši tša go fetolwa ga masea. Ka go realo go na le phapano ya lebelo mo gare ga methaladi yeo ya setsopolwa. Ka lebaka la khutšo ya magareng; ke go re ye kgo lwanyana, mo mothalading wa mathomo:

Le se sebele banna ba lena ...//

lebelo la mothaladi woo ke la go ikgetha, gagolo ka lebaka la tlogelo yeo. Ka go realo khutšwana yeo ya yona e hlola gore lebelo le iketle mothalading wo.

Bjale, go tloga mo, go yo hlokomelwa gape le dithekniki tše dingwe tša mongwalelo, tše di sego tša lebane le setsopolwa sa ka godimo, eupša seretong se ka bophara; tše mongwadi wa palate ye ya *Sebilwane*, Fela, a di dirišitšego go lebeletšwe kanegelo ye ya gagwe.

Tirišo ya dithekniki tše dingwe tša mongwalelo tša go se lebane le setsopolwa sa ka godimo

Karolwaneng ye ya dithekniki tše tša mongwalelo, gona ditaba di yo akaretšwa ka boripana ka labaka la boahlamo bja nyakišišo ye.

Ge go badišiša palate ye ya Fela, go ya pele le pele, ka tsenelelo, go tlo lemogwa gape gore go sa na le dithekniki tše dingwe tše bohlokwa tša mongwalelo tše di šomišitšwego tirišong ya thulaganyo ya kgodišo ya phišegelo ya mmadi/motheeletši. Dithekniki tše di yo lebeletšwe ge go šeditšwe (a) go fihla ga ngwana lefaseng go akaretšwa le (b) tlaselo godimo ga Mokutu ka gobane ditiragalo tše di akaretša bogolo bja palate ye.

Go fihla ga ngwana lefaseng:

Tlhalošonyakišišo (teori) ya dithekniki tše di dirišitšwego mo karolwang ye, di ka se bolelwe ka lebaka la boahlamo bja thulaganyo ya nyakišišo ye.

Phapantšho

Mo mongwadi o dirišitše thekniki e tee ya phapantšho go fetiša tšeo tše dingwe ka maatla. Ge a hlaloša tiragalo yeo Fela o no gatelela bohlokwa bja yona ka maikemišetšo a go goroga ga lesea ka go hlaloša khomolo goba setu seo se tšwelelago mo mathomong a ditaba.

Mongwadi o fapantšha khomolo ya tlhago le pelego ya ngwana ka go diriša:

Ao!!, šakwe!!!, Ke'ng na!, (letl. 1)

e lego pheteletšo go tšweletša maikutlo ao a gogago šedi ya mmadi. Ka fao o bontšha lešata gomme lešata leo le emela bohlokwa bja lesea.

Ka thulaganyo ya polelo ye bjalo khuduego ya mongwadi e nepiša tlhompho le tumišo ya lesea. Ka go realo moreti o swantšha khomolo ya tlhago le go tswalwa ga lesea. Bakeng sa go hlaloša tiragalo ya go belegwa ga lesea, ka mothaladi o tee o e hlaloša ka go e diegiša, ka go realo o gatelela khuduego ya gagwe.

Go ka aakaretšwa ka go re khomolo e šwahlelwa ke lešata le tshenyo. Ka go realo mongwadi o dira gore babadi ba ikhwetše ba kwela bohloko motse wa gaMokutu. Ka atmosfere yeo moreti, Fela, o gatelela khuduego go tikologo ya gaMokutu.

Tlhaselo godimo gaMokutu

Mo karolwaneng ye gona Fela o šomišitše dithekniki, bonnyane, tše senyane go bonagatše khuduego ye e renago bogolong bja palate ye ya gagwe.

Lefelo

Fela o šomišitše lefelo ka go le bolela ka 'motsana wo o lego tseleng ya Bokgalaka' (letl.6). Godimo ga moo, Fela bolela gape ka:

Motseta

Ke motseta ka gore ke 'tonana ya badimo ba Bokgalaka' (letl.6). Go iša pele moreti o bolela ka:

Toro

Toro e swantšhwa go ba magareng a bophelo le lehu (letl.11). Godimo ga moo toro ke badimo go swana le Ngwedi le Mokgalabje (letl.11).

Leboo

Fela ge a hlaloša leboo, o thoma ka go latelanya ditiragalo gammogo le bogolo bja dibata, digagabi, dinonyana (tša bošego), diphedi (tša ka meetseng), phefo, gomme a fetša ka ditšhošwane (bonnyane). Ke go re o thoma go tše kgolo a ya go tše nnyane (matl. 5-6). Ka go realo Fela o gatelela ditaba ka go boeletša. Kgopolo yeo ya go boeletša e sa tlo hlalošwa gape ka mo tlase ka go nepiša kgatelelo ya ditiragalo/ditaba.

Poeletšo

Ka go boeletša, mohlala wa ka mo godimo wa leboo, ka khomolo go hlalošwa ditaba ka go tloga go tše kgolo go ya go tše nnyane. Taba yeo e tšwetša pele moko wa ditaba ka go diriša phapantšho (*'contrast'*) ya khomolo le selo se sengwe, e lego tllhaselo. Ka fao moreti, Fela, o fapantšha khomolo le tllhaselo. Ka fao, go homola go gatelela tšwetšopele ya lešata mola go hlasela go gatelela bogolo le bošoro bja tshenyo.

Kelonako

Ka kelonako go bapetšwa nako ya kanegelo le ya tiragalo, e lego lebelo (tempo) la phethagatšo ya ditiragalo. Go ka hlalošwa ka go re mohuta wo wa nako o lebane le nako ya go se fele.

Bjale mo palateng ye ya Fela, ditiragalo tša pelego ya lesea di a diegišwa. Godimo ga moo go lemogwa gape le gore tiragalo ya tllhaselo le yona e a diegišwa. Go diegišwa fao ga ditiragalo go lebane le dikgopolo tše pedi, e lego khomolo le tshenyo tšeo di a boeletšwago ka tsela ya kelonako.

Poledišanonepišo

Tiragalo ya go fapantšha masea, ge go balwa mo matlakaleng a 7-8, e bonagatšwa ka mokgwa wa poledišanonepišo. Ke go re moreti wa palate ye o diriša poledišano go fetola tebelelo ya kanegelo ye ya ditaba.

Bohlokwa bja tebelelo yeo ke gore mmadi o thoma go bona ditaba ka leihlo la moanegwa e sego mongwadi. Ka go dira bjalo, Fela o nepiša seo se diregago ka go se hlaloša ka beng ba sona, baanegwa bao boMmamorati le boMmakgoši le bao ba bangwe, eupša e sego motho yo mongwe ka ntle ga bona. Ka go dira bjalo moreti o gatelela moko wa ditaba, e lego go hlokomela lesea ka maikemišetšo a

go godiša khuduego ya go se rate seo basadi ba motse wa gaMokutu ba se dirago.

Kgegeo

Mohlala wa thekniki ye o lebane le ditiragalo tša MmaMothei tšeo di tšweletšwago ka tsela ya kgegeo. Ditiragalo tšeo ke kgegeo ka gobane Mothei o be a se a swanela go belega kgoši; wa go belega kgoši ke MmaMorati.

Basadi ba fetola tiragalo yeo go ba kgegeo ka go fapanya masea. Ka go realo basadi bao ba gaMokutu ba gapeletša gore Mothei a thee motse ka ge a tla be a tšweletšwa bjalo ka motho yo a belegego 'modišana' (mošemane).

Ka go hlaloša ditaba ka tsela yeo, Fela o rotoša maikutlo a go hloka tlhompho (lenyatšo) ga basadi bao ba gaMokutu.

Phapantšho

Fela o fapantšha nako ya ditiragalo tše di lebanego le mabaka. Ke go re moreti wa palate ye o tšweletša phapano gare ga bošego le mosegare. Bošego tlhaselo le lehu di emela manaba (a gaMokutu), mola ka lehlakoreng le lengwe mosegare wona o emela bophelo (Lesea). Ka go realo phapantšho yeo e gatelela moko wa ditaba go bonagatša maikutlo a tlhompho ye maatla le bogolo bja Lesea (Badimo ba gaMokutu).

Seswantšho

Seswantšho se lebane le go hlaloša selo ka moo go sego gwa tlwaelega ka gona. Fela tlhalošo yeo e lebane le moko wa ditaba: go hlokomela leseka ka maikemišetšo a go godiša khuduego ya go hlompha Badimo.

Taba yeo e gatelela go amantšhwa ga dikgopolo tše di tlogo fetoga dikai ka lebaka la gore kamano yeo e tšwetša pele moko wa ditaba, mohlala, lesea le Mmamorati ba amana ka go kgotlelela. Ka tsela yeo selo sa popego ('concrete') se fetoga kgopolo goba seka sa senaganwa ('abstract').

Tlhalošo ya dikgopolo tša ka godimo e ka akaretšwa ka go gatelela ka fao Fela a dirišago diswantšho ka gona go godiša maikutlo.

MmaMorati

Bjale go yo lekolwa ka fao Mmamorati a swantšhwago ka gona.

Leina la gagwe:

Leina la Mmamorati le emela lerato. Ka go realo go ka thwe ke seka sa lerato leo le godišago boitshwaro bja gagwe bjoo bo lebanego le lerato leo.

Tswetši: MmaMorati:

Ge go badišišwa mo letlakaleng la 21, go tlo hlokomelwa gore Mmamorati o tšweletšwa bjalo ka tswetši. Ka go realo go ka thwe Mmamorati o swantšhwa le tswetši. Ke go re MmaMorati, ga e sa le motho (Mmamorati), ke seswantšho (kgopolo).

Lesea

Ditiragalo tša lesea di tšweletšwa mo matlakaleng a 7 le 20. Gomme Fela, ka ditiragalo tšeo o gatelela bohlokwa bja Lesea. Go lemogwa gore Lesea ga se motho wa lefase le; ke wa Bokgalaka. Kgopolo ya Bokgalaka e hlalošwa bjalo ka lefelo moo badimo ba dulago ntshe. Ka lehlakoreng le lengwe Lesea lona le emela

bophelo bjo bo phelwago Bokgalaka. Ka go hlaloša ditiragalo ka tsela yeo go ka thwe Fela o rotoša Lesea ka tsela ya kgegeo (mošemane : segameetse).

Gae

Gae ke kgopolo ye e lebanego le Bokgalaka goba Badimong. Ka go realo Gae e šupa dilo tše pedi e lego (a) moo Lesea le tšwago gona (bophelong) le (b) moo Lesea le yago gona (lehung). Taba yeo e bolela gore go na le di-Gae tše pedi, e lego (a) Gae ya pele ye e lebanego le Bokgalaka le Badimong, e lego bophelo le lehu. Ka gona Gae yeo ya pele e bolela moko wa ditaba: lehu le bophelo.

Gae ya bobedi yona e hlaloša mokotlaleletšo (morero wa go oketša), e lego go 'lotola'/boloka ngwana/leseae. Mokotlaleletšo o tiišwa ke:

Ba ile... ba metšwa ke bošego (letl.37).

Lehu le bophelo tšona di lebane le lefokwana le:

'Ba ile...'

'Ba ile' yeo, ya ka mo godimo, bjale e hlaloša batho ba gaMokutu ba go bolawa ke manaba. Ke go re 'Ba ile...' yeo e ema sekeng la lehu.

Ka lehlakoreng le lengwe '...le bona ba ile' (letl.37) e lebane le goba e hlaloša ditiragalo tša MmaMorati le Lesea, ka bobona, e lego seswantšho sa bophelong.

Bokgalaka

Kgopolo ya Bokgalaka e lebane le moo bohle (ba gaMokutu) ba yago gona, e lego lehu (letl. 26). Ka lehlakoreng le lengwe e bolela moo bohle (ba gaMokutu) ba tšwago gona, e lego bophelo (letl. 29).

Toro

Toro ke lefelo le le rilego, ka gobane Fela o no re 'boroko ke motsana wo o lego tseleng ya Bokgalaka' (letl. 6). Ka tirišo ya motseta, gona Fela o no re ke 'tonana ya badimo ba Bokgalaka' (letl.6). Ka go realo toro e swantšhwa go ba magareng ga bophelo le lehu. Ke go re ge motho a robetše, o makgatheng ga bophelo le lehu.

Ngwedi

Ngwedi ke kgopolo ya go nepiša Badimo ba gaMokutu. Ke go re batho ba gaMokutu ge ba phela ba a ba phelela, ebile ka lehlakoreng le lengwe, ge ba ehwa le gona ba a ba hwela. Seswantšho seo se hlaloša go ba gona ga Badimo ba gaMokutu.

Mokgalabje

Mokgalabje ke Mokgalaka; ka go realo kgopolo yeo e swantšhwa le Badimo ba gaMokutu. Makgalabje (Badimo ba gaMokutu) o laola lehu le bophelo eupša go yena di a swana. Mokgalabje o tseba tša lehu, e lego tllhaselo; ka gobane o rulagantše tša tllhaselo. Ka fao Mokgalabje o tseba tša bophelo, e lego go phologa ga lesea.

Go tlo hlokomelwa gore tirišo yeo ya go swantšha ditiragalo, tšeo di boletšwego ka mo godimo, Fela o rata go bonagatša bohlokwa bja maikutlo a mmadi ao a lebanego le kgodišo ya moko wa palate ye: go lotola ngwana wa Badimo go bohlokwa ka gore go lebane le bophelo bjo bo tlogo, e lego go phela go ya go ile ge motho a ka hlompha Badimo) ba gaMokutu).

7.3 KAKARETŠO

Mo kgaolong ye, palate ya Fela, *Sebilwane*, e sekasekilwe ka go nepiša thulaganyo ya mongwalelo. Ka gona kgaolong ye, go hlalošitšwe kgopolo ya lehlakore la thulaganyo ya mongwalelo ka mokgwa wa go no le bea mabalankwe. Go gateletšwe gore kgopolo ye ya mongwalelo ke lehlakore la boraro la sengwalo leo le amanywago le sengwalo. Yona '*text*' yeo go bolelwa gore e lebane le tebelelo ya mongwadi. Ke go re ka polelo ya mongwadi, mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Mmadi o kgona go lemoga mongwalelo ge a dutše a bala sengwalo. Go ra gore polelo ya mongwadi e bohlokwa kudu ge go bolelwa ka mongwalelo, ka gobane ke yona yeo e kgonago go bopa segwera gare ga mongwadi le mmadi. Ke ka fao go thwego mongwalelo o tlemaganya mongwadi le mmadi ka mokgwa wa poledišano.

Mongwadi o kgona go diriša polelo go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Go ra gore mongwadi a ka itlhaloša goba a hlaloša seo se lego monaganong wa gagwe ka go šomiša polelo. Ka go realo mongwalelo o bohlokwa ka gobane mongwadi o kgona go hlagiša dikgopolo tša gagwe go mmadi ka bokgwari le bokgoni bjo bogolo. Seo a ka se kgona ge fela a ka ba le kgetho ye kaone ya mantšu, le thulaganyo ye botse ya mafoko ao a tanyago šedi ya mmadi. Seo se ra gore ka tšhomišo ya mafoko, mantšu, diema, dika, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo, mmadi a ka kgona go lemoga maikutlo a mongwadi ka tšona. Ke tsela yeo go thwego maikutlo a mongwadi a sepedišana tsela le khuduego, tšeo di tšwetšago pele moko wa ditaba.

Go rungwa ka go re phapano ye kgolo ye e bonagalago gare ga tlhalošo ya Strachan (*ibid*) le Groenewald (*ibid*) ke gore Strachan o re letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo ke '*teks*' leo le swantšhwago le tebelelo ya mongwadi; ke go re go rulaganya ditaba. Groenewald yena o le hlaloša go ba letlalo le le feleletšego la sengwalo leo le lebanego le maikutlo a mongwadi.

Go gateletšwe gape gore polelo e na le mešomo ye meraro, e lego (a) go bitša (go kwa se se bolelwago), (b) go nepiša selo (go bona se se bolelwago) le (c) go tšweletša maikutlo goba khuduego (ya mmoledi mabapi le selo se se nepišitšwego).

Le ge sebopego sa sengwalo se hlalošitšwe ka tsela yeo, nyakišišo ye e gateletše phapano gare ga dikgopolo tšeo tša naratholotši. Ke go re go tšerwe tsela ya taetšonyakišišo yeo go tšweletšwago tlhalošo ka botlalo ya tllhaselo ya setšhaba sa gaMokutu ke manaba a gaMokutu.

Kgopolo ya khuduego e lekotšwe ka go hlaltolla dithekniki tšeo di tšweletšego ka magetla mo thulaganyong ya mongwalelo wa palate ya Matome Fela, *Sebilwane*.

Go iša pele go boletšwe ka ga tirišo ya dipharologantšho tša go fapana tša mongwalelo gammogo le dithekniki tše di fapafapanego tša mongwalelo wa palate ya *Sebilwane*, le ka fao di tšwetšago pele moko wa ditaba ka nepo ya go godiša maatlakgogedi (phišegelo ya Fela) ao a lebanego le khuduego ya mmadi/motheeletši.

KGAOLO YA 8

8.1 MATSENO

Mo kgaolong ye ya seswai, e lego ya go ruma nyakišišo ye, go yo akaretšwa dikgaolo ka moka tšeo di theilego lengwalonyakišišo le. Bjale go latela kakaretšo ya dikgaolo tšeo ka moka tša nyakišišo ye.

8.1.1 Kgaolo ya pele

Ge a hlaloša mehutatheto ya Sepedi, Serudu (1992:60) o fo hlophela palate, thetogale le thetotumišo legorong le tee. Ge taba yeo ya Serudu e lekodišišwa ka tshwanelo go lemogwa gore o šupa gore mehutangwalo yeo e na le dipharologantšho tša go kwana/swana, le ge ka nama , a gatelela gape gore, le ge go le bjalo, go na le diphapano tše bohlokwa gare ga mehutatheto ye meraro yeo. Ka lehlakoreng le lengwe, Groenewald (1993b:60) yena o no hlopha palate bjalo ka mohutatheto wa kanegelo (e sego wa thetogale goba thetotumišo).

Taba yeo e hlola kgakanego ya tlhalošo ya mohutangwalo wo. Ke ka fao go lego boima go lemoga tlhopho ya palate mo dingwalong tša Sepedi. Bothata bjo bongwe bja tlhalošo ya palate bo tšweletšwa ke ge Groenewald a re palade ke mohutatheto wo o sego gona dingwalong tša Sepedi, mola ka lehlakoreng le lengwe Groenewald a hlopha mohutatheto wa palate bjalo ka wa go anega ditiragalo tša sereto, e sego wa go tumiša bogale bja moretwa. Ke ka tsela yeo lengwalonyakišišo le le lemogilego bohlokwa bja go nyakišiša ka ga tlhalošo ya maleba ya palate, le go bona ge e ba go na le dingwalo (direto) tša mohuta wo mo polelong ya Sepedi.

Basekaseki ba ba ka godimo (gagolo Serudu), ga ba ešo ba lemoga se Kayser (1948:354) a šetšego a se boletše ka ga tlhalošo ya palate ge a re mo go palate go swanetše go hlokomelwe gore go nepišwa tiragalo (e lego karolwana ye kgolo

ya kanegelo). Ka mokgwa woo go ka thwe phapano ye kgolo gare ga seretotumišo le palate, ke nepišo. Ke go re seretotumišo se bolela ka ga moanegwa, mola palate yona e gatelela tiragalo. Ka go realo dikokwane tše pedi tšeo tša thulaganyo: moanegwa le tiragalo di bohlokwahlokwa ge go fapantšhwa palate le mehutatheto ye mengwe yeo, bjalo ka thetokanegelo, thetotumišo, bjalobjalo. Mo go palate tiragalo e anegwa ge ditaba di fihlile seremong. Gona moo seremong go hlalošwa kopano ya baanegwa. Kopano yeo ke ya tlalelo le kotsi (Groenewald, 1993b:62).

Ditaba tša go kgonthiša tlhalošo ya kgopolo ye, di lebantšwe le sereto sa Moganedi sa go bitšwa *Maletsoge* le sa Fela sa go bitšwa *Sebilwane*.

Phatišišo e utolotše gape ge go na le bafatišiši bao ba šetšego ba tsinketše palate ya Sepedi, e lego Groenewald, Serudu, Mojalefa, Kruger le Lentsoane. Bjale ge go tsinkelwa ditshwayatshwayo tšeo tša bona go hlokometšwe ka fao di fapanago le nyakišišo ye ka gona.

Go fihlelela tharollo ya bothata bja nyakišišo ye, go dirišitšwe mekgwa ye meraro ya go nyakišiša, e lego go hlaloša, go hlatholla le go bapetša sebopego sa sengwalo sa palate.

Kgaolo ye e rumilwe ka go nepiša dika tša mekgwapharologantšho ya palate ya Sepedi bjalo ka ge e hlathollwa ke borateori ba go swana le Kayser (1948), Pretorius (1989), Seidler (1959) le Groenewald (1993) gore go tle go lemogwe phapano ya mohutangwalo wo (le yeo ye mengwe) ka botlalo.

8.1.2 Kgaolo ya bobedi

Šedi ya kgaolo ya bobedi e theilwe godimo ga bohlokwa bja tlhalošo ya kgopolo ya naratholotši ge go hlathollwa kgopolo ya palate. Ka go realo go lekotšwe gore palate bjalo ka ye nngwe ya diretokanegelo, e na le lefetla la kanegelo. Ke ka fao

kgaolo ye ya bobedi e lebanego le ka fao nyakišišo ye e ithekgilego godimo ga taetšonyakišišo goba naratholotši ye e hlalošago ditlhakore tše tharo tša sebopego sa sengwalo, ge go nyankurelwa mohutatheto wa palate ya Sepedi. Go gateletšwe gore tlhalošo (teori) ye e bohlokwa ka kudu le go tshekatsheko ya theto e sego fela go mehutangwalo ya padi, kanegelokopana le terama ka gobane ka go theto go na le diteng; go na le thulaganyo, ebile go na le mongwalelo. Ka go hlaloša matlalo a, go kgonnwe go nepišwa sebopego sa palate ya Sepedi.

Ge go tsongwa dikokwane tše di laeditšego kgopolo ya palate ya Sepedi, go hlokometšwe sebopego sa yona bjalo ka sengwalo, ka ge le sona e le sengwalo bjalo ka mehutakanegelo ya go swana le padi, kanegelokopana, bjalobjalo, bjalo ka ge go ukamilwe ka godimo.

Le ge go le bjalo go hlokometšwe gape gore sereto (sa palate) se fapana le padi goba mehutakanegelo yeo ye mengwe, ka gobane se na le metara, mola padi yona e theilwe godimo ga prosa (kanegelo), eupša bobedi di a anega, gagolo ge go šeditšwe direto tša go swana le palate, seretokanegelo, seretotlhalošo, epiki, bjalobjalo, tšeo di anegago ka tsela ya metara.

Go kgonthiša taba yeo, *Concise Oxford Dictionary* (1982:790) e re sereto ke 'metrical composition'. Taba yeo e bohlokwa ka gobane ke yona e gatelelago gore mohutangwalo wo o na le sebopego se se rilego ge go bapetšwa le mehutakanegelo ye mengwe. Ka tsela yeo mo kgaolong ye go hlalošitšwe sebopego sa sengwalo sa mohuta wa palate, go ya ka fao go ukamilwego ka godimo.

Ge Strachan (1988:2) a gatelela letlalo la diteng o bolela gore mo go diteng ditiragalo di a latelana. Ka go realo tatelano yeo e bohlokwa mo peakanyong ya ditiragalo tša diteng. Go kgonthiša se o tšwela pele go bolela gore ditiragalo tšeo di fapana le kanegelo ka gobane ditiragalo tša diteng ga se tša rulaganywa go ya ka morero wo o rilego wa mongwadi; ke go re mongwadi ga se a tšo thoma go

rulaganya ditiragalo go ya ka maikemišetšo a gagwe ge a tlo ngwala sengwalo ka nepo ya go bonagatša morero wo o rilego.

Le ge kgopolo ya letlalo la diteng e se e šalwe morago nyakišišong ye, eupša e bohlokwa ka gobane ke karolo ya sebopego sa sengwalo.

Go ka akaretšwa ka go re diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo. Ke karolo ye bohlokwa ya sebopego sa sengwalo. Godimo ga moo go lemogwa gape gore diteng/histori ke tlhalošo ya ditiragalo/ditaba pele ga ge di ka ngwalwa ke mongwadi. Ka fao ditiragalo tša diteng ga se kgopolo ya mongwadi, ka gore mongwadi o hwetša di le gona pele a ka ngwala sengwalo sa gagwe. Ditaba tše tša diteng di kgokaganywa ke sererwa seo a ikgethetšego sona. Ke go re sererwa se bohlokwa ka gobane se kgethela mongwadi ditiragalo tše a swanetšego go ngwala ka tšona.

Ka thulaganyo go boletšwe ka peakanyo/motheo yeo dielemente tša diteng di rulaganywago go yona. Le ge e le gore letlalo le la sebopego sa sengwalo ga la thewa thwi godimo ga tlhago ya ditlabakelo tša histori/diteng, eupša le rulagantšwe ka lefsa ka tšona ditlabakelo tše tša diteng. Ke go re mongwadi o diriša tsela ya go rulaganya ditiragalo tša diteng, go nepiša morero wa gagwe wo a ratago go o tšweletša go mmadi wa gagwe (Strachan, 1988:10).

Go tiiša ditaba tše, Groenewald (1993a:4) o re thulaganyo ya sengwalo ga se kanego ya taba fela. Mongwadi o beakanya ditaba tša go fapana go bopa tlhamego ye e itšego. Ka tsela yeo letlalo la thulaganyo ke ditaba tše tša diteng ge mongwadi a thoma go di šomišetša tebanyong ye e itšego ya gagwe gomme tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba. Wona moko wo o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana.

Gore mongwadi a kgone go tšwetša pele moko wa ditaba o swanetše go lebantšha ditaba tše a di ngwalago le tebanyo ya gagwe, gomme ka go di

lebantšha bjalo, o a di rulaganya. Mongwadi yo mongwe le yo mongwe o na le tsela yeo a e dirišago go rulaganya ditaba tša gagwe.

Groenewald (1993b:5) o re mongwalelo o bonala ge go šomišwa mantšu le mafoko ao a lebanego le moko wa ditaba goba wona morero gore maikutlo a mongwadi a tšwele nyanyeng mabapi le taba yeo mongwadi a e kgethetšego go ba moko wa ditaba wa gagwe. O gatelela gore polelo ke karolwana ya mongwalelo ye e tšweletšago mongwalelo ka dikarolwana tše di itšego tša yona. Dikarolwana tše di bohlokwa ka kudu ge go sekasekwa mongwalelo ka gore ye nngwe le ye nngwe ya tšona e na le mohola woo e o dirago ge mongwadi a ngwala. Ka tšona phišegelo ya mongwadi e tšwetšwago pele. Ka wona mokgwa woo, polelo ke yona e tšwetšago khuduego pele.

Go ya pele Mojalefa (1995a:128) o re mošomo wa polelo ya mongwadi mabapi le mongwalelo le diphapantšho tša wona, ke go nepiša bohlokwa bja khuduego. Go bontšhitšwe ka fao gape gore polelo ya mohuta wo (ya Mojalefa) e bohlokwa nyakišišong ye ka gobane (a) diphapantšho tša mongwalelo le (b) dithekniki tša mongwalelo, ke tša go ntšha khuduego ya mongwadi (Mogamedi le Fela).

8.1.3 Kgaolo ya boraro

Ge go kgonthišwa tlhalošo ya kgopolo ya palate mo kgaolong ya boraro, go boleletšwe gore go swanetše go hlokomelwe le go hlaloša seo dikgopolo tša thetotumišo le thetogale di lego ka gona ka ge di amana le sereto sa mohuta wa palate.

Mo go thetotumišo go lebeletšwe mehuta ye mebedi, e lego thetotumišo ya bogologolo le thetotumišo ya sebjalebja. Godimo ga moo go bapeditšwe mehutatheto ye go lebeletšwe dipharologantšho tša tshwano le phapano. Ke go re ge go bapetšwa mehutatheto ye, go lebeletšwe ka moo dipharologantšho tša yona di swanago goba di fapanago ka gona.

Ge seretotumišo sa bogologolo se hlalošwa go latetšwe lenaneo la go hlaloša kgopolo ya seretotumišo sa bogologolo le mehutapoeletšo (gomme mehutapoeletšo yeo e boletšwe ka boripana ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo).

Nyakišišo e rumile dikgopolo tša thetotumišo ya bogologolo le sebhjalebjae ka go di fapantšha. Ke ka fao maikemišetšo a kgaolo ye e bilego go nepiša tlhalošo le papetšo (go fapanya le go kwantšha) dikgopolo tša thetotumišo ya bogologolo le ya sebjalebjae. Ge go hlalošwa go fapana ga dikgopolo tše pedi tšeo, go nepišitšwe fao dikgopolo tšeo di kwanago ebile di fapanago ka gona. Go fapana ga tšona go tšweleditšwe ka diponagalo tše bohlokwa tšeo di theilwego godimo ga kokwane ya kgopolo ya tlhalošo ya go farologanya dikgopolo tše pedi tšeo, e lego, mohlala, go tumiša motho goba selo, bogale goba bokgoni, bonatla, tlhokego ya morumokwano le ditemanatheto, tlholego/setšong ya direto tša lebollo, bjalobjalo.

Ka lehlakoreng le lengwe go kwana ga tšona gona go theilwe godimo ga fomula ya matseno le mafetšo, go bonagala ga mantšu a bogologolo mehutathetong ye mebedi ye gammogo le tirišo ya tshwantšhokgopolo.

8.1.4 Kgaolo ya bone

Kgaolo ye ya bone yona e gateletše bohlokwa bja tlhalošo ya thetokanegelo ge bo lebanywa le dikgopolo tše di nyalanywago le yona bjalo ka palate; ke go re bobedi thetokanegelo le mehuta yeo ye sengwalo e na le lefetla le le rilego la kanegelo ka tsela ya metara (go reta). Ke ka fao ge thetokanegelo e hlalošwa, go hlokometšwego dikgopolo tša go swana le go re thetokanegelo ke eng?, diponagalo tša thetokanegelo, polelo ya thetokanegelo, baanegwa ba thetokanegelo, ditiragalo tša thetokanegelo le tikologo ya thetokanegelo.

Kgopolo ya tlhalošo ya seretokanegelo e sekametše mokgweng wa go thewa godimo ga papetšo le dikgopolo tšeo di tswalanego nayo gore go lemogwe gabotse phapano ye e lego gona.

Gape kgaolo ye go yona go akareditšwe diponagalo tša thetokanegelo ka boripana gore go tle go lemogwe bohlokwa bja tšona mohutangwalong wo. Ka go dira bjalo go hlalošitšwe ge kakaretšo ye e tlo thuša kudu kwešišong ya nyakišišo ye.

Go gateletšwe ge bontši bja dipharologantšho tša thetokanegelo bo theilwe godimo ga seo thetokanegelo e lego sona. Ke ka fao go tiišitšwego tšweletšo ya diponagalo tša thetokanegelo ka go di akaretša eupša e sego ka go di boeletša go ya ka fao go šetšego go boletšwe kgaolong ye.

Mo go thetokanegelo go šomišwa polelo ya kgale. Ke ka fao karolwana ya polelo ya thetokanegelo, e boletšwego ka boripana ka ga thulaganyo ye e rilego ya polelo ya bogologolo ya thetokanegelo gore go tle go lemogwe mohola wa yona nyakišišong ye.

Baanegwa ba thetokanegelo (le ge e ka ba ba prosa goba palate) gab a nepiše batho fela. Taba yeo e gatelela gore ka go realo go ka thwe, baanegwa ba kanegelo ba ka tšwelela bjalo ka batho goba dilo go ya ka fao boStrachan ba ba hlalošago ka gona. Taba yeo e bonala gabotse ge go hlalošwa baanegwa ba go swana le ba dinonwane.

Ka lehlakoreng la ditiragalo gona go boletšwe gore go na le ditiragalokgolo mo go thetokanegelo ka gore ka ditiragalokgolo go bolelwa ka moo go lemogwago diphetogo tšeo di nago le kamano goba tšeo di itiago moanegwamogolo le sererwa makopo. Ka fao ge go wetšwa ditaba tša ditiragalo tša seretokanegelo go thwe ditiragalo (tša diteng) di lemogwa ge di latelana. Ditiragalo tšeo di

kgethologanywa ka lebaka la go re di a fetoga. Phetogo yeo e lebane le ditiragalo le moanegwamogolo.

Tikologo ya thetokanegelo ga e fapane le yeo ya dingwalo tša go swana le palate, padi, padinyana kanegelokopana le mehuta yeo ye mengwe ya go anega ditiragalo. Nako ya thetokanegelo e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako ya kanegelo le nako ya diteng, mola lefelo la thetokanegelo lona le arotšwe ka lefelo le le bongwago le le le akanywago.

8.1.5 Kgaolo ya bohloko

Mo kgaolong ye, kgopolo ya palate e hlalošitšwe ka ditlhakore tše di seelago, e lego setlogo sa palate, diponagalo tša palate, ditiragalo tša palate, baanegwa ba palate, tikologo ya palate le mehuya ya palate.

Kgopolo ya setlogo sa palate e akaretšwa ka boripana ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye. Le ge go le bjalo kgopolo yeo e kopafadišwe ka go re ke lentšu le le šupago go bina goba se sengwe le se sengwe seo se lebanego le go bina le gore modu wa yona o lebane le go opelwa, go gobelwa goba go retwa.

Mabapi le diponagalo tša palate go gateletšwe go ba gona ga moya wa mošito le moretheto. Ditiragalo tše di laodišwago go yona ga di nape di le bohlokwa wokaalo ka gobane ponagalokgolo ya palate e lebane moya wa kopelo le mošito/moretheto.

Ka lehlakoreng la ditiragalo tša palate gona go hlalošitšwe gore ga di bolelwe ka botlalo. Se bohlokwa ka ditiragalo tša palate ke gore di thoma ka potlako. Ke ka fao go thwego gantši kanegelo ya ntšhe e thoma ka bjako go sa hlokomelwe matseno. Ke ka fao motheeletši a ratago go tseba (phišegelo) ditiragalo (tše bjalo) tša gore go diregile eng pele ga tše tša peleng.

Ge diponagalo tša palate di hlalošwa, go hlokometšwe (a) tiragatšo, (b) poledišano, (c) poeletšo, (d) poeletšokatološo, (e) tlhabeletšo le (f) temanne (kwareine), (g) makgethapolole, le (h) tshwantšhokgopolo.

Malebana le mehuta ya palate go boletšwe gore palate e na le dikarolwana tše tharo, e lego (a) palatephatlalatšo, (b) palatekopafatšo gammogo le (c) palatekanegelo ya setšo. Ge go hlalošwa mehuta yeo go thwe mohuta wo wa palatephatlalatšo ga o nepiše bongwadi bjo bo tseneletšego bja go thewa godimo ga koša, mola mohuta wa palatekopafatšo wona o lebane le bongwadi bja dipalate tše kopana goba tša go kopafatšwa, gomme ka lehlakoreng le lengwe mohuta wa palate ya setšhaba wona o nepiša dipalate tša setšo/bogologolo. Le ge go le bjalo go boletšwe gore lehono go lemogwa palo ye e rilego ya dipalate ka gobane go na le dipalate tša bogologolo le tša sebjalebja.

Go ka wetša tema ka go hlaloša gore mo matsenong a nyakišišo ye, go boletšwe ka ga bothata bjo bo tšweleditšwego ke Serudu (*ibid*) le Groenewald (*ibid*) malebana le thulano ka ga dikgopolo tša palate le (dikgopolo) tša: thetokanegelokanegelo, epiki le tše tše dingwe. Bjale nyakišišo e hlalošitše mareo ao gore go tle go lemogwe tharollo ya bothata bjoo. Tharollo yeo e lebane le gore dikgopolo tše di nyalelane; ke go re diponagalo tša tšona di a tsenelana. Ke ka fao tlhalošo ya dikgopolo tše e ithekgilego godimo ga kwano go feta phapano.

Ka fao ge, ga go makatše ge bangwadi ba mehutangwalo yeo ya Sepedi, ba tswakantšego diponagalo tša mehutangwalo yeo ge ba ngwala dipalate, diretokanegelo, diepiki, bjalobjalo.

Nyakišišo e be e itebantše le tshekatsheko ya dipalate tše pedi fela tša Sepedi, e lego *Maletso* (1985) le *Sebilwane* (1961) mo dikgaolong tše pedi tše di latelago, e lego kgaolo ya boselela le ya bošupa ka go latelana go fihlelela tharollo ya bothata bjoo bo lemogilwego nyakišišong ye.

8.1.6 Kgaolo ya boselela

Kgaolo ye e ka akaretšwa ka go fa temošo ya go bontšha ka fao bohlokwa bja go diriša teori ya palate ya *Maletsoge* bo nepišago sebopego sa sengwalo ge se lebane le letlalo la bobedi la thulaganyo ya sengwalo.

Thulaganyo ya palate ya *Maletsoge* e hlalošitšwe ka go nepiša go dikokwane tša thulaganyo go hlokometšwe tlhalošokakaretšo ya teori ya thulaganyo go lebeletšwe moko wa ditaba le kalotaba fela ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye.

Godimo ga moo, go gateletšwe ge thulaganyo e theilwe godimo ga dikarolo tša kalotaba, tšwetšopele, sehloa, tlemollo le/goba thumo, fela mo nyakišišong ye thulaganyo e lebantšwe le mediro ya dielemente tša kanegelo ya palate gammogo le dithekniki tša go tšweletša moko wa ditaba. Le ge go le bjalo, mo kgaolong ye, go hlalošitše go ya pele dikarolo tše pedi, e lego moko wa ditaba le kalotaba, go hlokometšwe dithekniki tša tše dingwe tšeo Moganedi a di dirišitšego mo go *Maletsoge*.

Go tšwela pele go lemogilwe tirišo ya dikai ka fao e tšwetšago moko wa ditaba pele ka gona. Mongwadi, Moganedi, o swantšhitše ditiragalo, le ge e le baanegwa, go tšweletša kgopolo ye e rilego ye e amanago le morero wa gagwe. Mohlala, *Maletsoge*, basetsana, basadi le bodiba ba emela go loka ka gobane mmadi/motheeletši o ikgweranya le bona ka ge a rata tšeo ba di dirago. Ka lehlakoreng le lengwe Khonkriti o emela bobbe ka gobane mmadi ga a itswalanye le yena.

Kalotaba e tsinketšwe ge e le karolwana ye bohlokwa ya thulaganyo. Mo kगतong ya tšweletšoditaba ka moka tšeo di lego bohlokwa, ge di dutše di latelana bjalo go ya ka ditiragalo, go boletšwe ge di hlagišwa. Ka fao ge, go lemogilwe mohola wa kalotaba.

Ge kalotaba e ahlaahlwa go thomilwe ka dielemente tša kalotaba (baanegwa, ditiragalo, tikologo), mešomo ya tšona le dithekniki tšeo go tlogo thuša go lemoga kahlaahlo ya kalotaba ka tša tšona. Mo nyakišišong ye, kalotaba ya *Maletsoge* e boletšwe gararo, e lego (a) go gapeletša lerato go Maletsoge ke Khonkriti, (b) lehu la Maletsoge le (c) sepoko sa Maletsoge.

Ge e le kalotaba, baanegwa ba thulaganyo ba fiwa mediro. Ke go re ge e le kalotaba baanegwa ba bohlokwa ke bao ba mešomo ya bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Ge ditiragalo tša kalotaba di rulaganywa, di ba le mehola ye mebedi; ke: (a) go hlola thulano (mohola o lebane le kalotaba) le (b) go gapeletša tšwelopele ya ditaba (mohola o lebane le tšwetšopele).

Godimo ga moo thulano e boletšwe ge e le pego ye bohlokwa ya mabapi le kgogedi, fela ga e tiiše kgogedi yeo, ka gobane e tiišwa ke ge mongwadi a lebantšha ditiro tša bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Malebana le tsinkelo ya moanegwa, Maletsoge, gammogo le tlhalošo ya polao ya gagwe, mongwadi o e tšweleditše gore babadi/batheeletši ba ikhwetše ba šetše ba kwela bohloko ba lapa la Moloko ka lebaka la lehu la Maletsoge. Ka go realo o šomiša thekniki ya atmosfere go gatelela khuduego ya mongwadi go tikologo (ka bodibeng).

Mabapi le polao ya Maletsoge gona moreti o šomiša thekniki ya dišupo: bodiba le kgonyeng. Bodiba bo emetše lehu la Maletsoge. Bodiba bo fo nweletša Maletsoge gomme Maletsoge a kgangwa ke meetse, a hwa. Kgonyeng yona ke seka sa go emela bošula – ke moo Khonkriti a hweditšego boMaletsoge ba roba dikgong gona gomme a kitimiša Maletsoge gore a mo sware gomme a mo dire moratiwa/mosadi wa gagwe.

Tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi: nako le lefelo. Le yona e fetoga dišupo mo go thulaganyo. Nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho; ka mantšu a mangwe ge nako e lebanywa le moko wa ditaba e napile e fetoga seswantšho. Nako yohle ya *Maletsoge*, le ge a sa šomiše nako ye ntši mo palateng ya gagwe, e fetoga dišupo. Go ka no gatelelwa ka go bolela gore mafelo le ona a fetoga diswantšho. Bodibeng (lekoribeng la noka), ke lefelo la go se loke, ka gobane Maletsoge o bolaetšwe fao. Ka go realo bodibeng ke seka sa polao le bobbe (lehu).

8.1.7 Kgaolo ya bošupa

Mo kgaolong ye, palate ya Fela, *Sebilwane* (1961), e sekasekilwe ka go nepiša thulaganyo ya mongwalelo. Ka gona kgaolong ye gona, go hlalošitšwe kgopolo ya lehlakore la thulaganyo ya mongwalelo ka mokgwa wa go no le bea mabalankwe. Go gateletšwe gore kgopolo ye ya mongwalelo ke lehlakore la boraro la sengwalo leo le amanywago le sengwalo. Yona '*text*' yeo go bolelwa gore e lebane le tebelelo ya mongwadi. Ke go re ka polelo ya mongwadi, mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Mmadi o kgona go lemoga mongwalelo ge a dutše a bala sengwalo. Go ra gore polelo ya mongwadi e bohlokwa kudu ge go bolelwa ka mongwalelo, ka gobane ke yona yeo e kgonago go bopa segwera gare ga mongwadi le mmadi. Ke ka fao go thwego mongwalelo o tlemaganya mongwadi le mmadi ka mokgwa wa poledišano.

Mongwadi o kgona go diriša polelo go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Go ra gore mongwadi a ka itlhaloša goba a hlaloša seo se lego monaganong wa gagwe ka go šomiša polelo. Ka go realo mongwalelo o bohlokwa ka gobane mongwadi o kgona go hlagiša dikgopolo tša gagwe go mmadi ka bokgwari le bokgoni bjo bogolo. Seo a ka se kgona ge fela a ka ba le kgetho ye kaone ya mantšu, le thulaganyo ye botse ya mafoko ao a tanyago šedi ya mmadi. Seo se ra gore ka tšhomišo ya mafoko, mantšu, diema, dika, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo, mmadi a ka kgona go lemoga maikutlo a mongwadi ka tšona. Ke tsela

yeo go thwego maikutlo a mongwadi a sepedišana tsela le khuduego, tšeo di tšwetšago pele moko wa ditaba.

Go rungwa ka go re phapano ye kgolo ye e bonagalago gare ga tlhalošo ya Strachan (*ibid*) le Groenewald (*ibid*) ke gore Strachan o re letlalo la boraro la sebopego sa sengwalo ke 'teks' leo le swantšhwago le tebelelo ya mongwadi; ke go re go rulaganya ditaba. Groenewald (*ibid*) yena o le hlaloša go ba letlalo le le feleletšego la sengwalo leo le lebanego le maikutlo a mongwadi.

Go gateletšwe gape gore polelo e na le mešomo ye meraro, e lego (a) go bitša (go kwa se se bolelwago), (b) go nepiša selo (go bona se se bolelwago) le (c) go tšweletša maikutlo goba khuduego (ya mmoledi mabapi le selo se se nepišitšwego).

Le ge sebopego sa sengwalo se hlalošitšwe ka tsela yeo, nyakišišo ye e gateletše phapano gare ga dikgopolo tšeo tša naratholotši. Ke go re go tšerwe tsela ya taetšonyakišišo yeo go tšweletšwago tlhalošo ka botlalo ya tllhaselo ya setšhaba sa gaMokutu ke manaba a gaMokutu.

Kgopolo ya khuduego e lekotšwe ka go hlatholla dithekniki tšeo di tšweletšego ka magetla mo thulaganyong ya mongwalelo wa palate ya Matome Fela, *Sebilwane*.

Go iša pele go boletšwe ka ga tirišo ya dipharologantšho tša go fapana tša mongwalelo gammogo le dithekniki tše di fapafapanego tša mongwalelo wa palate ya *Sebilwane*, le ka fao di tšwetšago pele moko wa ditaba ka nepo ya go godiša maatlakgogedi (phišegelo ya Fela) ao a lebanego le khuduego ya mmadi/motheeletši.

9 ENGLISH SUMMARY

Topic: An in-depth investigation of a Sepedi ballad

This study aims to investigate two Sepedi ballads, Moganedi's '*Maletsoge*' (1985) and Matome Fela's '*Sebilwane*' (1961) to consider their style and genre.

The investigation starts with a review of prior studies of the Sepedi ballad, notably by Groenewald, Serudu, Mojalefa, Kruger and Lentsoane. Three research methods are used, namely explanation, description and comparison of the structure of a ballad. In exploring the Sepedi ballad form and whether there are ballads in Sepedi, the study is informed by narratology, which explains three aspects of the structure of a text (whether it is a narrative poem or a novel, short story or drama). This is relevant because ballads contain all the elements relevant to a narratological study, namely contents, a deliberate arrangement of the material, and style, as expressed in language.

Scrutiny of prior studies on the Sepedi ballad reveals some disagreement about the genre. This study attempts to address the resultant difficulties around the categorisation of the ballad vs the epic in Sepedi literature. Serudu groups the Sepedi ballad, epic and praise poem together. This implies that these genres share some characteristics, even though there are important differences between the three types of poems. Groenewald admits that the central characteristic of the ballad is its narrative character, but he claims that there are no ballads in Sepedi. He categorises the ballad as a type of poem that narrates events of a poem, but states that its aim is not to praise the bravery of the main character, unlike in an epic or praise poem.

These scholars, especially Serudu, do not engage with Kayser's explanation of a ballad – he said that a ballad focuses on events as the biggest section of the narration. Kayser's argument suggests that the main difference between the epic

and the ballad is the focus of the poem: an epic is about a character, while the ballad emphasises actions. Thus character and action as the two pillars of the arrangement are very important in differentiating a ballad from other types of poems, such as narrative poems or praise poems. In a ballad, action builds until the conflict reaches a climax, which usually involves the meeting of the main opposing characters in a moment of panic and danger.

To illustrate this contention, a ballad by Moganedi, '*Maletsoge*', is analysed, relying on arrangement theory, focusing on the core of the matter and exposition only (this was all the scope of this investigation permitted).

The concept of a ballad is explained by looking at six aspects: the origin, actions, characters, atmosphere and types of ballad. Ballads emphasise a feeling of sound and rhythm. Actions that take place in them are not as important as the spirit of song and rhythm. Hence, the actions in the ballad are not explained in full and the action often starts abruptly, in the middle of things, without any lengthy introduction. This often makes the listener curious and impatient to know what led to the action that opens the poem.

Matome Fela's ballad '*Sebilwane*' (1961) is analysed with the focus on the arrangement of the writing style, as the third layer of a ballad. The text is shown to centre around the author's point of view. That means that through the author's language readers can understand the text and intention of the author. Readers are able to recognise the style as they read the text. That means the author's language is very important when it comes to style, because it is what builds a relationship between the author and the readers, connecting them through dialogue and language. The language as an element of style has three functions: to call (to hear what is spoken), to focus on something (to see what is spoken) and to reveal feelings or emotions (those of the speaker about what he/she speaks of). This study emphasises the difference among content, plot structure and style of

narratology. The concept of emotions was analysed by explaining the techniques that stand out in the stylistic arrangement in the ballad.

Key concepts/words

Ballad

caesura

Classification

Comparison

Content

Modern and traditional praise poetry

Meter

Narrative poetry

Plot

Style

10 METHOPO

1. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. New York, NY: Cornell University.
2. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. Ford Worth: Hacourt Brace.
3. Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. New York, NY: Chicago, etc.: Holt, Reinhart and Winston.
4. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehard and Winston.
5. Abrams, M.H. 2005. *A glossary of Literary Terms*. 8th Edition. Boston: Thomson Wadsworth.
6. Abrams, S.M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. 4th Edition. New York: Rinehard and Winston.
7. Adams, H. 1963. *The Contexts of Poetry*. London: Methuen & Co. LTD.
8. Altenbernd, L & Lewis, L. 1966. *A handbook for the Study of Fiction*. New York: The Macmillan Company.
9. Anker, J., Botha, A., Fouché, J., Gouws, R., Hugo., J, Janse van Nieuvenhuizen, I., Janse van Rensberg, Julies, G. & Vermaak, A. 2011. *Platinum Afrikaans Huisetaal Leerboek 10*. Kaapstad: Maskew Miller Longman.
10. Arnold, M. (ed.) 1926. *The English Poets*. London: Macmillan and Co. Limited.
11. Awerebuck, D., Dyer, D., Nonkwelo, N., Norton, J., Pillay, N. & Ralenala, M. 2012. *Platinum English First Additional Language. Learners Book. Grade 11*. Cape Town: Maskew Miller Longman.
12. Bal, M.1980. *Narratology, Introduction to the theory of narrative*. London: University of Toronto Press.
13. Baldick, C. 2008. *Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
14. Barber, C. 1983. *Poetry in English. An introduction*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
15. Barnet, S., Berman, M. & Burto, N. 1960. *Dictionary of Literary Terms*. Toronto: Little Brown and Company, Inc.
16. Becson, A. & Ganz, A. 1969. *A Reader's Guide to Literary Terms*. New York: Noonday Press.
17. Berkley, J., Goforth, L.G. & Styker, D. (eds.) 1969. *Approach toLiterature*. New York, NY: The L.W. Singer Company, Inc.

18. Boagey, E. 1977. *Poetry workbook*. London: Collins Educational.
19. Bold, C. 2012. *Using Narrative Research*. London: Sage Publications Ltd.
20. Boulton, M. 1960. *The Anatomy of the Prose*. London: Routledge & Kegan Paul LTD.
21. Boulton, M. 1970. *Anatomy of Poetry*. London: Routledge & Kegan Paul LTD.
22. Boulton, M. 1983. *The Anatomy of Drama*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
23. Bowra, C.M. 1952. *Heroic poetry*. London: Macmillan.
24. Bratton, J.S. 1975. *The Victorian Popular Ballad*. Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield.
25. Breed, J. 1956. 'n Oorsig oor die Moderne Noord-Sotho Letterkunde tot 1954. M.A. Dissertation. Pretoria: Universteit van Pretoria.
26. Brooks, C., Purser, J.T. & Warren, R.P. 1975. *An Approach to Literature*. Eighth Edition. New Jersey: Prentice-Hall, Inc; Englewood Cliffs.
27. Brown, J.C. 1980. *Verse for you. Book Three*. Cape Town: Longman.
28. Buchan, D. 1972. *The Ballad and the Folk*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
29. Buchan, D. 1973. *A Scottish Ballad Book*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
30. Bühler, K. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fisher.
31. Burgess, A. 1980. *English Literature: A Survey for Students*. London: Longman Group Limited.
32. Burrow, C. 1993. *Epic Romance: Homer to Milton*. Oxford: Oxford University Press.
33. Bush, D. 1965. *English Poetry. The Main Currents from Chaucer to the present*. London: Methuen & Co. LTD.
34. Cadden, J. 1986. *Poetry appreciation for A-Level*. London: Federal Publications.
35. Canonici, N.N. 1994. *Zulu Oral Poetry. An introduction*. New Edition. Durban: University of Natal.
36. Cavanaugh, W.C. 1974. *Introduction to Poetry*. Iowa: W.M. C. Brown Company Publishers.
37. Chatman, S. 1980. *Story and Discourse*. Itacha and London: Cornell University Press.
38. Child, F.J. (ed.) 1904. *English and Scottish Popular Ballads*. London: David Nutt Publishers.

39. Childs P & Fowler, R. 1987. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
40. Clay, N.L. 1963. *The Narrative Art in Verse*. London: John Murray (Publishers) Ltd.
41. Cohen, B.B. 1973. *Writing about Literature*. Glenview, Illinois. London: Scott, Foresman and Company.
42. Colmer, J. & Colmer, D. 1981. *Pattern and Voices. An Anthology of Verse*. Hong Kong: The Macmillan Company of Australia (Pty) Ltd.
43. Connolly, F.X. 1960. *Poetry: Its Power and Wisdom. An introductory Study*. New York: Charles Scribner's Sons.
44. Conradie, P.J. 1981. *Hoe om 'n drama te ontleed*. Pretoria: Academica.
45. Cuddon, J.A., 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge: Blackwell..
46. Cuddon, J.A. 1982. *A Dictionary Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Blackwell.
47. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
48. Cuddon, J.A. 1998. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge: Penguin Books.
49. Culler, C. 1981. *The Pursuit of Signs*. London: Routledge & Kegan Paul.
50. Damane, M. & Sanders, P.B. (eds.) 1974. *Lithoko: Sotho Praise-poems*. Oxford: Oxford University Press (Clarendon Press).
51. Dautzenberg, J.A. 1980. Die logiese ophout van verhaalt teorie Denhaar samnhang met die genraleer. *Forum der letteren*: Vol.10:242-250.
52. Davis, A.K. (ed.) 1929. *Traditional Ballads of Virginia. Collected under the auspices of Virginia Folk-Lore Society*. Massachusetts: Harvard University Press.
53. De Groot, A. W. 1946. *Algemene Versleer*. Den Haag: N.V Service.
54. Denzin, N.K. & Lincoln Y.S. 2008. *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: CA: Sage.
55. Dlomo, H.I.E. 1948. Zulu Folk Poetry. *Native Teachers Journal*: pp.84-87, 1977 in *English in Africa*, 4:43-59.
56. Drable, M. & Stringer, J. 1996. *The Concise English Literature. Revised Edition*. Oxford. New York: Oxford University Press.
57. Drury, F. 1991. *Creating Poetry*. Cincinnati, Ohio: Writer's Digest Books.
58. Eco, E. 1983. *The role of the reader*. London: Hutchinson.
59. Entwistle, W.J. 1939. *European Balladry*. Oxford: At the Clarendon Press.
60. Evans, A.A. 1957. *The Poet's Tale. An Anthology of Narrative Poetry*. London: University of London Press Ltd.
61. Fela, M. 1961. *Sebilwane*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
62. Finnegan, R.1992. *Oral Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press.

63. Finnegan, R. 1977. *Oral Poetry: Its Nature, Significance and Social Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
64. Finnegan, R. 1970. *Oral Literature in Africa*. Oxford: Oxford University Press.
65. Fischer, H. 1991. *Romantic Verse Narrative. The History of a Genre*. Cambridge: Cambridge University Press.
66. Flemming, G.A., Holzapfel, O. & Pettit, T. 1982. *The Ballad as Narrative. Studies in the Ballad Traditions of England, Germany and Denmark*. Gylling: Odense University Press.
67. Foley, J.M. 1980. Oral Literature: Promises and Problems. Choice (December) pp.487-496. In H.C. Groenewald. Ubuciko bomlomo. Verbal Art (in print) in Zulu. South African Journal of African Languages, 1990.10(4) pp.288-295.
68. Foster, E.M. 1927. *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold.
69. Foster, E.M. 1975. *Aspects of the Novel*. Middlesex: Penguin Books.
70. Fowler, D.C. 1963. *A Literary History of the Popular Ballad*. Durham, NC: Duke University Press.
71. Fowler, R. 1991. *Modern Critical Terms*. New York: Routledge & Kegan Paul.
72. Fowler, R. 1987. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London & New York: Routledge.
73. Friedman, A.B. (ed.). 1956. *The Penguin Book of Folk Ballads of the English-Speaking World*. Middlesex: Penguin Books.
74. Friedman, A.B. 1961. *The Ballad Revival: Studies in the influence of Popular and Sophisticated Poetry*. Chicago: The University of Chicago Press.
75. Fumerton, P. & Guerrini, A. (eds.). 2010. *Ballads and Broadside, 1500-1800*. Burlington: Ashgate Publishers.
76. Frye, N. 1965. *Five Essays on Milton's Epics*. London: Routledge & Kegan Paul.
77. Frye, N.; Baker, S & Perkins, G. 1983. *The Practical Imagination : An introduction to Poetry*. New York: Harper and Row Publishers.
77. Gaster, T.H. 1975. *Myth, Legend and Custom in the Old Testament. A Comparative Study with Chapters from Sir James G. Frazer's Folklore in the Old Testament*. Volume 1. New York: Harper & Row Publishers.
78. Gayley, C.M., Young, C.M. & Kurta, B.P. 1923. *English Poetry: Its Principles and Progress from 1390 to 1917 and with notes*. New Edition. Revised and Enlarged. New York: The Macmillan Company.
79. Gayley, C.M., Young, C.C. & Kurtz B.P. 1923. *English Poetry: Its Principles and Progress, with Representative Masterpieces from 1390 to 1907 and*

with notes. New Edition. Revised and Enlarged. New York: The Macmillan Company.

80. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
81. Gerould, G.H. 1932. *The Ballad of Tradition*. Oxford: At The Clarendon Press.
82. Gill, R. 1995. *Mastering English Literature*. Second Edition. Hampshire: Macmillan Press Limited.
83. Goedhals, J.B. 1975. The Development of the Ballad in English. M.A. Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
84. Gordon, S. & Devilliers, G.E. 1968. *Poetry: Now and Then*. Johannesburg: Macmillan South Africa.
85. Grace, W. 1965. *Response to Literature*. New York: McGraw-Hill.
86. Grammont, M. 1960. *Le vers Francais, ses moyens expresanie son hammane*. Paris: Le braiñe de le Grave.
87. Graves, R. 1971. *The English Ballad. A Short Critical Survey*. New York, NY: Haskell House Publishers Ltd.
88. Graves, R. 1969. *English and Scottish Ballads*. London: Heinemann.
89. Grobler, M.M., Kotsane, S.J., Makopo, S.A., Mamabolo, M.A., Matsapola, P.W., Moganedi, A.B., Mokoko, M.S., & Phala, N.I. 1986. *Mahube: A Sesotho sa Leboa*. Mphato wa 9. Johannesburg: Varia Books.
90. Grobler, M.M., Kotsane, S.J. Makopo, S.A., Mamabolo, M.A., Moganedi, A.B., Mokoko, M.S. & Phala, N.I. 1988. *Mahube A Sesotho sa Leboa*. Mphato wa 10. Johannesburg: Varia Books.
91. Grobler, M.M., Kotsane, S.J., Makopo,S.A., Mamabolo, M.A., Moganedi, A.B., Mokoko, M.S., Mothiba, D.M. & Phala, N.I. 1989. *Mahube a Sesotho sa Leboa*. Mphato wa 7. Johannesburg: Varia Books.
92. Greene, R. & Cushman, S. (eds.) 2012. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Fourth Edition. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
93. Grieson,H.J.C. & Smith, J.C. 1944. *A Critical History of English Poetry*. London: Chatto & Windus.
94. Groenewald, H.C. 2001.Tradition and reconstruction: the culture play in Zulu.South African Journal of African Languages,Vol.21, No.1.pp.33-44.
95. Groenewald, P.S. 1966. Die Struktuur van die Verssistem in die opgeskrewe Woordkuns in die geskrewe Letterkunde van Noord-Sotho. Thesis. D.Litt. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
96. Groenewald, P.S. 1989. Versvorm: Die prysdig in Noord-Sotho, South African Journal of African Languages, Vol.9: pp.95-99.

97. Groenewald, P.S. 1991a. Sesotho sa Leboa (Honerer).Dingwalo. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
98. Groenewald,P.S. 11991b. Thutadingwalo, B.A.(HONS) Sesotho sa Leboa.Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
99. Groenewald,P.S. 1992. Sesotho sa Leboa(Honores) Mongwalelo/Setaele. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
100. Groenewald, P.S. 1993a. *Thutadingwalo ya Sesitho sa Leboa 1*. Pretoria: Via Afrika.
101. Groenewald, P.S. 1993b. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Via Afrika.
102. Groenewald, P.S. 1987. Noord-Sotho: 'n Genre-indeling, *South African Journal of African Languages*, 7.4 (November,1987).pp.
103. Groom, N. 1999. *The Making of Percy's Reliques*. Oxford: Clarendon Press.
104. Guma, S.M. 1983. *The Form, Content and Technique of Traditional Literature in Southern Sotho* .Pretoria: J.L. van Schaik.
105. Gummere, F.B. 1894. *Old English Ballads*. Boston: Ginn & Company.
106. Gummere, G.H. 1959. *The Popular Ballad*. New York: Dover Publications.
107. Guralink, D.B. 1976. *Webster's New English Dictionary of the American Language*. Student Edition. William Collins+ World Publishing Co.Ins.
108. Hall, .D. 1981. *To Read Literature,Fiction,Poetry and Drama*.New York: Holt,Rinehart and Winston.
109. Harries, L. 1962. *Swahili Poetry*. Oxford: At the Clarendon Press.
110. Harris, M.W. 1992. *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. New York: Greenwood Press.
111. Healy, J.N. (ed.) 1968. *The Second Book of the Irish Ballads*. Third Edition. Cork: The Mercier Press.
- 110.Heese, M. & Lawton, R. 1979. *The Owl Critic: An introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou Limited.
112. Henderson, T.F. 1912. *The Ballad in Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
113. Hendry, O. 2013. *Pharaos Glossary of Literary Terms*. Cape Town: Pharaos Dictionaries.

114. Henry, J.O. 1998. *Rhythm and Muse. Your Friendly guide to English Poetry*. Fourways East: Wordsmith Publishing.
115. Herman, D. Jahn, M. & Ryan, M. (eds.) 2005. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
116. Hlabirwa, S.M., Lamola, M. & Mashabela, N.M. 2013. *Manoni a polelo. Puku ya moithuti. Mphato wa 12*. Makhado: Kalahari Productions & Booksellers.
117. Hodgart, M.J.C. 1950. *The Ballad*. New York: Hutchinson's University Library.
118. Houghton-Hawksley, H. Eaton, A.B.S. & Morapeli, M. 1997. *Poetry Spectrum. An anthology of Poems from Africa and elsewhere*. Kenwyn: Juta & Co. Ltd.
119. Hudson, W.H. 1940. *An introduction to the Study of Literature*. Second Edition Enlarged. London: George G Harrap & Co.LTD.
120. Huk, R. 2012. "On the Beat Inevitable" *The Ballad in A Companion to Poetic Genre*. Marting, E (ed) *A Companion to Poetic Genre*. Singapore: Welly-Black-Well.
121. Hutchings, W. 2012. *Living Poetry. Reading Poems from Shakespear to Don Peterson*. Basingstoke/Hampshire: Pelgarave Macmillan.
122. Jooste, G.A. 1983. Die vertelstruktuur in vyf romans van Karel Schoeman met spesifieke verwysing na Die Hemeltuin. Bloemfontein. Ongepubliseerde proefskrift.
123. Jost, F. 2008. *Introduction to Comparative Literature*. New York: Pegasus (Bobbs-Merill Co.).
124. Julia, B.1992. *Mixing methods: Qualitative and Quantitative Research*. New York, NY: Sydney.
125. Kayser, W. 1948. *Das sprachliche Kunstwerk*. Ben: Francke Verlag.
126. Kennedy, X.J. & Gioia, D. 2002. *Literature: An introduction to Fiction, Poetry and Drama*. 8th Edition. New York: Longman.
127. Kenney, W. 1966. *How to analyze Fiction*. New York: Monarch Press.
128. Kerkhof, E.L. 1962. *Klein deustschel Stlisik*. Ben/Muchen: France Verslag.
129. Kgatla, P.M. 1988. E.K.K. Matlala. Mongwadi wa Tšhukudu. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
130. Kgatla, P.M. 2000 Kgolo, Tšwetšopele le Katlego ya Kanegelokopana ya Sepedi: 1951-2000. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
131. Kgatla, P.M., Kubuzie, L., Ngulube, M. & Ramusi, N. 2006. *Exam Success. Sepedi Study Guide*. Cape Town: Oxford University Press.

132. Kgatla, P.M., Ledwaba, M.M. Ramusi, M.N. 2007. *Polelo ya ka*. Johannesburg: Heinemann (Pty) Ltd.
133. Kgobe, D.M. & Mokhwesana, M.M. 2004. Sesotho sa Leboa. Pukutlhahlo e nnoši ya NSO 308-8. Pretoria: University of South Africa.
134. Kgobe, D.M. 1994. Content, Form and Technique of Traditional and Modern Praise Poetry in Northern Sotho. Thesese ya D.Litt.et, Phil. Pretoria: University of South Africa.
135. Kinsley, J (ed.) 1989. *The Oxford Book of Ballads*. Oxford. New York: Oxford University Press.
136. Koch, K. 1999. *Making Your Own Days. The Pleasures of Reading and Writing Poetry*. New York: Simon & Schuster.
137. Krone, B. 2015. *Shuters English Poetry Anthology*. First Additional language 10. Pietermaritzburg: Shuter & Shoter.
138. Kruger, L. 1989. Sebilwane by N. Matome Fela: A Critical analysis. M.A. Dissertation. Potchefstroom: Potchefstroom Universteit vir CHO potchef.
139. Kumar, R. 2005. *Research Methodology: A Step by Step Guide for Beginners*. London: SAGE.
140. Kumbirai, J.C. 1982. Some form of Shona Traditional Poetry. *South African Journal of African Languages*,1982 (2.1)pp:23-33.
141. Kunene, D.P. 1971. Heroic Poetry of the Basotho. Oxford: Clarendon Press.
142. Kuse, W.F. 1973. The traditional praise poetry of Xhosa: Iziduko and Izibongo. M.A. Dissertation. Wisconsin: University of Wisconsin.
143. Lazarus, A. & Smith, H.W. 1971. A Glossary of Literary Terms and Composition. Illinois: Urbana University Press
144. Leabaka, K.J. 1999. Megokgo ya Letahabo: Kanegelorato ya Sepedi. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
145. Lemon, L.T. 1971. *A Glossary for the Study of English*. New York: Oxford University Press.
146. Lennard, J. 2005. *The Poetry Handbook. Second Edition. A Guide to Reading Poetry Handbook for Pleasure and Practical criticism*. Oxford: Oxford University Press.
147. Lentsoane, H.M. 1989. Maletsoge (A.B. Moganedi). *South African Journal of African languages*, Supplement Review, Vol.9. pp:23-28.
148. Lentsoane, H.M.L. 1973. *Ga se ya lešaka le*. Pretoria: Van Schaik.
149. Lentsoane, L.H.M. 1996. Direto tša N.S. Puleng. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
150. Lestrade, G.P.1935. Bantu praise-poems. *Critic*, pp: 4:1-10.

151. Lestrade, C.P. 1962. Traditional Literature in Schapera I (ed.) Bantu Speaking Tribes of South Africa. *An Ethnographical Survey*. London: Routledge & Kegan Paul LTD.
152. Lessing, H.W. 2001. The "Target" Poetry Series. Mpumalanga 2001. Nineteenth Edition. Potchefstroom. *Target Study Guides*, Publishers and Distributors of Educational Books.
153. Liberman, M.M. & Foster, E. 1968. *A Modern Lexicon of Literary Terms*. Glenview: Scott, Foresman and Company.
154. Locke L.F, Silverman, S. & Spirduso, W.W. 2000. *Reading and understanding Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
155. Lord, L.B. 1960. *The Singer of Tales*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
156. Lucas, F.L. 1974. *Style*. London: Casell and Company.
157. Lwaton, J.H. 1965. *Theory and Technique of Playwriting*. New York: Hill and Wang.
158. Mabule, M.S. 2008. Ntlhahle III (BA) Sepedi 302. E boeleditšwe. Pretoria: Yunibesithi ya Pretroria.
159. Mabusela, M.M. 1998. *Makotsane*. Pretoria: Mogopo Publishers.
160. Maduane, L.H. 2000. *Reta o reteletša*. Lebowakgomo: Mogopo Publishers.
161. Magapa, N.I. 2006. Kanegelotseka ya Sepedi. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
162. Mahole, B.F. 2002. *Lenong la Gauta: Padi ya Botseka*. M.A. Thesis. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
163. Maibelo, J.R., Mojalefa, M.J., Lentsoane, H.M.L. & P.S. Nkomo 1991. *Direti tše nne. Puku ya 3*. Florida Hills: Vivlia Publishers & Booksellers.
164. Maibelo, J.R. & Sepota, M.M. 1996. *Thutamekgwakabo*. Arcadia: Bard Publishers.
165. Maja, D.M., Mampuru, D.M., Sepota, M.M. & Kgobe, D.M. 2005. *Polelo ke lehumo. Puku ya sehlopha sa 10*. Northlands: Macmillan South African Publishers (Pty) Ltd.
166. Makgopa, M. 2014. *Todi ya Batlogolo*. Cape Town: Oxford University Press.
167. Makgopa, M.A. 1996. Sebopegosa theto. Honours Students. Unpublished. Thohoyandou: University of Venda.

168. Makofane, P.M. 1994. Tshekatsheko ya Leboko la Kgoši Hendrick Rantebeng Mathibe Makapan. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
169. Makopo, S.A. 1996. *Moepathutse*. Pretoria: Actua Press.
170. Makwela, A.O. 1977. E.M. Ramaila: The writer. M.A. Dissertation. Pietersburg: University of the North.
171. Maleka, J.M. & Maloka, M.M. 2013. *Sepedi Polelo ya Gae. Puku ya Moithuti*. Mphato wa 12. Cape Town: Via Afrika Publishers.
172. Malimabe, R.M. 1997. Motshwarateu. Dikwalwa 302. (B.A.) Setswana. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
173. Mamabolo, M.R. 1995. *The Development of Northern Sotho Poetry, 1950-1980*. Pretoria: Vista University.
174. Mamabolo, M, (ed.) 2015. *Montshepetšabošego*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
175. Mamogobo, P. 1953. *Leduleputswa*. Johannesburg: Afrikaanse Press.
176. Mamoleki, M.D. 1992. Tshekatsheko ya Ga se, Ga se ka Mogoleng. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
177. Mampuru, D.M. 1991. *Senakangwedi 5*. Pretoria: Out of Africa Publishers.
178. Maphoso, L.S., Mojapelo, T.M., Mokgoatsane S., Phatudi, R.R. & Puleng, N.S. 2007. *Re nwa a mokgako. Puku ya Baithuti*. Kreiti ya 12. Cascades: Shuter & Shooter Publishers (Pty) Ltd.
179. Marggraff, M.M. 1994. The Moral Story in Zulu (1930-1955). M.A. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
180. Marggraff, M.M. 1996. A Study of Style D.B.Z.Ntuli's Ucingo. D.Litt. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
181. Marrot, J.W. 1938. *One-act plays of to-day: First Series*. London: George & Harpex Co. LTD.
182. Mashabela, P.H.D. 1982. The Outline Survey of O.K. Matsepe 's Poetry, *South African Journal of African Languages*, 1982(2.1.) Vol.2, pp: 36-49.
183. Mashabela, P.H.D. 1979. *Theme and Expression in O.K. Matsepe 's Poetry*. Pietersburg: University of the North.
184. Mashabela, D.G. 2002. *Mesarasarane*. Arcadia: Bard Publishers.
185. Mashilo, M.P., Mohlamonyane, J.N. & Maripane, J.P. 1998. *Mokaka' Kgomo 3*. Pietermaritzburg: Shuter and Shooter.
186. Masote, S.E. 2001. Tshekatsheko ya Leboko la Kgosi Molefi K. Pilane, jaaka pokothoriso. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
187. Mathiba, N, (ed.) 2015. *Lehlotlo. Kgoboketšo ya dingwalotšhaba tša Sepedi*. Cape Town: Oxford University Press.
188. Mathibe, M.A. 2011. Sengwalo ke seiponi sa mabaka. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

189. Mathibe, M.A. 2001. *Papetšo ya Lehu le Polokong*. Ratlabala le Lentsoane. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
190. Maxwell-Mahon, W.D. 1984. *Van Schaik's Guide to Craetive Writing*. Pretoria: Van Schaik.
191. Mayekiso, M.M.A. 1985. *The Historical Novels of Jessie Joyce Gwayi*. .Kwa-Dlangeszwa: University of Zululand.
192. Mayes, F. 1987. *The Discovery of Poetry*. Toronto: Harcourt Brace Jovanoch Publishers.
193. McRae, J. 1998. *The Language of Poetry*. London & New York: Routledge.
194. Merchant, R. 1979. *The Epic*. Bristol: Methuen and Co.LTD.
195. Meyer, M. 2005. *The Bedford. Introduction to Literature. Reading. Thinking. Writing*. Boston. New York: Bedford/St .Martins.
196. Milubi, N.A. 1997. *Aspects of Venda Poetry*. Pretoria: J.L. van Schaik.
197. Mogale, N.S. 1991. *Motsinkedi*. Rebone: Ngwako S. Mogale.
198. Moganedi, A.B. 1985. *Maletsoge*. Johannesburg: Educum Publishers.
199. Moganedi, A.B. 1991. *Dimakatšo*. Pretoria: Van Schaik.
200. Mogapi, K. (nd.) *Ka ga Poko ya Setswana*. (n.p) Dinaledi Publishing Company.
201. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
202. Mohlala, M.J. 2007. *Bamasemola: Seretotumišo sa E.M. Ramaila*. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
203. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
204. Mojalefa, M.J., Maibelo, J.R., Lentsoane, H.M.L. & Nkomo P.S. 1991. *Direti tše nne.Puku 1*. Florida Hills: Vivlia Publishers & Booksellers.
205. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane bajlo ka thetokanegelo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
206. Mojalefa, M.J. 1995.(a). *Pego yeo e beakantšwego ya makgotlho (Lekgothoane)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
207. Mojalefa, M.J. 1995. (b). *Ntlhahle ya bobedi (BA) Sepedi 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
208. Mojalefa. M.J. 1997. *Ntlhahle ya boraro (B.A.) Sepedi 302*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
209. Mojalefa, M.J. 2002. *Ntlhahle-Dingwalo-Literature*. SEP 751. Pretoria: University of Pretoria.
210. Mojabelo, G.P. 1978. *Go ruta Sepedi*. Cape Town: Longman Penguin.

211. Mokwena, C.L., Phokwane, P.P. & Mogale, N.S. 2002. *Peu ya polelo. Puku ya moithuti*. Kreiti 12. Fuana Park: Kobela Publishers.
212. Moloti, P.D. & Legodi, W.M. (eds.) *Tšhaba Mediti 4*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
213. Moloti, P.D. & Legodi, W.M. 1995. (eds.) *Tšhaba Mediti 5*. Johannesburg: Shuter & Shooter.
214. Moloto, P.S. 2005. *E gangway ke nna*. Polokwane: Sharp –Shoot Publishers.
215. Moloto, E.S. 1970. Growth and Tendencies in Tswana Poetry. Thesese ya D.Litt.et.Phil. Pretoria: University of South Africa.
216. Morgan, L. 2010. *Musa Pedestris: Meter and Meaning in Roman Verse*. Oxford: Oxford University Press.
217. Mosidi, M.H. 1994. Khuetso ya O.K. Matsepe go Bangwadi ba Sesotho sa Leboa. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
218. Motimele, M.G. 2013. *Ithute Segageno. Sepedi Leleme la Gae*. Kereiti ya 2. Ladanna: Soul of Africa Publishers.
219. Motolla, E.M.1988. Dieletši tša Machaka. M.A.Dissertation.Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
220. Mouton, J. 2001. *How to succeed in your Master's and Doctoral Studies. A South African Guide and Resource Book*. Pretoria: Van Schaik.
221. Msimang, S.M. A review of the Praises of Dingana. *South African Journal of Folklore Studies*, 1991 (2), pp:51-61.
222. Mulokozi, M.M. 2002. *The African Epic Controversy, Historical, Philosophical and Aesthetic Perspectives on Epic Poetry Performance*. Dar Es Salaam. Mkuki na Nyota Publishers.
223. Murfin, R. & Ray, S.M. 2009. *The Bedford Glossary of Critical and Literary Terms*. Third Edition. Boston. New York: Bedford/St. Martin's.
224. Murray, E.M. 1996. *The Problem of Style*. London: Oxford University Press.
225. Murray, F.M. 1994. *The Problem of Style*. London: Oxford University Press.
226. Mutshwairo,S.M. 1981. *Oral Literature in Zimbabwe*. London: Oxford University Press.
227. Nokaneng, M.B, 1978. *Segagešo*. Bloemfontein: Via afrika.
228. Nokaneng, M.B. & Louwrens, L.J. 1997. *Segagešo, Mphato wa 10*. Pretoria: Via Afrika.
229. Nokaneng, M.B. & Louwrens, L.J. 1997. *Segagešo. Mphato wa 9*. Kgatišo ya bošupa. Hatfield: Via Afrika.

230. Nokaneng, M.B. & Louwrens, L.J. 1996. *Segagešo. Mphato wa 9*. Greenwood: Via Afrika.
231. Nyembezi, C.L.S. 1948. The Historical background of the Izibongo of the Zulu Military Age, *African Studies*, Vol. 7:10-25,157-174.
232. Ohman, R 1972. *Prolegomena to the analysis of Prose Style*. In H.S. Babb (ed) *Essays in Stylistic analysis*. New York: Harcourt Brace Jovanovi.
233. Paul D.L. 1984. *Practical research, Planning and Design*. Seventh Edition. New York, NY: University of Hampshire.
234. Peck, J & Coyle, M. 2003. *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan.
235. Peck, J. & Coyle, M. 2002. *Literary Terms and Criticism*. Third Edition. Hampshire: Pelgarve Macmillan.
236. Peck, J. & Coyle, M. 1984. *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan Education Ltd.
237. Peck, J. & Coyle, M. 1986. *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan.
238. Phala, N.I. 1992. *Matseketsheke*. Pretoria: Out of Africa Publishers.
239. Pinto-Sola, V.D. & Rodway, A.E. 1957. *The common Music: An Anthology of popular British ballad Poetry. XVTH-XXTH. Century*. London: Chatto & Windus.
240. Potter, L.J. 1967. *Elements of Literature*. New York: Odyssey Press Inc.
241. Preminger, A. 1965. *A Handbook of Poetic Terms*. New York: Princeton University Press.
242. Pretorius, W.T. 1989. *Aspects of Northern Sotho Poetry*. Pretoria: Via Afrika Limited.
243. Pretorius, W.J. & Swart, J.H.A. 1982. *Teaching African Literature-A Theoretical and Methodological introduction*. Pretoria: University of South Africa
244. Pretorius, W.J. 1990. A comparative look at the development of heroic poetry in Northern Sotho, *South African Journal of African Languages*, Vol.10, No.1, February 1990, pp: 125-131.
245. Rakoma, J.R.D. 1995. *Marema-ka-dika*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
246. Ramushu, J.M. & Mphahlele, M.C.J. 1987. *Polelo ye e phelago 9*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
247. Ramushu, M.J & Mphahlele, M.C.J. 1986. *Polelo ye e phelago 5*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
248. Read, H. 1928. *Phrases of English Poetry*. London: Leonard & Virginia Wolf at Hugarth Press.
249. Reaske, C.R. 1966. *How to nalyse poetry*. London: Monarch.

250. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. London: Methuen.
251. Richards, I. A. 1987. *Practical Criticism*. Padstew: T.J. Press.
252. Roberts, P.D. 1986. *How Poetry works: The Elements of English Poetry*. London: Penguin Books.
253. Rulka, C. 1960. *An Anthology of Narrative Verse. Book 1*. London: Macmillan & Co.Limited.
254. Ryan, R. & Van Zyl, S. 1982. *An introduction to Contemporary Literary Theory*. Johannesburg: Ad Donker.
255. Rycroft, D.K. & Ngcobo, A.B. (eds.) 1988. *The Praises of Dingana-Izibongo ZikaDingana*. Durban & Pietermaritzburg: Kilie Campel Africana Library and University of Natal Press.
256. Saunders, C. & Derricourt, R. 1974. *Beyond the Cape Frontier Studies of the history of Transkei and Ciskei*. London: Longman.
257. Schapera, I. 1965. *The Praise Poems of Tswana Chiefs*. London: Oxford University Press.
258. Schapera, I. 1962. *The praise of Tswana chiefs*. London: Oxford University Press.
259. Schapera, I. 1988. *Praise – Poems of Tswana Chiefs*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press.
260. Scheffler, B. 2015. *Vistas of Poems. English Poetry Anthology. Grade 11, FAL*. Alberton North: Lectio Publishers.
261. Scholes, R, Comely,N.R, Klaus, C.H, & Silverman,M. (eds.) 1991. *Elements of Literature, Essays, Fiction, Poetry, Drama and Film*. Forth Edition. New York: Oxford University Press.
262. Scott, A.F. 1967. *Current Liteary Terms. A concise Dictionary of their Origin and Use*. New York: St. Martin's Press.
263. Scrivner, C. 1968. *A Guide to Oral interpretation*. Indianapoli-New York: The Odyssey Press.
264. Seboni, M.O.M. & Lekhele, E.P. 1970. *Boka Sentle*. Pretoria: Via Afrika Limited.
265. Sefoka, S. 2015. *Bohwa šebo*. Mphato wa 10. Guateng: Illima Publishers & Printers.
266. Seidler, H. 1959. A history of Poetics. *German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context*, pp: 1770-1960.
267. Sergent, H.C. & Kittredge, G.L. (eds.) 1904. *English and Scottish Popular Ballads*. London: David Nutt Publishers.

268. Seigueret, J.C. 1988. *Dictionary of Literary Terms and Motifs*. New York: Greenwood Press.
269. Serudu, S.M. & Kgobe, D.M. 1985. Northern Sotho Study Guide 1 for NSE203-Y.Pretoria: University of South Africa.
270. Serudu, S.M. 1987. *The Novels of O.K. Matsepe. A Literary Study*. D.Litt, at. Phil. Pretoria: University of South Africa.
271. Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo. Mongwalo. Mareongwalo. Tsebokakaretso*. Pretoria: De Jager-Haum.
272. Serudu, S.M. 1990. *Dipheko tša Bagologolo: Dingwalotšhaba tša Sesotho sa Leboa*. Pretoria: De Jager-Haum.
273. Serudu, S.M. 1992. *Thagaletswalo 3*. Pretoria: De Jager-Haum.
274. Serudu, S.M., Kgatla, R.T., Mampuru, D.M. & Masola, I.S. 1987. *Sesotho sa Leboa sa Mahlahla. Mphato wa 9*. Pretoria: De Jager-Haum
275. Serudu, S.M., Kgobe, D.M., Bopape, M.L. & Boshego, P.L. 1994. Only Guide for NST101-V (Literature). Pretoria: University of South Africa.
276. Serudu, S.M., Kgobe, D.M., Bopape, M.L. & Boshego, P.L. 1995. Northern Sotho only Study Guide for NSE 203-y. Pretoria: University of South Africa.
277. Serudu, S.M., Masola, I.S. & Mogale, K.L. 1986. *Sesotho sa Leba sa Mahlahla. Mphato wa 8*. Pretoria: De Jager-Haum.
278. Serudu, S.M. (ed.) 1993. *Direto le Meretelo ya Baswana 5*. Pretoria: Out of Africa Publishers.
279. Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum.
280. Serudu, S.M., Kgobe, D.M., Bopape, M.L. & Boshego, P.L. 1991. Northern Sotho only Study Guide for NST 1001-V. Pretoria: University of South Africa.
281. Shipley, J.T. (ed.) 1968. *Dictionary of World Literature. Criticism, Forms and Technique*. New Revised Edition. Totowa: Littlefield, Adams & Co.
282. Shipley, J.T. 1970. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Winter.
283. Shole, S.J. in Modern Setswana Poetry and how it is achieved, *South African Journal of Africana Languages*, 1981 (1.1), pp:111-127. Rhythm
284. Smith, J.C. & Soutar, G. 1913. *A Book of Ballads for Boys and Girls*. Oxford: At The Clarendon Press.
285. Spurr, B. 1997. *Studying Poetry*. Hong Kong: Macmillan Education Australia Pty.
286. Stafford, F. 2014. *Reading Romantic Poetry*. Oxford: Willey Blackwell.
287. Stainer, G. 1970. *Death of Tragedy*. London: Faber & Faber.

288. Stephen, M. 1984. *York Handbook: An introductory Guide to English Literature*. Hong Kong: Longman York Press.
289. Strachan, A. 1988. "Uthingo Lwenkozasana" van D.B.Z. Ntuli:n Narratologiese ondersoek. D.Lit. proefskrif. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
290. Strauss, P. 1993. *Talking Poetry. A Guide for Students, Teachers and Poets*. Cape Town: David Phillip Publishers.
291. Stringham, E. J. 1943. *Listening to Music Creatively*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
292. Swanepoel, C.F. 1990. *African Literature: Approaches and Applications*. Pretoria: De Jager-Haum.
293. Sweeney, M. & Williams, J.H., 2008. *Write Poetry and Get it Published*. London: Macmillan Company.
294. Sykes, T.B. 1982 *The Concise Oxford Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
295. Thobakgale, R.M. 1996. Tshekatsheko ya Dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
296. Thokoane, M.D. 1995. *Matriki go rutwa bjalo*. Arcadia : Malopo Publishers.
297. Thompson, D. 1978. *The Uses of Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press.
298. Tlooke, A.M. 1986. *Phiriphiswane*. Johannesburg: Educum Publishers..
299. Tseke, B.N. 1986. *Maremegokgo seatleng se*. Pretoria: Van Schaik.
300. Van Gorp, H. 1984. *Lexicon van Literaire Termen*. Leuven: Wolters-Noordhoff.
301. Van Luxenberg, J., Bal, M. & Weststerjin, W.J. 1991. *Inleiding in die Literatuurwetenskap*. Muiderberg: Dick Continho.
302. Van Zyl, H.I. 1949. *Praises in Northern Sotho*. Johannesburg: Afrikanse Pers-Boekhandel.
303. Vilakazi, B.W. The conception and development of Poetry in Zulu, Bantu Studies, 1938, Vol. 12, No. 4, pp 105-134. In Kaschula, R.H. The Role of the Xhosa poet in contemporary South African Society. South African Journal of African Languages, 1991. 1(1). pp. 47-54.
304. Wainwright, A.T. Traditional (oral) Izibongo and Modern (written) poetry in Zulu and Xhosa, *South African Journal of African Languages*, 1982(2.1). pp: 109-122
305. Wainwright, J. 2011. *Poetry the basics*. Second Edition. London and New York: Routledge.

306. Wales, K. 1989. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman Group Limited.
307. Watt, L.M. 1923. *The Scottish Ballad and Ballad Writing*. Paisley: Alexander Gardner LTD.
308. Wellek, R. & Warren, A. 1942. *Theory of Literature*. New York, NY: Penguin Books.
309. Wellek, R. & Warren, A. 1973. *Theory of Literature*. New York: Penguin Books.
310. Williams, M. 1986. *Patterns of Poetry: An Encyclopedia of Forms*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press.
311. Woolfe, S. & Hampton, I. 1984. *About Literature*. Melbourne: MacMillan & Co.
312. Yelland, H.L., Jones, S.C., & Easton, K.S.W. 1979. *A handbook of Literary Terms*. Fully Revised Edition. London: Angus & Robertson Publishers.
313. 1988 Kgoro ya Thuto le Tlhahlo.Sesotho sa Leboa.Mareo le Mongwalelo.Nomoro ya bone (4). Pretoria: Bagatiši ba Mmušo.

WORLD WIDE WEB

(en.wikipedia.org/wiki/Russian-formalism)

(www.britanica.co/EBchecked...narratology)

(www.Dictionary.com...ballad).